В. ВИННИЧЕНКО.

Записки Кирпатого Мефистофеля.

РОМАН.

В кабінетї прибрано. Лямпа горить. У фотелї сидить Шапочка, без шуби, в темній сукнї, гладенько зачесана, так, що навіть волося не веть ся круг лиця. Коли я входжу, знаючи вже від Миколи, що прийшла Шапочка, вона помалу підводить ся на зустріч і пильно з під-лоба дивить ся на мене. Я твердо підходжу до неї, беру одну її руку, потім другу, міцно стискаю їх і кажу:

— Ну!

Шапочка не розуміє, чого я хочу від неї й нерішуче, боязко усміхаєть ся. Рівна сїра блїдість робить її очі великими й темними. Вони дивлять ся вже не по дитячому, не з під-лоба, а отверто, широко, з хвилюванням і зляканим чеканням.

— Що? — з легким непорозумінням каже вона.

— Ви не знаєте що? Нї? Вам треба казати, поясняти? Га?

Десь у серединї себе я сам дивуюсь, як владно, упевнено говорю тепер з нею. Через що?

Шапочка теж, мабуть, дивуєть ся, але корить ся цїй владї, не однїмає рук і дивить ся, підвівши до мене очі, так само широко, несміло, прохаючи. Її руки холодні, безвольні, вгинають ся від моїх потисків. Я кладу їх собі на плечі й низько нахиляю лице до Шапочки.

— Пояснити? Га? — з погрозою, пошепки кажу я.

Шапочка мовчить. Її очі близько-близько від моїх. Я бачу зеленкувато-сїрий іріс з крапками, трьохкутничками, вогку баньку; бачу під нижньою повікою зворушливі, синяві, злегка випнуті скули, де-трохи ластовиння, — все таке знайоме, рідне, хвилююче.

— Моя Шапочко!

І цї слова виривають ся в мене з такими нотками нїжности й болю, що я сам здригуюсь од них. В її очах миготить здивованнн, — вона ж не знає, що її імя, найближше менї, найдорожше.

— Яка Шапочка? — ледве чутно питає вона, а її очі вже розуміють і потуплюють ся, бо вже щось бачать на моїм лицї. Тодї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

я, весь холодіючи, обвиваю руками її спину й тихо пригортаю її до себе. На мить скидують ся на мене повні страху очі й я почуваю під своїми губами її шорсткі, дуже гарячі й мягкоуступливі губи. Від сеї шорсткости в мою голову кидаєть ся кров з гудінням і дзвоном. Її зуби торкають ся моїх.

Я відриваю ся від неї й, почуваючи, як мною хитає, іду до канапи. На грудях я ще чую слїд од її рук, що безживно зсувають ся з моїх плечей, а на губах гарячу шкоринку губ.

Шапочка стоїть на тому самому місцї зо спущеними руками, як засуджена, з гладенько, сумирно зачесаним волосям, непорушна, застигла. Потім помалу всїм тїлом вона повертаєть ся в мій бік і рівно, ледве посуваючись, простує до мене. Очі в неї спущені до долу, немов у дівчинки, що йде до батька, який зараз має сварити її. Вона зупиняєть ся проти мене й, злегка похиливши голову, підводить очі. Милий, знайомий, дитячий погляд! Дивить ся й жде чогось. Мене невтримно тягне схопити її, зімняти всю в малесеньку грудочку й пригорнути, як дитину, до грудей.

Раптом вона стає навколюшки переді мною, бере мою руку й, обнявши її обома своїми руками, притуляє до своїх грудей, майже біля горла. Сама мовчки крутить головою, коли я хочу підвести її, й уважно вдивляєть ся в мене. Її лице за світлом; тільки очі, підняті до гори, поблискують у тїні одбитим світлом лямпи.

— Розкажіть! — коротко, відривчасто й ледве чутно говорить вона. Вона знає, де я був.

Не хвилюючись, майже спокійно я оповідаю. В деяких місцях оповідання її руки потискують мою й від цього я забуваю, про що кажу, й почуваю тільки її руки на своїй та її грудях, що рівно здіймають ся; зявляєть ся зараз почування гарячої шкоринки й я памятаю тільки те, що переді мною стоїть на колїнах Шапочка, близька до мене, рідна. Вона вже входить у моє життя, вже подїляє його.

І коли я оповідаю далї, нема в мене ні гнїву, ні роздратування на Клавдію Петрівну. Менї сумно за неї, жаль до болю, й хочеть ся зробити все, щоб їй було краще. Ці напухлі перисті шпалери, тепле, вогке повітря крихотних кімнаток, наївні бідні плахти, листівні картки на стїнах! І вона, самотна, з двома дїтьми, безпорадна, непристосована до життя, на шиї в сестри, такої ж десь чудачки, як і сама Клавдія, без надїй і перспектив

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

у будучність! Що тут дивного, що вона, може проти своєї волі, хотіла втримати мене цею дитиною?

Шапочка дужче притискує мою руку до грудей, немов показуючи, що нікому не віддасть мене. І зараз же, пустивши очі до долу, тихо каже:

— А... з ним як?

— Так, як я сказав. Звичайно, матеріяльно допомагатиму. Але не через те, що почуваю себе обовязаним. Коли б я в цьому вважав себе обовязаним, тоді й усе инше инакше було б. Просто з особистого чуття, співчуття до неї. Це найвірнійше рішення питання.

Шапочка мовчить і дивить ся менї на коліна. Я чую, що вона ще про щось хоче спитати.

— І ви... І невже ви зможете?

— Що саме?

— Віддати їй зовсім...

— А щож я маю робити? Власне, я міг би ще предложити їй оддати його менї.

Я раптом помічаю, що ми обоє весь час уникаємо слова „дитина", „син". Це мене хвилює неприемно.

— Але ж я знаю, вона сина нї за що не віддасть. Одняти я не можу, я не законний батько, віднімуть і ще засудять за крадіж чужої дитини. Що ж ще? Жити з нею, як з жінкою?

Я усміхаюсь. Усміхаюсь так, як усміхнув ся б, коли б менї запропонували стяти мою голову й жити далї в такому станї.

— Та ще тепер... — кажу я, нахиляючись до її голови. Шапочка довгим, міцним потиском стискає менї руку й пригортаєть ся до неї щокою.

Я підводжу її й хочу притягти до себе, але Шапочка напів заплющує очі й крутить головою.

— Нї! — неголосно каже вона й встає. — Не треба!

— Через що?

— Через те...

Я не випускаючи її рук, дивлюсь у гору на ледве схилене до мене серіозне, притихле й немов злякане лице, й нове, трівожне хвилювання закрадаєть ся в мене.

— Шапочко, а коли... почнем наше життя? Коли? Га?

Шапочка, нїби сподіваючись цього питання, тихо, рівно каже:

— Коли ви улаштуете й перевірете з... тою.

— Що ж улаштовувати й перевіряти? Все перевірено.

— Ну, остаточно й зовсім.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Добре! Значить, це питання кількох днів. Тодї почнемо? Так?

— Так! — дуже серіозно й ледве чутно відповідає Шапочка й помалу визволяє мою руку. — А тепер я піду до дому. Ви не провожайте мене! Я хочу побути сама. Добре?

Я провожаю її тільки до виходних дверей. Вона майже не відповідає на мій довгий потиск, тихо та привітно усміхаєть ся й сходить у низ.

Я довго стою й дивлюсь, як спускаєть ся все низше та низше біла, дорога, тепер близька-близька Шапочка.

Просто з суду я йду до Клавдії Петрівни.

Дерева в матово-срібному пухові інею. Днина імлиста, але соняшна, через те на небі, на місці сонця стоїть величезне жовте коло. Мороз не мороз, а холод пронизуватий, уїдливий, вогкий. Я мерзну в шубі, але менї до вподоби ця погода. От потягає димком багаття, десь за рогом вулицї гріють ся. Брязкітки бренькають на візничих конях глухо, мелянхолїчно; постатї й обриси предметів тануть у туманї.

А в Шапочки в кімнатї тепло, затишно. Вона сидить і вчить милі еспанські слова, часом прислухаючись до передпокою, чи не дзвонять.

Шапочко, дївчинко моя!

От двоє карапузиків, вимахуючи руками, біжать на коньках по тротуарі, зі страхом дивлячись на прохожих, боячись вїхати їм у живіт. Треба з Шапочкою піти на ховзанку, тепер можна. Тепер все можна!

Тополї білі, стрункі, як розмальовані морозом узори на шибках, в далинї зливають ся з туманом. Тепер друга година, на вечір імла розійдеть ся, небо стане червоним, як кавун. Обідати не буду; від Клавдії просто піду до Шапочки, а там Марія Пилипівна погодує мене. От-то роззявлять вони роти, як повезу від них Шапочку!

А головно, треба з Клавдією по доброму. І взагалї все тепер добре! Не розумію, — що я такого страшного знайшов у цьому всьому? Звичайнїсенька ж собі історія!

Сходи сьогодня не видають ся менї такими страшними. Пахне поганенько, то правда, але в цьому є щось студентське. І кватира суто-студентська, трошки вогкувата, брудненька й без претензій.

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Одчиняє якась панна з дуже грубими, червоними губами й вузенькими, як бритвою прорізаними, чорними оченятами. Вона в коротенькій шубці.

— Клавдія Петрівна дома?

— Дома, дома, прошу! Кла-аво, до тебе! Роздягайтесь, будь ласка! Ви, здаєть ся, вчора забули свої калоші? Я, сестра Клавдії Петрівни. Дуже рада познайомитись. От сюди!... Клаво!

На порозі першої кімнати зявляєть ся Клава з розгубленою, змішаною усмішкою, яка нагадує менї той час, коли я приходив до неї ще до нашого зближення. Вона так само розгублювалась, хоч і чекала з самого ранку.

І тепер, очевидячки, вона чекала, не сама, а з сестрою, яка метушить ся схвильовано, смішно тупкаєть ся навколо мене й наївно-пильно вдивляєть ся в моє лице своїми вузенькими очима. Руки й ноги в неї великі, чоловічі, голос грубоватий, сама смуглява, як циганка. Правда, її грубі, випнуті губи швидше нагадують муринку. Дуже до лиця їй було б кільце в ї губи.

— Ну, посидьте ви без мене, менї на лекцію треба... — раптом заявляє вона й простягає менї руку. Я потискую її руку й бачу, що в неї надзвичайно гарна, добра, промінята усмішка.

— Мила у вас сестра.. — кажу я, коли Клавдія, замкнувши двері, вертаєть ся до мене.

— Правда? — зрадївши, здивовано, але так само з замішанням говорить вона й, відразу міняючи тон, потупившись, починає:

— Якове Василевичу, я дуже винна перед вами за вчорашнє. Я не повинна була...

— Ну, ну, ну, не треба! — поспішно встаю я й, наблизившись до неї, дружно торкаюсь руками до її плечей. — Не ви винні, а я. Це по перше. А по друге, що було, то було. Говорімо про те, що є, і що має бути! Я дуже радий, що ви не маєте на мене серця, і тому давайте поговоримо мирно, лагідно! Правда?

Клавдія Петрівна уважно придивляєть ся до мене; щось на моїм лиці збиває її з пантелику.

— От ваші гроші... — винувато, з нїяковістю простягає вона менї коверту, яку бере зі стола.

— Добре, давайте! Це питання все одно треба ґрунтовнїше обміркувати. Ну, от!..

В сусїднїй хатї чуеть ся легенький писк дитини. Клавдія Петрівна робить злякане лице й кидаєть ся в ту хату.

— Костю! Ти що робиш?

Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Я бачу в розчинені двері біля білої колиски Костю. Він також злякано й винувато, округлими очима дивить ся в гору до матері й швидко, виправдуючись, говорить:

— Я нічого, мамо, не роблю. Я стою й дивлюсь. Міка сам зачепив ся ручкою за простиральце. Їй Богу, мамуню, сам.

Трівожна, чудна цікавість тягне мене до тої кімнати. Я голосно питаю:

— Клавдіє Петрівно, мені можна туди?

— Можна, можна! — кричить Костя, захоплено й привітно зустрічаючи мене.

Від колиски біжить до мене Клавдія й тихо, з несмілим докором каже:

— Що значить? Звичайно, можна!

І знов мені згадують ся перші дні нашого знайомства, коли я ніяк не міг звикнути до сього її „що значить", яке вона любила вживати в самих ріжних випадках.

— Добридень, Якове Василевичу! — ніби щось знаючи, каже Костя, відступивши й схиливши голову на плече.

— Здоров, здоров, Костю! Ач, як ти виріс! Молоддем став.

Костя усміхаєть ся попсованими зубками й засоромлюєть ся, а я не хапаючись, іду до ліжечка, над яким, перехилившись, стоїть Клавдія. Костя забігає з другого боку, береть ся руками за бильця колиски й собі заглядає, сміючись та все лукаво позираючи на мене.

— Костю, іди в хату! — строго говорить Клавдія Петрівна.

— Не хочу!

— Костю!

Знайомий, грізно-замкнений, категоричний вираз лиця, якого ніколи не бояв ся Костя.

— Та нехай, не женіть його! — мягко кажу я.

— Яків Василевич дозволяє. А що? — побідно хитає головою Костя. — Бо він тато! Коли б мій тато був...

— Костю! Даю тобі чесне слово!..

Костя кривить ся й удає, що боїть ся, й ховаєть ся за колиску. Слово „тато" з трівогою й ляком одгукуєть ся в мені. Я підходжу близше й заглядаю. В глибині колиски з високими бильцями, як у білому, чотирьохкутному гніздечку, лежить крихотне буровато-рожеве тільце в коротенькій сорочинці. Голі ноженята, округлі, без мускулів, ворушать ся, гойдають ся, без мети, то туди то сюди. Ручки з зігнутими червоними пальцями рвучко шарпають ся, часом хапають простирало й тягнуть його.

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

цупко. А личко його байдуже-спокійне, мовчазне, з розкидливими, блукаючими оченятами.

— А правда він страшенно подібний до вас, Якове Васильовичу? — з усмішечкою голосно питає Костя, який видряпав ся на стілець і з відти зазирає в ліжко.

— Костю! Коли ти не перестанеш... Злізь зі стільця! Впадеш на Міку!

— „Невже є якась подібність?“ — думаю я, вдивляючись у малесеньке личко. Так, волосячко густе, чорне й велике чільце.

І менї здаєть ся, що це личко от-от свідомо повернеть ся до мене, очі пізнають мене, й воно усміхнеть ся або скаже що небудь до мене. І чудно, що воно таке розкидливе, байдуже. Я мимохіть клацаю пальцями й пробую усміхнутись до його.

— Він ще не усміхаєть ся, — тихо зауважує Клавдія Петрівна.

— А, ще нї? Он як!.. Так, так, це пізнїйше.

Але менї хочеть ся, щоби він хоч поглянув на мене, зупинив на менї увагу. Я знову клацаю пальцями, але це не робить на його нїякісенького враження.

Тодї Клавдія Петрівна, нїби зрозумівши моє бажання, нахиляєть ся до дитини, закутує її ніжки ковдрою й виймає її з колиски. Її лице, коли вона підводить ся, червоне від натуги й сяє внутрішнїм, мягким, стримано-гордим світлом. Рожеве тїльце сидить хистко й страшно, щоби воно не перекинулось назад. Тепер проти світла з вікна личко здаєть ся дуже негарним, зморщеним, мало-людським. Оченята каламутні, нетямущі, блукають без уваги.

— Міка! Подивись на тата! — кричить Костя.

— Міка — це Михайло?

— Так, Михайло! — відповідає Клавдія, дивлячись не на мене, а на Міку.

І в цю хвилину вона видаєть ся вишою на зріст, вибачливо-спокійною, навіть поважною. Я обережно беру одну з рученят і зі здивуванням почуваю, як крихотні, холоднуваті пальчики цупко присмоктуютъ ся до ребра моєї долонї. Але личко так само байдуже й очі безживно нишпорять по хатї. Я пробую відняти руку, але пальчики не пускають. Я знаю, що це чисто інстинктовне, останок здатности наших предків лазити по деревах і хапатись за віти, але чуття таке, нїби ця ручка свідомо втримує мене.

„А це ж моя дитина, це — я“! — але в мене нема нї того болю, нї нїжности та ослабленности в душі, що бувало, як я

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

казав собі ці слова, дивлячись на Андрійка. Тепер це щось тривожне, невиразне, трохи важке, жалістливе, навіть трохи гидке. Ну, що з ним робити?

Я пальцем другої руки ледве торкаюсь до щічки Міки. Червонувата, в плямочках, вона здавалась мені шорсткою й через те атласиста її ніжність приємно дивує мене. Міка безпричасно похитує в ріжні боки голівкою, не помічаючи мого пальця. І раптом він застигає, повертаеть ся до матері й не відриває від неї очей.

— Що йому?

— Пенсне... — усміхаеть ся Клавдія. — Блищить... Він по пенсне почав пізнавати мене.

Костя плигає зі стільця й біжить у куток. Я почуваю, як пальчики розтулюють ся й випускають мою руку. Костя вибігає з кутка з шматочком дзеркала й пробуе пускати зайчиків. Але ва дворі імла, в хаті мало світла й зайчики не виходять. Одначе Міка помічае дзеркало й мовчки, серіозно, каламутно дивить ся на нього.

— Там у тій кімнаті покурити можна?

— Що значить? Звичайно, можна!

Я виходжу й закурюю. В день обстанова й самі кімнатки роблять ще мізернійше враження. Сьогодня запах пральні не так чути, мабуть, через те, що не так натоплено, як учора. Стілець, на який я сідаю, хибко ходить підо мною й я пересідаю на канапку. На ній, десь, спить сестра Клавдії, бо в тій кімнаті тільки одно велике ліжко.

Клавдія Петрівна виходить з Мікою й сідае біля стола. Міка й одна половина грудей покриті голубим серпанком, крізь який мені видко шматочок оголеного тіла й личко Міки, що присмокталось до Клавдії.

— Це час його обіду, — немов прохаючи вибачення, каже Клавдія Петрівна й щільно прикриває груди. Її лице жовтяве, стомлене, помітно-немолоде.

— Він тихий? — щоби сказати що небудь, питаю я.

— В ту ж мить лице Клавдії міняеть ся, загорівшись радісною, ясною усмішкою.

— О, тихий! На диво тихий, терплячий. Такий спокійний, лагідний. От такий раз-у-раз. Сестра навіть боїть ся, що він не кричить, не плаче. Діти повинні кричати. А чого йому кричати, коли він здоровий і добре йому? Правда? Та й характер, видно, такий. Костя завсігди кричав, у день і в ночі.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ну, який може бути характер у місячної дитини?

— Що значить? Звичайно, є. А ти хіба... А ви хіба...

Вона ніяковіє від сеї помилки й, забувши, що мала сказати, замовкає. Чути поцмокування Міки. Часом він штовхає голівкою в її груди подібно, як сосунці-телята корову.

— Ти, ти! — ніжно, морщачись од болю, говорить Клавдія, ледве-ледве торкаючись рукою до його голівки.

— Кусаєть ся... — соромливо й тихо-радісно пояснює вона.

Ні, де там! І думати нема чого, щоби вона віддала його!

Ми мовчимо. Менї не хочеть ся йти, — так утїшно дивитись, як ритмічно рухаєть ся серпанок над маленькою голівкою, як з одної істоти переливають ся соки в другу. І це друге, — частина тебе самого. Я чую невиразну подяку до Клавдії. Неодмінно треба їм яко мога швидше змінити помешкання, взяти прислугу, й загалом, жити краще.

Я чекаю, поки вона скінчить годувати, щоби рішуче й докладно побалакати.

— Засипає! — пошепки каже Клавдія. Але затихлий Міка, почувши рух у матері від шопотїння, знову починає ссати. Ми мовчки слїдкуємо за ним. Тепер, коли личко прикрите й менї видко тільки чорність його волося, в мене нема стисненості й гидливости, а чудний жаль і трівога побільшують ся. Часом, як голівка бупає в груди, хочеть ся зворушливо погладити її, чи поцїлувати, — а ранїйше я цього бажання не почував.

Нарештї серпанок лежить зовсїм непорушно. Клавдія Петрівна навмисне ворушить ся, але Міка спить міцно. Тодї вона обережно відиїмає його від грудей, застїбаєть ся й скидає серпанок. Оченята спокійно заплющені, брівок майже не має, вуста затиснені строго й важно. Тепер є й вираз і немов свідомість у сих крихотних, зворушливо-негарних і чистеньких рисах.

— Подивіть ся на підборідя! — пошепки каже Клавдія.

Я дивлюсь і зразу пізнаю себе. Щось моторошне й несхопиме на мить пробігає по менї, немов я на хвилинку подвоїв ся й побачив себе лежачого на руках у сеї жінки.

— Так. ніби нагадує моє підборідя... — кажу я з силуваним усміхом.

Підборідя подовжене, з такою ж ямочкою на кінцї, як і в мене.

— А от... Подивіть ся!

І Клавдія Петрівна, обережно відкотивши укривальце з грудей Міки, показує на маленьку, завбільшки горошинки, родинку,

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

трохи вище пупка. Знову те саме почування моторошности, як від чогось надприродного. Ця родинка там само, що й у мене, й так само нагадує жука, тільки моя великого хруща, а ця крихотне сонечко.

Міка робить губами так, наче хапає щось, й Клавдія Петрівна, злякавшись, швиденько закриває його й несе в спальню. А я поспішно закурюю й чудно-схвильований ходжу по кімнатці, роблячи три кроки й повертаючи назад. Як усе це чудно й... не добре!

Вернувшись, Клавдія присаджуеть ся боком до стола й мовчки чекає. Я не знаю, як почати, й питаю:

— Ваша сестра перший рік у Київі?

— Так, перший. Вона була за народну вчительку. Вона склала трохи грошей і вступила на курси. Тільки неудачно склала... — тихійше додає Клавдія.

Я розумію в чому ця неудача.

— Ну, нїчого! Це справа поправима. Так от, Клавдіє Петрівно, по приятельськи, по доброму обміркуємо де-які питання. Га?

Клавдія Петрівна кидає на мене коротким поглядом і, хвилюючись, потупившись, неголосно відповідає:

— Хіба ви тепер говорите зо мною по приятельськи?

— А як же? Що ж ви можете закинути менї?

Вона де-яку хвилину мовчить, немов борючись з собою й, нарештї, кидає:

— Через що ви менї кажете „ви“?

І зараз же, не даючи відповісти менї, гаряче каже далї:

— Хіба це щиро? По приятельськи? Ви боїтесь, що я не так зрозумію. Але це неправда, ви знаєте, що я... зрозумію так, як треба. Але вам просто не хочеть ся! Чужість! І як же тут по приятельськи? Навіщо?

— Хм! Але ж ви самі весь час кажете менї „ви“!

— Що значить?.. Я мушу так говорити, коли вам неприємно инакше. Але я... Але менї нїяково й соромно казати „ви“!

— Ну, добре, давай на „ти“!

— Нї, я примусом не хочу!

— Та чого ж примусом? Я тільки... Ну, як тобі сказати? Я тільки думав, що так більше підходить. Але я згоджуюсь, що це неправильно. І, коли хочеш знати, то менї й самому якось нїяково. Ну, край! Так! Давай руку!

Я усміхаюсь і простягаю руку. Клавдія Петрівна сидить непорушно, дивлячись у низ, потім помалу й соромливо подає свою.

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— От і чудесно! А тепер давай балакать! Насамперед кватиру треба змінити негайно. Далі взяти прислугу, купити меблі й добре годувати ся. Хазяйнує сестра?

— Сестра. Тільки...

— Значить, ми з нею підрахуємо ваш буджет. Це перше.

— Так, але ми вчора заплатили за помешкання. І Оля каже, що не можна кидати грошей, треба добути...

— Дурниці! Здоровя дорожче за гроші. Ну, це ми з нею обміркуємо, Так! Тепер, значить, далі... Ти хочеш жити в Київі?

— Так, поки...

— Чудово! Тим краще! Значить, мені можна буде відвідувати вас?

Клавдія Петрівна мовчить.

— Можна, Клавдіє Петрівно?

— Що значить? — майже пошепки каже вона. — Ти ж сам знаєш, що... Навіщо ці питання?

— Ну, от! Так!

Я думаю, про що б ще умовитись і не знаходжу нічого. Мені чогось ніяково.

В цей час у спальні чуеть ся раптовий голосний плач Міки. Клавдія Петрівна, як опечена, схоплюеть ся зі стільця й біжить туди. Я теж з трівогою спішу за нею.

Біля колиски на приставленому до неї стільці стоїть Костя й знову винуватими, округлими очима дивить ся на Клавдію.

— Що ти зробив йому?! Що ти зробив ?.. — з жахом кричить Клавдія Петрівна.

Костя ще більше лякаеть ся й белькоче:

— Я нічого не зробив... Я тільки хотів поправити укривальце...

— Брешеш, поганий хлопче! Кажи, що ти зробив? Кажи, бо я тебе!...

Костя затуляе руками голову, як від ударів, і присідае на стільці. Клавдія Петрівна кидаеть ся до Міки, який між иншим уже спить і не чуе нічого.

Вона ще деякий час стоїть, нахилившись над ним, потім запинае колиску білим запиналом і, повернувшись до Кості, що скорчив ся на своєму стільці, грізним шопотом говорить:

— Як ти ще коли небудь посміеш тільки підійти до його, тільки підійти... я тобі не знаю, що зроблю. Забірай ся на кухню, там сиди! Геть!

Костя скоса, понуро й коротко, як наїжене звірятко, поглядае на матір, зсуваеть ся зі стільця й помалу йде до дверей.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Біля порога він вибухає риданням і вибігає, злісно й дуже грюкнувши дверима. Його ридання викликає в мені жаль, а грюкання дверима роздратування й трівогу. Хто його знає, що він почуває до Міки, цей хлопчина? Мабуть, ревнує до його матїр і ненавидить за те, що той одняв у його її любов. А Клавдія ж не вміє добре нї пояснити, нї керувати його почуваннями, тільки й знає, що кричати на його або цїлувати безглуздо.

Роздратування з Костї переходить на Клавдію, а трівога стає важкою, застиглою.

— Ах, паскудний хлопець! Це страх, що за дитина! Скільки разів казала я йому: не смій підходити до колиски! Просто, хоч бить починай...

Я втримую себе, щоби не сказати їй чого небудь гострого.

Ми переходимо знов у першу кімнату й деякий час мовчимо. Клавдія, видно, вже забула про сей маленький інцідент і думає про инше, знову хвилюючись. Але її хвилювання й весь притихлий, боязкий, трохи не понижений вигляд — гидкі менї. От вона вже й забула, вже заспокоїлась, питання вичерпане, вона думає тільки про себе. Скрізь і завсїгди тільки за себе, її все хвилює, сердить, радує на стільки, на скільки торкаєть ся її. Як тільки відсунено причину, що зачіпає її безпосередно, вона вже не думає, не реагує, заспокоюєть ся. Передбачення, аналїзу, здатности до висновків — анї крихти немає в неї.

Адже ясно, що між дїтьми заводять ся тяжкі, ненормальні, погрозливі відносини. Ясно, що треба зараз же, негайно поставитись до того уважно, розумно; треба щось робити, робити систематично, любовно, спокійно, не випускаючи нї на мить з уваги й не заспокоюючись. А вона вигнала Костю в кухню, аби Міка не плакав і не баламутив її слїпого, бурхливого, материного чуття й на тім скінчила. Ну, на якого біса був цей жах? Що тут такого жахливого сталось?

— Можна задати тобі одно питання, Якове? — раптом боязким,насиченим хвилюванням голосом говорить Клавдія.

І ця її манера підходити здалека, не просто до мети, а несміло й нїби підповзаючи, теж дратує.

— Будь ласка, питай!

З усеї сили я намагаюсь говорити спокійно.

Вона мовчить. От мовчить і мовчатиме ще довго, потім трошки підповзе й знову замовкне.

— Ти не розсердиш ся? І не буде гидко?

— Чудна, ти Клавдіє! Звідки ж я знаю, про що ти будеш питати? Питай!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Але ти не думай, що я...От ти вже розсердив ся.

— І не думаю! Ну, даю тобі слово, що не буду сердитись, питай, що-хоч! Тільки швидше!

Вона довго, мовчки хвилюеть ся й нарешті, тихо, убито кидає:

— Ти любиш кого небудь?

Так я й знав, що вона про це спитає. Це зветь ся дружбою. Вона, мовляв нїяких надїй не має.

На хвилю одначе менї стає шкода її: її вигляд такий напружено-притихлий, наготований до всього і все ж таки з якимсь сподїванням. Але момент дуже слушний, щоб у самому початку вияснити наші відносини. Власне, це те, що я повинен був сказати під час обговорення „умови". І я серіозно, твердо відповідаю:

— Так, люблю.

Клавдія не робить нї одного руху й нїщо в нїй не міняеть ся. Тільки її мовчання та непорушність тягнуть ся занадто довго.

— Вона дївчина? — хрипким шопотом каже вона в низ.

— Дївчина.

Знову велика пауза.

— Ти женишся з нею?

— Женю ся.

Вона кусає нижню губу, кусає довго, важко; голова помалу схиляеть ся, немов ховаючи від мене лице.

— Швидко? — шопотом питає вона.

Тут менї не вистарчає духу сказати: „на цим тижнї" і я легкодушно, своїм звичаєм, зриваюсь зі своєї твердости й кажу:

— Місяцїв через два.

Клавдія важко встає й, не кажучи нї слова, виходить у спальню, відвернувши від мене лице.

Я закурюю й, покашлюючи від важкого й досадливого почування, ходжу по кімнатї, натикаючись на стільцї. За вікном без руху сизим димом стоїть туман, крізь який невиразно проступають обриси будинків і вікон.

Я не можу довше лишатись у цих тужно-вбогих, подібних до камер, кімнатках.

— Клавдіє Петрівно!.. Я йду. Завтра прийду о шостій годинї побалакати з сестрою. До побачення!

За дверима не чути нїчого. Я відчиняю їх і бачу Клавдію: вона сидить на тому стільцї, на якому стояв Костя, поклавши голову на бильце колиски.

— До побачення, Клаво! Менї треба йти. Завтра я прийду о шостій.

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вона не ворушить ся. Я, постоявши трохи, стараючись не стукати, прокрадаюсь тихо до своєї шуби.

На вулиці я довго, помалу йду пішки. Там, у тих кімнатках менї здавалось, що, як тільки я вийду з того дому, менї відразу стане легко й спокійно. Але неспокійне, тяжке чуття висить у менї, як цей туман. І я не можу схопити, що саме в йому: незадоволення з себе, з Клавдії, — чи жаль, свідомість якоїсь вини, турбота за Міку.

Беру візника й їду до Шапочки. Але й вона, як це сонце, заткана туманом, і я щулюсь змерзло.

Після тих кімнаток, після писклявої канапки, напухлих од вогкости міщанських шпалерів, здаєть ся менї кімната Шапочки роскішною й надзвичайно затишною.

Шапочка, намагаючись сховати замішання, хвилювання від чекання та инші почуття, хмурить ся й одривчасто говорить:

— Ну, сїдайте! Змерзли? Руки у вас, як лідячки. Чаю хочете?

І гостро, допитливо вона зиркає на мене, щось переносячи з одного місця на инше, й удаючи, що дуже занята.

Коли вона проходить повз мене, я ловлю її за руку й долонею притуляю до лиця собі. І від цього відразу стає спокійно та тихо на душі. Тепла рука лежить на щоцї.

— Моя Шапочко!

— Ну? — нїжно відповідає вона, стоячи наді мною й дивлячись менї в очі довгим, розуміючим поглядом. Потім другою рукою вона підіймає пасмо волося, що впало менї на око, й обережно пригладжує. Це зворушує мене.

— Я був у Клавдії Петрівни. Просто звідти.

Рука на моїй щоцї робить рух, немов бажаючи погладити.

— Тяжко все це, Шапочко. Негарно. Погано.

Тепер менї хочеть ся жалїтись і обвинувачувати когось.

— Через що?

— Не знаю... Так якось...

Я оповідаю про мої сьогодняшні відвідини, а Шапочка стоїть дуже непорушно й слухає. Чомусь менї не хочеть ся говорити їй багато про Міку та про свої почуття й я про це згадую коротко й мимохіть.

— Бідна!.. — похмуро каже Шапочка й, визволивши руку, відходить од мене. На тому місцї, де лежала рука, я почуваю холодок. Шапочка сїдає в фотель й скупчено хмурить брови.

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мене раптом обхоплює обурення й злість. Я встаю й починаю швидко ходити по кімнаті, силкуючись опановати собою. Але роздратованість і злість ростуть. Клавдія, здається ся менї, присмокталась до мене й менї хочеть ся струсити її, з огидою одшпурнути від себе.

— З якої речи? — зупиняючись проти Шапочки, кажу я з непорозумінням. З якої речи?..

— Що „з якої речи“?

Я боюсь, що скажу щось зайве й, не відповівши, ходжу знову. Але від цього тільки з більшою силою роздратування рветь ся з мене:

— З якої речи я мушу про щось там думати, турбуватись, почувати себе до чогось обовязаним? Хай сама відповідає за свої вчинки!

Шапочка мовчить і думає вперто.

— А ви не хочете відповідати за свої? — раптом тихо каже вона.

— Хочу! Готов відповідати. Але ж не за ті, які накинено менї, які обманом мене примушено зробити.

— А коли обману нема й вона сама жертва винадку? Через що ж вона сама повинна бути тою жертвою?

Я в душі визнаю рацію сього аргументу. Але від того, що визнаю, почуття звязку з Клавдією стає гострійшим і менї хочеть ся увільнитись од його. І через те я кажу:

— Вона взяла на себе відповідальність.

— Я не розумію, власне, що вас так хвилює в цьому всьому? Вона ж нїчого не вимагає від вас!

Я й сам добре не знаю в чому річ. Знаю тільки, що щось непокоїть мене.

— Так, вона не вимагає. Але мене бере злість, хоча б за те, що я мушу брехати їй. А я не хочу брехати...

— Не брешіть!

— Значить, бути жорстоким без потреби. Від жалю ж я брехав. А нїякого жалю не хочу. Не хочу, щоби це каламутило, псувало наші з вами відносини.

Шапочка здивовано підводить брови.

— Чим же наші відносини можуть бути попсовані? Хіба я подала вам якийсь небудь привід до цього? Чи ви в собі помічаете яку небудь зміну?

— Хоча б уже тим псують ся, що ми мусимо відкладати наше спільне життя, поки якось там не улаштуеть ся з нею. Я розумію, це треба. Але мене це злостить.

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кажучи це, я почуваю, що брешу, що не в цьому річ, а в чому саме, я все ж таки не розумію.

— Ну, добре... — якось несміло каже Шапочка й широко, по дитячому розплющує очі. — Коли вам це тяжко, я згоджуюсь і так...

— Ні, ні, я не хочу! Це буде не те. Я мушу з початку покінчити з тим. Я так не можу... Простіть, Галю, все це дурниці! Нічого власне страшного нема, я просто трохи знервував ся і... голодний. Я зранку нічого не їв. Причина дуже проста й поважна.

— Правда? Ви не їли? — заклопотано підводить ся Шапочка. — Ну, ходіть! Я погодую вас.

— Зараз! Тільки ви не звертайте уваги на мої слова! Добре? І скажіть менї, тільки щиро скажіть, отверто: ваше відношення до мене не попсувалось цею історією? Скажіть тепер же, в самім початку, самому собі й менї.

Шапочка дивить ся в землю й мовчить.

Я чекаю з трівогою.

— Менї було боляче... — нарештї, тихо й рівно промовляє Шапочка.

— Через що саме?

— Не знаю. Так, загалом. Це бруднить... І ще якось... Не знаю. Але тепер менше. Я багато думала і...

Вона зупиняєть ся.

— І?...

— І тепер легче. Але все це треба вияснити добре, — раптом сердито додає вона й дивить ся менї в очі.

— Що ж, власне, виясняти, Шапочко?

— Не знаю, але я так не можу. Ну, ходім! Я погодую вас.

В їдальнї нема нікого. Всї пішли з дому. Шапочка сама приносить менї з кухнї поїсти, опікуєть ся мною з зворушливою дитячою серіозністю, заклопотанням і чогось часто червонїє. Я догадуюсь чого: мабуть їй, як і менї, уявляєть ся, що вона вже моя жона, що вже живе зі мною.

Нам стає весело. Але ми занадто охоче й поспішно віддаємось цьому настроєві. Як тільки Шапочка простягає руку, щоби взяти від мене тарілку, я вимагаю викупу: цілую цю руку, а потім шопочу тихо-тихо:

— Моя? Моя?..

Шапочка витягає трубочкою губи й прижмурює очі.

Декілька разів чути дзвінки то Марії Пилипівни, то хлопців, але ми не виходимо до них.

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Потім от що, — несподівано, відразу міняючи тему, говорить Шапочка:

— Ви не женіть Клавдію Петрівну! І не брешіть! Скажіть, що через... ну, через скільки?...

Я догадуюсь про що вона каже, але все ж таки питаю:

— Шо „через скільки“?

— Ну, через скільки ми будемо жити разом?

Я сказав їй, що через два місяці. Але ж це неможливо. Я скажу через... два тижні. Цього досить! Правда?

— Добре! Але тільки не брешіть!

— Ні, Шапочко, не буду. Я буду хорошим. А ви менї поможіть! Так?

Шапочка задумливо гладить мою руку.

Сеї ночи довго, без сну, я лежу в постелї й думаю. Нарештї, легка дрімота, як Клавдін голубий серпанок, потрохи обвиває мій мозок. От несподівано й виразно, зовсім-зовсім так, як у дитинстві, пахне старою половою між скирдами, нагрітими сонцем. Я хочу схопити й придержати це почування, але замість його я зсуваюсь кудись помалу й не можу зупинитись. І вмить я бачу рожеве, маленьке тїльце, важно, серіозно стиснені вустоньки й нижню губку, що зайшла під верхню. Спалахує гаряче вдячна нїжність і потім все гасне.

Шапочка ходить до мене майже що-дня. Моя дівчинка ласкава й сердита, з пустотливими губами. Вона тепер буває часом серіозна, мовчазна.

Від Клавдії я простую до дому. Там уже сидить у фотелю Шапочка з еспанським підручником. Бідний еспанський підручник! Вона мене нї про що не питає, але я сам розповідаю їй про Клавдію, її сестру, про Костю й трошки про Міку. Менш усього про Міку. Що можна розказати про нього? Він похитує собі голівкою з темним волосячком, коли сидить на руках, або коливає ніжками, ручками в усї боки, лежучи в колисцї. Клавдія й Ольга запевняють, що він уже почав усміхатись, але я цього ще не бачив нї разу.

Я не хочу казати Шапочцї про те, що Костя не перестає виявляти велику й перебільшено-нїжну увагу до малого й як це дратує мене. Це дрібне чуття й менї не хочеть ся бути смішним в очах Шапочки. Та хай собі, це Клавдіна справа, а не моя! От вони переберуть ся на иншу кватиру. Костя й Ольга

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

матимуть свою кімнату й він не буде цїлими днями сидїти бі-ля Міки.

Ольга Петрівна подобаєть ся Шапочцї. Особливо її вабить у нїй те, що Ольга так любить маленького й уважає його трохи не за свого сина. І менї це подобаєть ся, але часом дратуе так само, як і нїжність Костї.

І чогось я раз-у-раз іду від них у якомусь невиразному, незадоволеному й роздратованому настрою. Вони менї більше нїяких сцен не учиняють тай сиджу я в них не більше години, а коли приходжу до дому, то почуваю чудну втому, досаду, неспокійну порожнечу. Чи я забув шось десь, чи зробив комусь паскудство, чи менї зроблено паскудство?

І тільки з Шапочкою зникає цей настрій, але часто хочеть ся жалїтись їй на щось. І я жалїюсь на те, що дурна ощадність Ольги примушуе нас одкладати переїзд Шапочки до мене, — Ольга нї за що не хоче покинути грошї за кватиру й на превелику силу згодилась уступити одного тижня. Хочеть ся навіть на жалість Шапочки жалїтись. Що, справдї, за сентиментальність така?! Через що треба з початку улаштувати якось там Клавдію, а потім уже себе? І через що я мушу давати Клавдії звідомлення, як живу: сам чи з ким небудь?

А тут ще унадив ся ходити Панас Павлович. Дома він не може працювати, бо Варвара Хведорівна не перестае „виясняти відносини". Перше він міг ходити вечорами працювати до Шури. Але з Шурою тепер у них натягнуті, непевні й, видно, досить болючі відносини. Він докладно менї не розповідае, але з деяких його іронїчно-сумних уваг я виводжу, що Шура твердо іде по взятому напряму. Хоча дивуе мене, через що вона так довго марудить ся з тими своїми прихильниками, й чому, нарештї, не вибере якогось.

Ще два тижнї до переїзду Клавдії. Квартиру вже майже нанято. Ольга що-дня їздить на Поділ і купуе там уживані меблї, що мають украшати нове помешкання. Куплені речі лишають ся у торговцїв, потім усе в один день перевезеть ся на місце.

Вразливість і чесність у сеї африканки зворушливі й дратуючі. Вона не вважае за можливе брати від мене більше того, що, на її думку, потрібне для Клавдії й для Міки. На її думку...

Власне, ця муринка займае що до Клавдії й дитини моє місце, місце голови родини. Я ж почуваю себе якимсь дурним, непотрібним додатком, позбавленим усякого голосу в їхньому життю.

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Шапочка, здається, розуміє моє становище й по части мучить ся за мене. Часом вона нїби хоче спитати мене: „Навіщо ти ходиш туди? Хіба це необхідно?“. І не питає тільки через те, щоби не образити Клавдію й не робити на мене нїякої пресії. Але, коли б і спитала, то я не знав би, що відповісти їй. Через що ходжу? Не через те ж, що вважаю себе обовязаним ходити! І не для Клавдії ж!

Нарештї, Шапочка питає:

— Вас утомлюють ці відвідини?

— Втомлюють трохи... Не то втомлюють, а якось... пригнїчують, чи що. Я хочу, щоби це скінчилось швидче.

— Хіба ваші відвідини помагають цьому?

— Менї так здаєть ся, принаймнї. І потім, я хочу вияснити, нарештї, в яких відносинах ми будемо. Менї дуже не подобаєть ся це замовчування ними. ... А втім, я не знаю нїчого. Яке менї дїло? Я знаю тільки, що дитинї буде погано, от і все. Вони хороші жінки, але вони зроблять з дитини яке небудь дрантя себелюбне й нїкчемне.

— Через що?

— Через те, що крім звірячих почувань у них нема нїчого. Вони дріжать над нею, лижуть її, цїлий день вовтузять ся, а в дійсности, вовтузять ся для себе, а не для неї. Вона так само вовтузилась і трусилась над Костею, а тепер він занехаяний, якийсь парій. Зявить ся нова дитина, вона цю закине й буде над новою труситись. І тільки труситись, лизати, обнюхувати, стогнати, ричати, чорт би її взяв! Самиця та й годї! І ще ця муринка... Нїчого їй не зробить ся, мовляв, як вона поживе ще з тиждень у цїй кватирі!

Мене вже пече роздратування. Я чую, що щось не так у моїх словах, але від цього я дратуюсь ще дужче й кажу знову про це саме, намагаючись переконати самого себе.

— Наприклад, Костя. Вчора приходжу до них: там плач, вереск, ойкання, жах на лицях; дитина захлистуєть ся від плачу; Костя сидить у кутку за стільцем і злісно блискотить очима. В чому річ? Виявляєть ся, Костя взяв фотоґрафічну картку свого батька й почав тикати її в лице Міцї. І якось вдряпнув його тою рямкою. Ну, розуміють ся, жах, стогін гнїву, обурення. „Геть поганий хлопче! Присягаюсь тобі і т. д.“. А через що, навіщо він тикав ту картку в лице дитинї, — нїякісенького інтересу. „Пустощі, шибеник, попсованність паскудного хлопця“. От традиційне, найлегче, заспокоюючe поясненя. І тільки, коли я на-

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стояв, удалось вияснити, що Костя хотів дати Міці поцілувати свого тата. І знову нїякого аналїзу, нїякого розуміння й нїякого бажання зрозуміти. Ага, поцілувати, дурощі! І заспокоїлась. А тут же, може, ціла траґедія дитячої душі? Може, підносячи цю картку для поцілування, Костя хотів примирити ся з істнуванням Міки, хотів звязати себе й його в одно ціле; може, тут була довга боротьба з собою, великодушність, бажання щось зрозуміти, рішити? І раптом за це шарпають його, лають, шпурляють у куток, стогнуть, ойкають. Що повинен почувати Костя до Міки? Що?

Шапочка мовчить і з під-лоба, сурово, загадково дивить ся на мене. А я вже не можу втримати себе, менї хочеть ся говорити, говорити, — так менї немов легче трохи.

— Або ж така річ. Костя дуже занятий тепер питанням про свого тата. Раз-у-раз цїлує його фотоґрафію, пристає з розпитуваннями, — силкуєть ся, очевидячки, заняти якусь позицію в світї, визначити себе. Що ж на це Клавдія? Лає його батька при Костї, дратуєть ся від чеплянь Костї, плаче, жалїєть ся на його тата й клопочеть ся тільки про те, щоби швидше відсунути те, що турбує її. Тикає йому в руку шоколадку або пятака й заспокоюєть ся. Але хіба Костя заспокоїть ся від шоколадки? Йому треба знати, де його тато, через що в усїх є тато, навіть у такого малого, як Міка, а в його немає. Через що мама лає його тата? Як можна лаяти ту істоту, до якої він почуває таку побожність? Усї ці питання мучать його. І через що якийсь там Міка? Чого для Міки все, а він занедбаний? А підросте Міка, й буде та сама історія. Так само той буде питати й замість відповіди будуть образи й йому, й його татові, й усьому найдорожшому для його. А їй байдуже. Як дерево, що випускає з себе листя, й більш нїчого не хоче знати про те листя.

Шапочка сидить з тим самим виглядом. Потім, коли я вже мовчу, підводить ся, пильно-пильно дивить ся на мене, далї зразу закидує руки за голову й каже:

— Ттак — так!

І весь той вечір в її очах уперта задума.

А другого дня знову сцена з Костею. Він десь добув, (у сусїдської дївчинки, каже) маленького, мідного хрестика, весь час цїлує його, хрестить ся перед ним і шось шопоче.

Клавдія вражено, широко дивить ся на мене й швидко-швидко оповідає про це, перестрибуючи з одної думки на другу.

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В колисці лежить Міка й, задравши ніжки, робить ручками поривчасті рухи. Костя усміхаеть ся й удає, що він цілував хрестика в жарт.

— Господи! Та я ж не вчила його молитись! — жахаеть ся Клавдія, немов виправдуючись переді мною.

І мимоволі мені жаль їх усіх. А найбільше мені жаль цього крихотного тільця в колисці, яке ще не чує нічого й не розуміє.

Клавдія, нарешті, бере Костю за руку й веде його в кухню мити йому рота й лице, — мотузочок, на якій висів хрестик, весь був у гнидах. Я лишаюсь сам з Мікою. Він лежить мовчки й, немов виконуючи якусь роботу, ретельно вимахує ручками. У мене дурноватe чуття, що тепер, коли ми на одинці, він уважно подивить ся на мене й пізнає. Але Міка водить очима, не помічаючи мене. Рухи безпомічні, — ні волі в них, ні думки, як листя на дереві гойдаеть ся від вітру.

І раптом я чую, що ніколи не зможу піти від його, що він мій до самої моєї смерти, що де б і з ким би я не жив, він завсігди буде в мене. І Клавдія буде моею, і Костя, і Ольга, і все їхне життя. Хочу я цього, чи не хочу, але ніколи вони вже не можуть бути чужими, байдужими менї.

Від сеї раптової свідомости менї стає моторошно, страшно, як людині, що, сімулюючи божевілля, почуває, що дійсно божеволіє й що ніколи його не випустять із лікарні.

Я хутко прощаюсь й виходжу поспішно.

На дворі мороз. Зеленими кристальними іскрами блищить сніг. Сухо риплять і вищать санки. Ліхтарі світять яскраво, легко.

Менї хочеть ся руху, швидкої їзди, свисту вітру в ухах. Я беру „ліхача“ й велю яко мога швидше їхати в напрямі Лаври. Вуха горять, мороз і вітер, як бритвою, шкрябають щоки, зривом миготять стрічні санки. Але моторошне, гнетуче чуття не проходить. І менї здаеть ся, що воно стоїть позаду мене в санках і холодно дихає менї в шию.

— Назад, звощик! На Хрещатик! Швидше! На весь дух!

Серед світла, дзвінків трамваїв, чорної, рухливої маси тіл на тротуарах — менї легче.

Зрештою, все це дурниця. З якої речи? Моє сумління чисте. Я робив і роблю все, що можу. Навіть Шапочка не може осудити мене. Найбільше вибачливий моралїст не може вимагати від мене більше. Чого ж менї?

Але, як тільки я починаю думати про це, так зараз же, невідомо через що, я чую знову страх і відчай. І що більше ду-

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

маю, що більше справедливих арґументів приводжу, то виразнїйше я почуваю, що я брешу й що я не маю рації. Не льоґікою, не сумлїнням не маю рації, а чимсь иншим, що не потребує. очевидно, нї льоґіки, нї сумлїння, нї моєї волї. І я знаю, що не вважаючи на всю чистоту й льоґіку й сумлїння, я нїколи не буду чужий до сеї маленької, нетямущої істоти з хисткими ручками. І коли так, то звідси йде вже инша льоґіка, йде розвиток її в менї самому, неодхильний, неминучий, як неминуче мусить текти вода з високого місця на низьке. І через те нїколи Клавдія не може бути менї чужою; до самої смерти я буду звязаний з нею. От що!

І вона сама це, здаєть ся, почуває, почуває якимсь иншим способом, нїж звичайні почуття. Тим то й ця животна, принишкла, хитра покірність, це вичікування чогось, це купання при менї Міки, ця відсутність найменшого дивування з моїх безцїльних одвідин. От воно, справжне розуміння! О, вона знає, до чого вона йде!

В менї потрохи, як у водї, що починає кипіти, зявляють ся бульбашки гнїву. Гей, Клавдіє, бережись! Погану гру граєш!

— Звощик! До вокзалу!

Ми женемо в гору по Бібіковському Бульвару. Широкий у витких складках зад лїхача-візника сидить твердо й упевнено. Менї чогось приємно дивитись на його.

„Та що ж це таке?“... — раптом з непорозумінням я питаю сам себе. — „Та не хочу я цього! Не приймаю, не скорюсь! От, не скорюсь та й годї!“.

— Звощик! Назад! Так, так, назад!

У мене, мабуть, сидить Шапочка. Сидить і чекає. Вона теж угадує. Вона теж розуміє. Нї, слїпим силам я не скорюсь! Тепер це вияснено. Тепер менї нема чого ходити туди. Я вільний, я чистий.

Шапочка в мене. Я підходжу до неї, обнїмаю й міцно, радісно цїлую її. Нїколи після першого поцїлунку я цього не робив. Шапочка, вся зашарившись, вся спалахнувши назустріч моїй радости, не протестує, не противить ся, але й не відповідає. Вона тільки спішить угадати, зрозуміти мою радість.

Я, як можу, виясняю їй. І їй, і самому собі. Вона слухає уважно, наївно розплющивши очі. Коли її щось дуже захоплює, цей наївний вираз раз-у-раз спливає їй на лице. Милий, гарний, такий вираз!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Так, Шапочко, так от у чому вся річ! Треба було привести себе „до одного знаменателя“, як каже Панас Павлович...

Але не встигає Шапочка щось сказати менї, як у кабінет увіходить сам Панас Павлович, у шубі, шапцї, з бурульками на вусах, у калошах. Він простує до канапи, сїдає й якимсь змерзлим, тоненьким голосом говорить:

— Я вбив мою жінку...

І скидає спітнїле пенсне, яке починає зараз же розглядати, крутячи його тремтячими пальцями. Шапочка сильно хапає мене за руку й тисне так, що менї стає боляче, а сама поширеними очима, які малюють у сінематоґрафічних героїнь, дивить ся на Панаса Павловича.

— Яку жінку? Що вам таке, Панасе Павловичу?

— Я вбив мою жінку...

Він, мабуть, весь час повторює про себе цю фразу й більш нїчого не може вимовити тепер. Потім він встає й іде до передпокою. Тодї Шапочка наганяє його, повертає назад і всадовлює його на канапу.

— Не треба, Панасе Павловичу! Підождїть! Сядьте сюди!

— Та, як це трапилось? — через щось попепки питаю я.

— Нї, пустїть! — жалібно, напів-божевільно скрикує він і знову рветь ся до дверей. Ми злякано тримаємо його.

Добитись чого небудь од Панаса Павловича нема нїякої можливости: він не чує, не розуміє питань, усе рветь ся кудись. У нього лице мокре, жалю гідне; на блїдому перенісю фіолєтова смужка від пенсне; очі блукаючі, слїзливі.

— Їдьте туди! — шопоче менї Шапочка. — Нїчого, їдте! Я не пущу його. Скажіть Миколї, щоби замкнув за вами двері на сходи!

Хвилин через двацять я підїзджаю до дому Панаса Павловича. Нї юрби, нї полїцаїв нема. Значить, це трапилось уже давно й він десь блукав. На сходах теж нїкого. На мій дзвінок двері відчиняють ся майже моментально, нїби хтось стояв у сінях і чекав на мене.

Передомною — Галя. Вона дивить ся на мене в гору, здивовано. Ми обоє мовчимо.

— Вам кого? — питає вона нарештї:

— Тут... що небудь трапилось?

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В сей час зявляеть ся Варвара Хведорівна, випростована, з довгим, величним обличям. Я непорозуміло витріщаюсь на неї, забувши навіть привітатись.

— Шо тут, Галю? — рівним, тихим голосом звертаеть ся вона до дочки, немов не помічаючи мене.

— Я не знаю... — розгублено каже Галя.

— Простіть, Варваро Хведорівно! Тут, очевидячки, якесь непорозуміння. Я боюсь, що Панас Павлович хворий. Він тільки що прийшов до мене й заявив, що...

Я зупиняюсь, не відважуючись далі говорити при Галі. Але Варвара Хведорівна спокійно й незвично для неї стомлено каже:

— Так, він стріляв у мене. Він, мабуть, подумав, що вбив мене, бо я, відхаснувшись, спіткнулась на стілець і впала. Він у вас?

— У мене.

— Скажіть йому, що я навіть не ранена. Окрім того, коли ваша ласка, попрохайте його прийти до дому, мені треба побалакати з ним. Скажіть, що я постараюсь не хвилювати його цею розмовою і що ся розмова буде останньою. Він давно у вас?

— Ні, тільки що...

— Він не був у полїції?

— Здаеть ся, ні. Так, звичайно, ні. Инакше його б задержали там. Хіба це сталось тільки-що?

— Це було біля дванацятої. Ви скажете йому?

— Неодмінно! Неодмінно скажу!

Варвара Хведорівна має такий вигляд, що я вклоняюсь їй низько, поштиво, й виходжу.

Коли Панас Павлович, нарештї, розуміє, що ми з Шапочкою силкуемо ся вияснити йому ситуацію, він страшенно, болюче червонїє й, не слухаючи нас далі, вибігає в передпокій. Йому так соромно, що я вже мовчу, відмикаю двері й випускаю його.

— От так дурна й тяжка історія! — кажу я, вертаючись у кабінет.

— Наче якийсь кошмар приснив ся... — сердито говорить Шапочка. — Але ж він усе ж таки хотїв убити її, Якове?

— Так, як видно...

— І дурний: не радїє, що так вийшло, а соромить ся.

— Тепер, може вже й радїє.

— Їй Богу, як кошмар. Приснилось і вже немає. От тепер я почуваю, як трусять ся ноги. Ну-ну!

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вона стомлено сїдає, потім лягає на канапу й заплющує очі. А я ходжу по хатї, стараючись ступати тільки по килиму, й хочу вернути ту радість, яку так нагло перервав Панас Павлович. Але радости немає. Я удаю, що дуже збентежений історією з Панасом Павловичем, і Шапочка не дивуеть ся моїй мовчазности.

Вранцї Варвара Хведорівна по телефону запрошує мене прийти до неї о четвертій годинї пополудни в дуже важній справі, яка торкаеть ся Панаса Павловича, її, й їхніх дїтей. В її голосї вчувають ся ті самі нотки втоми й чудного спокою, що й учора. Я обіцяю.

Очевидячки, вияснення при свідках, установа нової конституції. Я — свідок з боку чоловіка, а з її боку буде хто небудь з її приятелїв.

Бажаючи бути офіціяльно точним, я входжу рівно о четвертій у їхній передпокій. На порозї вітальні зустрічає мене Варвара Хведорівна. Вона в чорній, глухій сукнї, з довгим золотим ланцюжком на всї груди. Вітаючись з нею, я помічаю, що її губи сьогодня не нафарбовані та, що кольор її лиця недужий, у жовтявих плямках. Одначе вона тримаеть ся так само рівно, велично, й її великі пукаті очі дивлять ся на мене спокійно та холодно.

З великим здивованням я застаю в вітальні Олександру Михайлівну. Вона стоїть біля роялю й удае, що уважно розглядае якусь фотографію, тримаючи її обома руками близько коло самого лиця. Заческа в неї нова, дуже молодить її. Вона одягнена, як в останнїй час, модно й підкреслено чепурно. Менї це кидаеть ся в очі, не вважаючи на надзвичайність ситуації. Кидаеть ся в очі також (особливо після обличчя Варвари Хведорівни) її краса, благородна та строга.

Тут же й Панас Павлович, серіозний, внутрішно схвильований, у сюртуцї, з гладенько зачесаною шапочкою волося знову з нїжним румянцем на чисто виголених щоках. Він, не дивлячись менї в очі, мовчки й урочисто потискуе менї руку. Так само без усмішки вітаеть ся й Олександра Михайлівна. Я мимохіть заражаюсь їхнїм настроем і менї навіть нїяково, що я не в сюртуцї. Враження таке, нїби ми зійшлись на читання заповіту.

Їм усїм, видно, відомо, що має статись. Варвара Хведорівна запрошуе всїх сїдати й перша сїдае в фотель біля круглого стола. Я з цього роблю висновок, що вони більш не ждуть нїкого.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

По деякім, досить тяжкім мовчанню Варвара Хведорівна починає безстрастним, тихим голосом:

— Я прохала б, панове, не дивитись на це зібрання, як на комедію. Я признаю, що все можна було б улаштовати простійше. Але, на мою гадку, шлюб є на стільки поважний акт у життю людей, що утворення чи розвязання його має робити ся з повною серіозністю.

Вона бере в руку біля самої шиї ланцюжок і помалу проводить його у низ до самого поясу. Ми мовчимо. Варвара Хведорівна приплющує очі, потім знову розплющує їх і тим же тоном каже далі:

— Вам усім відомо, що сталось учора між мною і моїм... чоловіком, Панасом Павловичем. Я вірю, що в його вчинкові не було обдуманност наміру; це було зроблено в станї крайнього піднесення. І все ж таки це примусило мене подивитись на деякі речі з такого погляду, з якого я не дивилась ранїйше. І це примусило... й я побачила, що ми повинні розвязати наш шлюб. Я запросила вас сюди, щоби поставити умовини, чи-то-пак, разом виробити умовини, на яких ми можемо,... як личить порядним людям, розійтись. Коли дозволите, я висловлю свої... бажання.

Панас Павлович щось бурмотить і неспокійно ворушить ся. Олександра Михайлівна сидить рівно, потупивши очі, щипаючи пальцями кінчик хустки.

— Я насамперед хотїла б, щоби та влада, яка нас поєднала колись, щоби вона ж і санкціонувала наше розстання. Себ-то, щоби був формальний, законний розвід. Згоджуючись віддати нашого сина Дмитрія батькові, я хотїла б, щоби він жив у законній родинї. Себ-то, щоби мій бувший чоловік, Панас Павлович, не вступав нї з ким нї в яке незаконне співжиття.

Нї Панас Павлович, нї Олександра Михайлівна, нї одним рухом не виявляють своїх почувань. Значить, їм і це відомо.

— Далї. Вину за розвід повинен узяти на себе Панас Павлович і нести всї наслїдки її, установлені законом. Менї має бути дане право бачити мого сина в кожний час і брати його до себе на три місяцї що-року. І, нарештї, з матеріяльного боку покинена родина повинна бути забезпечена половиною засобів, що має колишнїй голова сїмї до свого розпорядження. От це мої бажання...

Вона замовкає й дивить ся просто перед себе.

Олександра Михайлівна перестає щипати хустку й сидить зовсїм непорушно, не підводячи очей. Я зиркаю на Панаса

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Павловича. Він якось одразу скидуєть ся, зміркувавши, мабуть, що за ним слово, й похапцем мимрить:

— Я приймаю всї умовини. Себ-то, я цїлком згоджую ся й охоче... приєднуюсь... І думаю, що... Коли хто небудь бажає внести на розгляд, то... Що до мене, то я приймаю всї... бажання й обіцяю виконати їх.

Після цього Варвара Хведорівна підводить ся й стоячи каже:

— З цеї хвилини я вважаю й прошу всїх вважати наш шлюб розвязаним. Ви, Панасе Павловичу, будьте ласкаві сповістити мене по змозї швидше про ваші найблизші наміри. Особисто, чи через довірену особу, менї байдуже.

Вона мовчки вклоняєть ся всїм нам і, не хапаючись, рівно й строго виходить з кімнати.

Лице Панаса Павловича горить і очі, як звичайно, дуже кліпають. Олександра Михайлівна стоїть, тримаючись за спинку свого стільця, і так само дивить ся в низ.

— Якове Василевичу, — звертаєть ся до мене тим же офіціяльним голосом Панас Павлович, — сподїваюсь, що ви не відмовитесь узяти на себе ведення сеї справи.

— Я до ваших послуг, Панасе Павловичу! — я відповідаю в тон йому.

Далї, почуваючи, що з пошани до Варвари Хведорівни, не треба нарушувати поважного настрою приватною розмовою чи хоч би усмішкою, я зараз же прощаюсь і виходжу.

І до такої міри я загіпнотезований цею сценою, що навіть, сидячи на бричцї, деякий час заховую строгу, врочисту поважність на лицї. І тільки проїхавши кварталів зо двоє, питаю ся сам себе: Що ж це було, комедія, бажання з честю вийти з тяжкого становища, чи що инше? І рішаю, що може бути й те, й друге, й усе разом. Але, в кожнім разї, зовсїм добре для Панаса Павловича. Несподївано добре. Як нї як, а в цеї жінки багато сили, розуму й певного благородства. Головно, розуму. Вона зрозуміла, нарештї, що далї йти в цьому напрямі не можна. Значить, навіть з такою жінкою при певних умовинах можна погодити ся.

Гей, а чому б менї не спробувати так само погодити ся з Клавдією? Коли їй так само добре дати зрозуміти становище, вона так само мусить згодитись. Вона мусить зрозуміти, що я не можу лишити в неї свою дитину. А також не можу вирвати з себе те, що більше за мене, що не надаєть ся нїяким потугам розуму та волї. Жити з нею, бути її чоловіком, я теж не можу,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

це теж більше за мене. Коли ж зроблю над собою таке насильство, то це нам усім склалїчить життя.

Так, вона згодить ся!

Але що близше я наближаюсь до дому Клавдії, моя певність слабшає, арґументи видають ся непереконуючими, блїдими.

Коли ж я роздягаюсь у їхньому крихотному коридорчикові й на мене шугає запахом нафтяної лямпочки, мила, пелюшок і нагрітої вогкости; коли я дивлюсь на палаючі щоки Клавдії, що стоїть біля мене з засуканими рукавами та знайомим вогким блиском очей з під пенсне, я почуваю, що нема нїякої надії, і що Клавдія — не Варвара.

— Ми не сподївались, що ти прийдеш так рано, й купаємо Міку, — каже вона соромливо-радісним голосом, який буває раз-у-раз, як вона купає Міку.

— Я не на довго. Не буду перешкаджати...

— Що значить? Ти нам не перешкаджаєш.

Мене сьогодня ріже її „ти“, а палаючі щоки викликають легку огиду.

— Олю! Яків Василевич прийшов? — навіщось оповіщає вона, нїби та не чує сама.

— Хочеш подивити ся на купання? Ти ж любиш! Тільки загрій ся, ти з морозу! Олю, а я поставила чайник на плиту. Я зараз засвітю тут лямпу. Господи, нїколи нема сїрників на місці! Швидче б уже звідси, я страшенно скучила за електрикою. Хочеш зараз чаю, чи потім?

— Дякую, менї не хочеть ся чаю.

— Що значить? Ти ж любиш по обідї.

Я не відповідаю нїчого. Мене страшенно дратує оце її „що значить“ і посилання на те, що я люблю, а також її радість і оживлення від мого приходу.

— Клаво, швидче! — чуєть ся голос Ольги.

— Ну, ходїм, ти вже загрів ся!

Посеред кімнати на двох стільцях стоїть маленька з сїрої бляхи ванночка. Навколо на підлозї ринки, горшки з водою, мидниця. На стільцях і на ліжках пелюшки, віхтики, мочалки, губки. Пахне, як у лазнї, й так душно, парно, що менї зразу хочеть ся скинути піджак.

На ліжку сидить Костя, підобравши ноги по турецьки. Ольга Петрівна, підтримуючи одною рукою під спинку помаранчеве тїльце з мягкими, округлими грудьми, другою набірає губкою води й витискає її на Міку. Він заплющує очі, коли вода

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ллеть ся йому на голову, й потім знову розплющує їх байдуже. Личко в нього зовсім червоне, в якихсь плямочках, безпричастне до того, що дїеть ся навкруги. За те смугляве, добре лице Ольги Петрівни виявляє таке раювання, неначе вона сама сидить у ваннї. На носї й на підборідю в неї крапельки води; товсті, червоні губи весь час розтягають ся усмішкою, а очей зовсім не видно в неї, тільки дві смужки, ніби натушовані.

— Подивись, Яша, як він любить купатись! Ніколи не плаче. Ти знаєш, їй Богу, він розуміє! Ти дивись, як він заплющує очі! Олюсю, дай менї, а сама наготов простиральце! Ну, годї! Пусти!

— Ага, ревнуєш? Ревнуєш? — зі сміхом говорить Ольга Петрівна, витискаючи з губки воду. Потім обережно вона передає тїльце, що бовтаєть ся в водї, в підставленї руки Клавдії й одходить до мене.

— Добридень, Якове Василевичу! Вибачте, руки мокрі, не подаю! Мороз великий? Зараз чай будемо пити. Клаво, його час виймати, щоби не перекупать.

Але Клавдія не чує. Вона ніби присосалась руками, очима, всїма почуваннями до тїльця й уже нїщо зі зверхнього світа не доходить до неї. Її губи, подібні до губ Ольги Петрівни, щось шопочуть; щоки палають. Вони обидві ревнують Міку одна до одної.

Я потихеньку виходжу в сусїдню кімнату, курю й чекаю кінця купання. Менї через щось увесь час пригадуеть ся один мій родич, який раз-у-раз сам купав дїтей. Мене завсїгди вражав якийсь чулий, хижий вираз його радісного лиця.

Я вже твердо знаю, що з моеї розмови не вийде нїчого. І все ж таки, коли Клавдія, нарештї, приходить до мене, я прохаю її щільнїйше зачинити двері до спальнї й дати менї декілька хвилин для серіозної й важної балачки. Клавдія зараз же лякаеть ся й насторожуеть ся.

Я спокійно, силкуючись говорити сердечно, з початку викладаю їй самі аргументи, не хотячи відразу лякати вимогою. Хай сама зробить необхідний висновок. Але, коли переходжу до того, що не можу лишити у неї свого сина й поясняю через що, вона зразу випростовуеть ся, немов наготувавшись боронитись. І я бачу, що вона вже слухае мене не розумом, не льоґікою, а тільки почуваннями, й усї її реакції будуть тепер тільки від сих почувань. Вона починае догадуватись, що в неї хотять одняти те тїльце, яке давало їй що-йно таке звіряче раювання. І вона вже не чуе й не розуміе нїяких аргументів.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Що значить? — з жахом шепоче вона. — Що ти хочеш сказати?

— Почекай, Клаво, ти з початку вислухай! Вислухай до кінця, обєктивно, спокійно!

— Господи! Ти збожеволів!..

— Та почекай же ради Бога! Ти вислухай усе, зрозумій, стань у моє становище, а тоді вже...

— Ні, це... це... Так ти хочеш, щоб я тобі віддала Міку? Так?

— Я хочу, щоби ти з початку зрозуміла, що я кажу тобі...

— О, я чудесно розумію! Чудесно. О-о! Ти не хочеш мати зі мною дітей, бо я недостойна цього; ти не можеш лишити в моїх руках свою дитину, бо я недостойна цього. О, я це давно добре розумію! Але ти ще хочеш відняти дитину? Так? Але ти перше всього повинен убити мене. Що ж, убивай, убивай, проклятий! Убивай!

Вона схоплюєть ся, випростовуєть ся, немов би готуючись грудьми зустріти мій ніж. Такої лютї й ненависти я ніколи не сподївав ся побачити в нїй. Вони мене дивують і викликають щось відповідне.

— Не хвилюй ся Клавдіє й не кричи! Я з тобою говорю по приятельськи, а ти...

— О, по приятельськи! О, ти приятель! Я це бачу. Ти хочеш узяти в матери дитину й оддати своїй любовниці, якійсь...

— Клавдіє!..

Я теж схоплюсь і ступаю до неї. Я почуваю, як мої очі горять і мускули в руках скорчують ся судорожно.

В спальні чуєть ся пронизуватий плач Костї й шикання Ольги Петрівни. Клавдію немов підхоплює цей плач, вона вибухає риданням, біжить до стїнки й починає битись об неї головою. Влїтає Ольга й, обнявши її за плечі, відтягає її від стїни. За Ольгою вбігає Костя й з вереском кидаєть ся на мене. Схопивши мене за ноги, він кусає їх, хрипить, вищить. Я силкуюсь одідрати його руками, кручусь по хатї. Клавдія серед ридання кричить щось і рветь ся до нас, чи менї на поміч, чи Костї. Ольга з викривленим смугляво-сїрим лицем метушить ся між нами.

Менї, нарештї, вдаєть ся струснути з ноги Костю й одшпурнувши його в куток, вибігти в коридор. За мною несеть ся істеричний крик Клавдії, плач Костї, грюкіт стільців.

Я довго не можу очутитись і весь час стискаю кулаки з такою силою, що ниє в пучках. Підїзджаючи до свого дому, я

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

починаю почувати біль вище коліна. Намацую рукою й находжу прокусане, мокре від слини місце на штанах і біль у нозї.

Шапочка лякаєть ся, бачучи мене. Я сяк-так переказую їй усю сцену. І знову почуваю, як палюча хвиля люті спазмами стискує моє горло. Я йду в ванну й підставляю голову під холодний душ. Шапочка стоїть тут же з рушником у руках і помагає менї витерти голову.

Потім ми сидимо в їдальні й удаємо, що обідаємо. Шапочка уважно й турботно поглядає на мене. По обіді я лягаю на канапу, в кабінетї, а Шапочка з якоюсь книжкою сідає біля мене в фотелї. Ми не балакаємо. Вона прикидаєть ся, що читає, а я, не прикидаючись, лежу й думаю все про те саме.

Нарештї, Шапочка не витримує й ласкаво-сердито говорить:

— Ну, годї про це думать! Вона не хоче, не може віддати кудись свою дитину. Це так природно й зрозуміло. Треба примиритись з цим і дати їй спокій.

— Не можу! Не можу з цим примиритись!

— Ну, щож ви можете зробити? Що?

— Не знаю. Але я мушу що небудь зробити. Мушу! Ви кажете дати їй спокій? Але ж вона... Вона... Вона почне користуватись своєю владою, почне ставити всякі умовини, робити сцени. Вона зіпсує нам життя. Менї треба якось паралїзувати цю владу. Найкраще, звичайно, це перестати почувати звязок з дитиною. Нема її для мене, роби з нею що хочеш, менї плювать! Тодї влади не може бути. Але що ж я зроблю, коли я ідіот, ганчірка, баба, паршивець! Тиждень подержусь, а з якого небудь приводу й побіжу до них. А потім? Вам брехатиму, буду соромитись вас, вам буде тяжко від цього. Та з якої речи вам усе це, нарештї? Ви ж зовсїм не це мали на увазї, даючи менї згоду на наш союз. Та ви ж через рік, через півроку підете від мене!

Шапочка нетерпляче, з досадою підкидує плечем.

— Покиньте дурницї!

— Ні, це не дурниця, а факт. Вам повинна надокучити ця тяганина. Вам надокучить це відривання мене, подвоювання. Тепер вам і шкода, і ви розумієте, а потім ви почнете инакше почувати. Та ви от що зрозумійте, Шапочко!...

Тут я сідаю й беру її руку в свою, наблизивши до неї своє лице.

— Вона для мене... рідпїйша, нїж ви.

Шапочка несамохіть вириває руку й поширює очі.

— Вона?!

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Так, вона! Вона гидка менї, ненависна, але рідпїйша.

— Я цього не розумію.

І я не розумію. А так почуваю. Вона — моя справжня жінка, от що. Розумієте? Вона ніколи не може бути менї чужою, поки в неї мій син. Я не знаю, може це псіхоз, хоробливе щось, але я вес час власне це схоплюю в собі. І це мене найбільше лютить. Я просто готов убити її!

Я встаю й починаю ходити по хатї.

— Тим, що ви її вбєте, ви не перестанете бути батьком цеї дитини, — стомлено, тьмяним голосом каже Шапочка.

Я зупиняюсь відразу, зі страхом.

— Що ви хочете цим сказати?

Шапочка блїдо дивуєть ся.

— Нїчого особливого. Те, що ви цим не розвяжете питання.

Шапочка ще щось говорить, але я вже не чую. Так, я все ж таки лишу ся батьком сеї дитини. В цьому все питання. Значить, менї треба перестати бути батьком і тодї все розвяжуєть ся.

Я чую, що в менї в сю хвилину зародилась і вже живе якась думка; я навіть знаю, яка саме, але вона така страшна й безглузда, що я не хочу бачити її, не хочу помічати, тільки почуваю, як від її народжїння все чудно притихло в менї. Настала раптова, сторожка тиша, нема нї гнїву, нї обурення, нї ненависти; все розбіглось, затаїлось, і на порожньому місцї помалу суне щось темне, невиразне, моторошне.

Я поспішно підходжу до Шапочки, хапаю її за руки, садовлю на канапу й сам сїдаю поруч з нею.

— Ну, годї про це! Бог з ним! Якось то буде. Я дурницї, розумієть ся, казав. Хай буде так, як є! Ми дужчі за це. Правда? Адже це не розстроїть нас. Нї!

— Не знаю! — різко відповідає Шапочка й прощаєть ся. — Провожати мене не треба! Не треба, я кажу!

Ага, он як! Звичайно! Так і мусить бути!

„Все одно не перестанете бути батьком сеї дитини“.

Я з ляком схоплюсь, похапцем одягаюсь і вибігаю з дому. Менї треба, як найшвидше розсїятись, розважитись, одвернути увагу від усього цього.

Перебіраю, куди б його піти. До Сосницьких? О, нї! До Паиаса Павловича? Нї, нї!

Скрізь-скрізь цї Андрійки, Діми, цї явні чи потайні ланцюги. Я йду по вулицї й, дивлячись на вікна, з огидою уявляю собі за ними пари, скуті ланцюгами дітей, які вовтузять ся,

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

випручують ся, гвалтують, стогнуть, плюють одно одному в лице, дряпають очі. І що довший той ланцюг, то апатичнійше, безнадійнійше, то більше звички й байдужжя в цих образах і плювках.

Так, розуміють ся, це найкраще за все: Клавдію негайно треба випровадити з цього міста! Дати їй грошей, забезпечити на далі і з питанням покінчено. Коли дитина підросте, за її вихованням можна буде стежити з боку й навіть брати до себе на якийсь час. Але негайно, негайно забрати їх звідси!

Трохи ранійше, ніж звичайно, їду до Клавдії. Мене зустрічають похмуро, сторожко, вороже. Але, коли виясняють ся, що я одмовив ся від учорашніх намірів, обличчя одмерзають, хоча що до переїзду в инше місто відповіди не маю. Як же буде з Олею? Без Олі ніяк неможливо.

— Ольга Петрівна може перевестись...

— Так, але з цим багато клопоту...

Ольга Петрівна має йти на лекцію й ми лишаємось у двох. Клавдія мовчить. Костя одягнений стоїть біля неї й пхикає; тітка Оля перед лекцією обіцяла піти з ним на прохід, але я перебив і тепер прогулька пропала. Він усім тілом лінниво навалюють ся на коліна Клавдії й тягне:

— Ма-а-мо!

Клавдія машинально одпихає його й думає, дивлячись кудись у бік.

— Ну, Клавдіє, я чекаю рішучої відповіди. Це єдина умова, яку я ставлю. Здаєть ся її можна виконати...

— Ні той, ні той не має батька... — гірко шопоче Клавдія й скорботно хитає головою.

— Ма-а-мо! Я хочу гуля-а-ть!

— Про це, Клавдіє, краще не будемо говорити тепер. Колись ти сама побачиш, що... Ну, та це все одно. Так як? Га?

— Я без Олі не можу рішити.

Костя шарпає матір за рукав, схлипує й пацає ногою.

— Мамо, ти чуеш?..

— Ах, одчепись ти від мене, ради Бога! Чого ще тобі треба? Чого?

— Я гуля-а-ть хочу!

— Завтра підеш. Тітка Оля пішла на лекцію.

— Поведи ти!

— Я тебе поведу! А з Мікою хто буде?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Костя понуро зиркає в мій бік і мовчить.

— Чого ж ви прислугу досі не наймете?

— Оля каже, що поки що не треба.

Знову ця Оля! Оля каже, Оля не хоче, Оля думає!

— Не можна ж з дитиною без прислуги? Економія річ добра, але до певної міри. Костя напевне ніколи не гуляє.

— Та рідко...

— Ма-а-мо!

— Ти одчепеш ся від мене сьогодня?

— Я гуля-ать хочу!

— Я можу посидіти тут з пів години. Поведи його гулять! — кажу я, щоби не чути цього „мама“.

Костя соромливо усміхаєть ся й кидаєть ся на Клавдію, термосячи її й стягаючи зі стільця. Вона сердить ся, Костя починає верещать і вона здаєть ся.

— Ми будемо побіля дому. Коли що небудь пильно треба буде, то тільки зійди зі сходів! Він спить.

Вона одягаєть ся й, узявши за руку Костю, що радісно підстрибує, виходить.

Я зостаюсь сам. Ще, коли вона одягаєть ся, мені починає дуже битись серце. Коли ж стихають їхні кроки й я ввіходжу в кімнату, хвилювання до такої міри розростаєть ся, що слина в роті стає густою, липкою, а ноги підгинають ся. Я навіщось сторожко слухаю, але від крови, що приплила до голови, в ухах такий шум, ніби хтось віником мете ритмічно підлогу в сусідній хаті.

„Що зі мною?..“ — зі здивуванням думаю я, але в той же час на шпиньках я підходжу до пів-одчинених дверей спальні й прислухаюсь. Там тихо. Чути, як прудко й дрібно цокає десь у середині хати кишеньковий годинник. Більше нічого. Видно краєчок запнутої білим колиски. Тут же валяєть ся Костіна конячка без вух, з сивою гривою.

Хвилювання росте. Я прислухаюсь до виходних дверей; потім, крадучись, входжу в спальню. І, як тільки я входжу, так ніби хтось з-заду підштовхує мене в спину, й я хапливо йду до вікна, хапаючись і шарпаючи защіпку, відчиняю одну кватирку, потім другу. Це мене так стомлює, що я присідаю на підлокотник і, важко дихаючи, сиджу деякий час.

Крізь вікно видно туманно-жовті чотирьохкутники сусіднього дому й каламутне сяйво міста. Холодне повітря густою, парною течією поспішно вкочуєть ся в кімнату й ворушить край покри-

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вала колиски. Моє волося теж ворушить ся від його й в лице задуває від течії.

Вмить чуєть ся не то кашель, не то чхання, з глибини колиски. Я дуже здригуюсь і заміраю, піднесши голову й ухопившись з усієї сили за ручку вікна. Серце колотить ся з неослабною силою частими, хапливими, чіткими ударами.

Знову легенький кашель, чи плач. Я не можу чути, бо в ухах страшенний шум. На шпиньках я підходжу до ліжка. Тепер уже холодно тут. Просто на мене котить ся сива, широка течія морозу. Я здіймаю покривало й слухаю. Тихо. Менї вже здаєть ся, що він умер, і я з жахом нахиляюсь і торкаюсь рукою до темної плямки личка. Воно тепле, тільки носик холодний, змерзлий. І зараз же чути рипучий плач.

„Годї"!

Я кидаюсь до вікна й зачиняю кватирки. В хатї холодно. Я тремтячими руками поправляю запинало, озираюсь, чи не треба ще чогось зробити, чи не лишаю якихсь слїдів своєї присутности, й тодї виходжу в першу кімнату.

Тут я помічаю, що весь час з усієї сили я стискую щелепи так, що їм аж боляче. Потім я напів лежу на канапцї й трудно дихаю.

Коли лунає дзвінок, я не хапаючись, іду в коридор і одчиняю двері.

— Не плакав?

— Нї!

В ротї менї сухо, клейко, ноги здригують ся. Я боюсь, що в кімнатї Клавдія що небудь помітить на моїм обличчю й через те тут же прощаюсь з нею. Вона дякує менї за те, що я посидїв, і Костя теж, мабуть, навчений нею ранїйше.

— А що до нашої розмови, то я завтра ще прийду...

— Добре! — тихо відповідає Клавдія.

Я спускаюсь зі сходів, і їду до дому в якомусь напів сонному станї. Нема нї страху, нї жалю, — нїяких взагалї почуваннь, тільки все чую й бачу, як крізь запону туману. Перед домом я згадую, що в мене може бути тепер Шапочка.

Повертаю назад і йду без мети по вулицях. На Хрещатику мене вабить до себе яскраве, слїпуче освітлення кінематографу. Я входжу разом з юрбою, беру білета й довго сиджу в фойе. Мовчазні миготливі образи на екранї, беззгучні драми безглуздо придуманого життя подобають ся менї. Змісту я не розумію, але я з цїкавістю слїдкую, як фігури мовчки ламають руки, роблять страшні

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

очі, щось шопочуть одна одній. А в цей час грає казьонно-мелянхолічна, буздушна, і теж, неначе мовчазна, музика.

Потім якимсь чином я йду вже по Хрещатику з Нечипоренком. Він оповідає щось, я йому відповідаю. Ми заводимо суперечку про кооперацію та марксизм. Нечипоренко горячить ся й нїби виправдуєть ся. Я говорю спокійно, упевнено, трохи вибачливо. І менї приемно, що я так говорю. В мозку ж увесь час, як фіґури карт по довгій грі, стоять одпечатані образи вікна з одчиненою кватиркою, лохматої, сивої течії морозу, білої колиски. То одно, то друге, зміняючись на переміну, без перестанку випливають, зникають, і знову виникають.

Але от я вже сиджу в Нечипоренка в кімнатї. На стїнах багато листівних карток з портретами письменників і громадських дїячів. Під ними висять щоти. Замість бюра — льомберний столик. Як у Клавдії, скрізь багато плахт, долї й на стїнах. Чисто, дбайливо, любовно вбрана хатинка. Нечипоренко тут, дома, — простїйший, певнїйший у собі й через те симпатичнїйший.

Ми все змагаємось. За дверима чути шарудїння, шопотїння, тихий, дитячий смішок. Потім зявляють ся звідти двійко дївчаток з синїми очима, з синїми стьожками в білих косичках, мов льон, у синїх сукенках. Вони ясно, трохи соромливо осміхають ся, підходять до батька, держачись за руки й скоса позираючи на мене.

— Мої дочки, — каже Нечипоренко і в його голосї дають ся чути нові ноти, яких я не чув нїколи в його, нї на зібраннях, нї в суперечках, а його очі стають добрими, майже гарними.

Я знову на вулиці. В очах конячка з обгризеними вухами, течія морозу. Щоби не думать, швидше заснути, я заходжу в аптеку й прошу дати менї якого небудь сонного порошку. Тут же на вулиці біля аптеки ковтаю суху облатку, що дряпає горло, й беру візника. Коли я входжу до себе в кватиру, мене вже хитає від бажання спати й через кілька хвилин я засипаю, як пяний.

Весь ранок я чекаю чогось напружено. По кожнім дзвінку я весь затихаю й, мабуть, якось дивно дивлюсь на Миколу, що докладує, бо той починає здивовано дивитись на мене.

Після сонного порошку голова важка й весь час менї трохи млосно. Чи це, чи що инше, заважає менї скупчитись на роботї. Менї в суд сьогодня не треба, але я все ж таки їду туди, блукаю по коридорах, втручаюсь у розмови товаришів, і навіть заходжу в якусь залю, де йде суд. Але скрізь менї зараз же стає нудно, наче хтось ножицями одрізує інтерес.

Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

От бє три години. Я похапцем одягаюсь й майже вибігаю на вулицю. Зупиняючись на кожній східцї й глибоко набіраючи повітря, я виходжу по сходах Клавдіного дому. Тхне нафтою, котами, вогкістю, східцї запльовані, й менї здаєть ся, що мене нудить від цього й трудно дихати.

Перед обшарпаними дверима я стою довго й не в силї подзвонити. Я нїчого не уявляю собі, не знаю, що там сталось, але знаю, що тепер рішаєть ся все.

Рішуче й сильно я смикаю за держальце дзвінка. В туж мить чути біжучі, дрібні кроки. Довго крутить ся в замку ключ. Двері відчиняють ся. Силкуючись не дивитись на Клавдію, входжу й починаю роздягатись. Згадавши, що я не привітав ся, кажу в стїнку:

— Добридень! Я просто з суду.

Клавдія не відповідає нїчого й я холону від її мовчання. Їй лиця я все ж-таки не бачу й, проходячи в кімнату, спокійно питаю:

— Ольга Петрівна дома?

— Ні, пішла. На курсах ще. Ми думали, ти пізнїйше...

В квартирі тихо, як завсїгди. В передній кімнатї Костя далї будує ворота з кубиків. Я виразно помічаю, що не чути запаху лїків. Ольга на курсах, Костя граєть ся. Я дивлюсь на Клавдію. Вона похмуро-спокійно, тихо питає:

— Чай питимеш?

— Та щож, питиму.

Костя чемно підходить до мене, вітаєть ся й, запобігливо усміхаючись, схиливши голову на лїве плече, питає:

— А ви й сьогодня посидите з Мікою?

— Костю, не надокучай!

— Я, мамуню, не надокучаю, а питаю.

— Чогож, посиджу й сьогодня... — кажу я з усмішкою.

Костя злегка вищить і біжить до стїнки, удаючи, що хоче стрибнути на неї.

— Костю, годї, розбудиш Міку!.. Костю, не підеш гулять! Їди грай ся!

Костя тихенько, зігнувшись і поглядаючи на мене, з тою ж усмішечкою біжить до кубиків і з перебільшеною заклопотанністю починає переставляти їх, щось шолочучи й позираючи на мене.

Я знесилено спираюсь на спинку канапи й заплющую очі. Тепер менї не треба тримати себе в руках.

— Тебе болить голова? Може, фенацетину дати? — так само похмуро питає Клавдія.

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Я кручу головою.

— Стомив ся трохи!

— Я зараз дам чаю.

Клавдія йде в кухню й незабаром вертаєть ся з знайомим мені чайником, чашкою й склянкою на підносї.

Я почуваю себе смішним, обманутим. Мені сором за вчорашній вечір, сонний порошок, за той внутрішній, тихий жах, у якому був я весь час і який тільки тепер помітив.

Але одночасно, як після проколу міхуря, мені легко, вільно, я можу думати, рухатись, говорити. Кімната потрохи починає здаватись мені милою. Знайомий чайник так утішно, задиркувато держить до гори синього полупленого носика! І здаєть ся, що вчорашнього вечора зовсім не було, що я вигадав його, що навіть соромитись нема чого, а коли й є, то це теж добре.

— Ну, що ж Ольга Петрівна каже про переїзд? — голосно кажу я, тримаючи склянку в руці.

Клавдія Петрівна з деяким дивуванням зиркає на мене й стримано відповідає.

— Вона сама хотїла з тобою поговорить.

— А коли ж я удостоюсь авдієнції?

— Вона буде дома о восьмій.

— Ого! Занадто довго ждать. Але в прінціпі ти згодна переїхати?

Клавдія колотить ложечкою чай у склянці, мовчить і, нарешті, хвилюючись, говорить:

— Через що ти ставиш цю умовину? Тобі гидко, що ми тут?

Як тільки я помічаю її хвилювання, почування легкости й вільности зникає, як димок цигарки від помаху руки.

— Через те, що так буде краще для тебе, для дитини й для мене, — кажу я з притиском.

І цей притиск, що натякає на щось важне й погрозливе, лякає мене самого. Клавдія з непорозумінням наводить на мене скла свого пенсне.

— Що значить? — шопоче вона.

— От-те й значить, що кажу. І кажу, Клавдіє, серіозно. Пояснять не буду; колись, може, розкажу. А тепер прошу й раджу: краще їдь яко мога швидше.

Вона розгублено, непорозумілими очима водить по мені, немов вишукуючи місце, де заховано розгадку моїх слів.

— Що ж може трапитись?

— Трапитись нїчого особливого не може, але нам треба не бачитись, бо це утворить між нами тяжкі відносини.

Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Клавдія гірко, мовчки усміхаєть ся й починає сьорбати чай, нахилившись над чашкою.

— Я не можу, щоби моє життя залежало від твоїх настроїв! — раптом одривисто й знову хвилюючись промовляє вона. На її щоках зявляєть ся чіткий, як налїплений, румянець.

— Тут не настрій, Клавдіє, а...

— Ні, це настрій! Сьогодня ти хочеш, чи хтось инший там хоче, щоби ми виїхали звідси, завтра сюди. Я не можу возити таку малу дитину зімою бо-зна куда, жить у готелях, на вокзалах.

— Ніяких готелів не треба! Ольга Петрівна може наперед поїхати, все наготовити, й ти приїдеш в готову кватиру.

— А, це тільки так говорить ся!

— Ну, як знаєш!

— Ага, так воно он-як!.. Добре ж! Не віриш, що так краще буде? Чудово! Ти переконаєш ся. А, ти хочеш присмоктатись дужче, боїш ся, що це тобі не вдасть ся, як виїдеш. Ну, так не присмокчеш ся ж ти й тут!

Я мовчу й помалу пю чай. Вчорашнє хвилювання починає проходити по менї. Воно гидке менї, але я не противлюсь йому і навіть хочу, щоби воно швидше заповнило всього мене, — тодї нїби чад устилає всї мої думки та почування.

— Ну, що ж, я не дуже настоюю на цьому, — кажу я й менї здаєть ся, що мій голос дуже глухий, як з під пальта. Клавдія все так само дивить ся собі в чашку.

— І ти маєш, мабуть, рацію, дитину можна простудити. Я боюсь, що й у цїй кватирі він простудить ся, занадто вогко тут.

Клавдія зиркає на міхурі шпалер, на кутки, й заклопотано похитує головою.

— Страшенно вогка кватира. Для дитини це дуже шкодливо. Дати ще чаю?

— Ні, дякую!

— Що значить? Ти ж любиш чай. Я міцного.

— Ні, дякую. Так, так, неодмінно треба змінити помешканнє. Ну, значить, нема чого дожидатись. Треба йти.

Тут Костя, який удає, що дуже занятий кубиками, прудко схоплюєть ся й жалібно дивить ся на матїр.

— Ма-а-мо! А гуля-ать?

— Підеш з тїткою Олею.

— Ну, да-а! А вона скаже, що втомилась...

— Я можу посидїти й сьогодня, коли хочеш. Пів години часу я ще маю.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Але, може, ти поспішаєш?

— Ні, ні, мамуню, Яків Василевич не поспішає! Даю, мамуню, чесну клятву, що не братиму в рот бурульок, тільки ти одягай ся.

Він у радісному піднятю швидко-швидко говорить, хапає свої камаші, рукавички, тикає їх у руки Клавдії й нетерпляче подригує тоненькими ноженятами.

Але Клавдія вагаєть ся, ще не сміє, й помалу, мляво одягає Костю, поглядаючи на мене. Я бачу, що менї треба ще раз рішуче підтвердити своє бажання лишитись з Мікою. Але я не можу цього зробити й жду, що вона от-от скаже: „Ні, Яків Василевич поспішає, ми підемо иншим разом, коли прийде тітка Оля". Тодї я встану й піду собі.

І тут же виразно кажу собі: „Це момент, коли ти виносиш собі той, чи инший присуд. Вибірай!"

І менї хочеть ся, щоби вони вже швидше йшли.

Клавдія раптом перестає застібати камаші, підводить ся й каже Костї:

— Я ж і забула, Костю, хутко треба годувати Міку.

— Е-е-е! — вибухає плачем Костя й сїдає на підлогу, соваючи ногами.

— Костю, коли ти будеш ревти, я замкну тебе в кухню!

Я сиджу в чудному безволлю й задубілости.

— Костю, Міку розбудиш! Годї, кажу тобі!

— Е-е. Міку, Міку! Все Міку. Ти обіцяла менї! Е-е!

Я рішаю.

— Хіба так скоро треба годувати? Пів години ж можна почекати. А Костї треба трошки свіжого повітря.

Костя затихає й сторожко дивить ся на матїр ще повними слїз очима.

Клавдія несміло каже:

— Але ж тобі може неприемно лишатись з дитиною?

— Через що? Навпаки. Я посиджу, почитаю.

— Ну, добре!

І Костя й вона відразу міняють ся й хапливо, весело одягають ся далї. Вона переконалась, що менї *хочеть ся* лишатись з Мікою.

— Коли хочеш, ти можеш там, біля його посидїти, там теплїше... — наївно радить вона. — Він має добрий сон, не прокинеть ся, не бій ся!

Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Так, я там посиджу.

Знову замикаю за ними двері й слухаю, як вони, оживлено балакаючи, сходять по сходах. Сьогодня нема безсилля від хвилювання. Все в менї немов зацїпило зуби.

Я твердо йду в спальню й там ще раз прислухаюсь. Тихо. Десь глухо грюкають дверима; ходять на-горі; слабенько, як дзижчання мухи доходять дзвінки трамваїв. Знову поспішно, дїловито цокає годинник. В вікно зазирає зімовий, вечірнїй сутінок.

Я нахиляюсь над колискою й обережно здіймаю запинало. В присмеркові колиски непорушно й мирно лежить крихотне, темне серед усього білого личко.

В менї щось здригуєть ся й я від цього зразу слабну. Невимовне чуття огиди до того, що менї треба робить, здіймаєть ся в серединї мене й паралїзує мої руки. Я не можу підвести їх і стою так над дитиною. Потім я сїдаю безсило на стілець, що тут же стоїть, і дихаю.

На-горі щось падає й чути топотїння ніг. Я схоплююсь, зацїплюю зуби й, нахилившись над колискою, починаю швидко, рішуче розмотувати укривальце. Воно якось так загорнуто, що я ніяк не можу знайти кінця. Личко лежить непорушно. Мої руки починають труситись; мене проймає якась запекліть.

От укривальце розмотане. Я почуваю теплоту пелюшок і солодкаво-гострий запах; потім я намацую щось мокре й запах побільшуєть ся. Я натужно думаю про те, що треба занамятати, як загорнуті пелюшки, щоби потім так само загорнути їх. Переводжу очі на Міку й... зустрічаюсь з двома розплющеними оченятами. В присмеркові вони видають ся більшими, розумними, неначе допитливо, з підозрінням слїдкують за мною й хотять сказати: „А що то ти тут робиш?“

Я ще хапливійше розмотую, запекліть росте, в голові гулїння й чад. Підводжусь, слухаю й біжу до кватирки. Разом з клубом холоду в кімнату вкочуєть ся віддалений гомін міста й самотнїй дзвін з якоїсь церкви.

З колиски чуеть ся пихкання й ринучий плач. Я біжу знов до дитини й обережно беру на руки тепле й мокре з низу тїльце, від якого гостро й солодко пахне. Воно перегинаєть ся в моїх руках і менї страшно, щоби голівка не ударилась о бильце колиски. Пихкання й скрип стихають, нїби Міка здивований, або чекає, що його зараз прикладуть до грудей. Пригорнувши його до себе, я йду з ним до кватирки під морозну течію, що прожо-

Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

гом суне в хату. В лице менї гостро коле, тїльце здригуєть ся в моїх руках, і від цього в менї прокочуєть ся немов вихор болю й огиди.

Але запекліcть переходить уже в пяну лють муки й я підношу до самої кватирки дитину. Вона на мить стихає, нїби захлиснувшись од течії, потім шарпаєть ся, вигинаєть ся й пронизувато кричить. Я зубами підіймаю сорочинку на її грудях і стараюсь підставити груди під течію.

Не знаю, скільки стою так. Рукам моїм холодно. Тїльце слабне. Крик стає сипкий. Я стою з заплющеними очима й скажено-зцїпленими щелепами.

Нарешті, я догадуюсь, що треба його покласти в колиску. Як пяний, хитаючись, іду й вкладаю. Тїльце дрібно-дрібно трусить ся, я бачу напрямлені на мене очі зі справжнїм, людським жахом.

Я хапаю пелюшки, плутаю їх, мну, розкидаю, не знаю, яку, як покласти. Мене обхоплює одчай і така огида, що один момент я готов вибігти на вулицю, впасти серед неї й закричати: Бийте мене, топчіть, плюйте на мене!

Я хапаю задубілі покірні рученята, дмухаю на них, розтираю, цїлую, знову кидаюсь до пелюшок, вони плутають ся в одну купу, а тїльце дрібно-дрібно трусить ся й моторошно сипить. Тодї я виймаю його, кладу на ліжко й знову кидаюсь до пелюшок.

А в кватирку все котить ся сивими клубами холод. Я цього не помічаю. Сутїнки погустїйшали й я в пітьмі гарячково довбаюсь у пелюшках. Нарештї якось розстилаю їх і переношу Міку. Він уже не сипить, тільки трусить ся й слабенько порипує. А в очах усе той самий жах. Я замотую пелюшки, холодні та мокрі, потім починаю цїлувати холодне личко, ручки, голівку. Загорнувши укривальце, озираюсь, бачу відчинену кватирку й скажено кидаюсь на неї. Я знаю, коли зараз прийде Клавдія, я все розкажу їй. менї виходу немає, я навіть хочу, щоби вона швидше прийшла.

До колиски боюсь підходити й стою, притулившись спиною до стїни. Страшно, ледве чутно ворушить ся чогось Міка й часто чути хрип.

Раптом голосно, потрясаюче дзеленчить дзвінок. Я не рухаюсь, але менї здаєть ся, що я біжу. Страшно довго тягнеть ся мовчання. І знову дзвінок. Я помалу йду в коридор і відчиняю. Клавдія Петрівна швидко входить, дивить ся на мене й трівожно питає:

— Що сталось?

Дивуючись з самого себе, я рівно й тихо відповідаю:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Нічого! Міка почав плакати, я хотів змінити пелюшки, але заплутав ся. Він весь мокрий.

— Господи! Ти міг застудити його! — з страхом скрикує вона й зриває з себе пальто. Потім підбігає до пічки й починає гріти руки й всю себе.

— Ради Бога, засвіти лямпу! Як же ти в темноті робив це?

Я засвічую лямпу. Клавдія кидаєть ся в спальню й я чую, як вона скрикує. Я спішу до неї.

— Та він же весь холодний, як лід! Ти не закрив йому ніжки! Тут намотано. О, Господи! Міка мій! Дитинко, любов моя! Що ж це? Навіщо ти чіпав його?

— Він плакав.

— Треба було покликати мене... Він хрипить і кашляє. О, Господи! О, Господи! Що ж це таке? Та він весь трусить ся!

Я не можу стоять і сїдаю на стілець. Клавдія вихоплює Міку з колиски, визволяє його з мокрих пелюшок і закутує в укривальце.

— Дай ради Бога, свою шубу! Швидше!

Я біжу в коридор і приношу шубу.

— Поклади на ліжко! Розстели!

Ми загортаємо дитину в шубу й обоє дихаємо важко, часто. Клавдія що хвилини прикладає губи до личка Міки й каже:

— Холодний! Він застудив ся.

Я весь час мовчу. Мені хочеть ся закричати, упасти перед сим лагідним, тихим, холодним личком і жадно з риданням цїлувати його. Але я боюсь навіть глянути на його, щоби не зустрітись з його очима.

— Як же можна було так! Треба було хоч сухі пелюшки взять. А ти розгорнув і замотав у ті самі.

В голосї вже менше страху й непокою.

— Треба швидше погодувати, це зогріє його. Поможи менї покласти його на колїна!

Я помагаю. Клавдія, вже не соромлячись, розстібає сукню й виймає грудь. Чуеть ся жадне, хапливе смоктання.

Я виходжу в першу кімнату. Там долї в смузї світла сидить одягнений Костя з довгим цукерком у зубах і щось будуе з кубиків. Я сїдаю й спираюсь ліктем на стіл. Часом з спальні чуеть ся чхання й легкий кашель Міки.

— Так, він застудив ся! — говорить що разу Клавдія. І з кожним чханням в її голосї росте трівога.

Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Потім я чую, як вона ходить, гріє пелюшки біля стінки груби, як пеленає Міку, перериваючи себе поцілунками, зітханнями, тривожними, ніжними промовляннями. А я тупо, апатично думаю про те, що буде завтра, що завтра вона казатиме й робитиме.

Міка засипає й Клавдія з моєю шубою та лямпою виходить до нас. Мій вигляд, мабуть, викликає в ній жаль і співчуття.

— Нічого, він заснув... — говорить вона заспокоюючe. — Не треба занадто непокоїтись. Якось буде! Може пройде нежит. Уже тече з носика. Мене це найбільш лякає: так швидко! І весь час холодний. Але нічого, зогріється ся, дасть Бог, якось мине! Діти страшенно чулі на простуду.

Я нічого не кажу й закурюю.

— У тебе волося розкудовчилось... — зауважає Клавдія. Я виймаю гребінець і зачесуюсь. Далі встаю й мляво кажу:

— Менї треба йти. На випадок чого, дай менї знати, зараз же!

— Добре! Завтра прийдеш?

— Так, розумієть ся!

— Ти не турбуй ся дуже! Діти завсїгди простуджують ся.

Вона провожає мене до дверей й міцно потискує менї руку. Коли вона менї каже „до завтра, не турбуй ся", менї здаєть ся, що в лиці їй світить ся якась тиха радість.

Я мимоволї на сходах усміхаюсь. І що далї я одходжу од них, то глибше входить в мене ця усмішка.

Я йду до дому пішки, не перестаючи усміхатись до себе. І вчорашній день, і сьогодняшній здають ся страшенно далекими, бувшими колись дуже давно. Я думаю про Шапочку, але й вона теж далека, чужа, байдужа.

Вона зустрічає мене в моїм передпокою. Я вітаюсь і помалу йду в кабінет. Шапочка пильно стежить за мною.

— Де ви були? — з трівогою питає вона.

— У Клавдії.

— Що знову трапилось? Чого ви вчора не прийшли?

Я мовчу й потім тихо кажу:

— Про це не треба балакать.

— Через що?

— А втім, ні, не вірно: треба!

І я, сам нїби з боку слухаючи, свій рівний, монотонний голос, оповідаю їй про вчорашнє й сьогодняшнє. Вона з жахом слухає, не сміючи перервати мене. Коли я, нарешті, доходжу до того моменту, як він лежав у мене на руках під кватиркою, я корчусь від огиди й немов одстрибую од сього назад. Не можу далї говорити.

Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ну, словом, тепер кінець... — кажу я й замовкаю.

Шапочка теж мовчить. Мене хилить до сну і знову нудить, як учора. Згадую слова аптекаря про те, що верональ діпає й на другий вечір. Я кажу про це Шапочці й лягаю на канапу. І в ту ж мить засипаю, почуваючи солодку млость.

Прокидаюсь від внутрішнього штовхана й швидко сідаю. Мені здається ся, що хтось голосно, трівожно подзвонив.

— Що вам? — злякано питає Шапочка, теж підводячись з фотеля.

— Дзвонили, здається ся?

— Ні, я нічого не чула.

Навколо тиша, з вулиці ні згуку.

— Яка година? — я дивлюсь на годинника: чотири хвилини по четвертій. Я думаю, що він зупинив ся й прикладаю до вуха, — йде.

— Чудно! Яка година?

— Хутко, мабуть, ранок, — тихо каже Шапочка.

— І ви нікуди не ходили?

— Ні!

— Через що?..

— Я... ждала, що ви прокинетесь.

Лице синяво-блідe, вимучене, тепер уже не дитяче.

Я встаю й починаю ходити по хаті.

— Я, власне, прийшла до вас учора, щоби попрощатись, — раптом тихо говорить вона. — Але ви заснули...

— Попрощатись?

— Я хотіла виїхати з Київа.

— Через що?

— Щоб не перешкаджати вам і... не мучити. Я думала, що ви не можете перемогти себе і що це завсігди буде стояти нам на перешкоді. Ви мучились би й у нас нічого не вийшло б. Того життя, яке ми хотіли... утворить. І я хотіла виїхати.

— А тепер?

— А тепер?.. Що ж тепер їхать? Тепер я вже нічого не знаю. Це так все страшно і... Я омертвіла. Вибачте, я дуже стомлена. Можна мені лягти?

— Ох, простіть, ради Бога!

Я кидаюсь будити Миколу й, не вважаючи на протести Шапочки, ми робимо їй справжню постіль на канапі. Коли Микола виходить, я цілую руку Шапочці, прощаюсь, і ще раз питаю:

— Так тепер не поїдете?

І вона ще раз відповідає:

— Що ж тепер їхать?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Біля десятої ранку ми з Шапочкою їдемо до Клавдії. Шапочка підожде на вулиці, а я ввійду, довідаюсь, і вийду їй сказати. Менї доведеть ся, мабуть, лишитись, а вона поїде до дому. Про вчорашне ми не балакаємо, але я почуваю, що вона приняла все те, й тепер ми йтимемо разом.

Коли ми висїдаємо з саней і я вже хочу йти в підїзд будинку, Шапочка зупиняє мене, дуже хвилюеть ся, хоче щось сказать, і тільки нїчого не сказавши, легенько штовхає від себе.

Перед дверима Клавдіної кватири я так слабну, що машинально притримую рукою серце, яке нїби зсуваеть ся весь час кудись. Менї здаеть ся, що я не зможу подзвонити. І тут же зразу я шарпаю за ручку. За дверима розкочуеть ся заливчате дзеленчання дзвоника й зараз же хтось біжить по коридору.

На порозї стоїть Ольга Петрівна з зляканим обличчям. Побачивши мене, вона здивовано, з полегченням скрикуе:

— Це ви? Ой, Господи, я думала, пожар, полїція! Чого ви такий? Що сталось?..

Я з непорозумінням дивлюсь на неї. Мене до такої міри вражають її слова, тон, весь вигляд її, що я стою перед дверима й мовчу.

— Та що з вами?.. Якове Василевичу!.. — лякаеть ся вона. — Входьте ж, ради Бога! Що сталось?

— Як Міка?

— Нїчого! — все більш та більш дивуеть ся вона. — Та входьте ж, холод іде!

Я машинально входжу. До нас біжить Клавдія, теж перелякана, похапцем поправляючи пенсне. Волося їй розплетене й густою, гарною хвилею спадае на плечі й на груди.

— Що? Що таке?!

Я, почуваю, що на мене налягае смертельна туга й одчай, силкуюсь усміхнутись і говорю:

— Нїчого не сталось! Я зайшов довідатись, як Міка. Він здоровий?

— Господи! — сміеть ся Клавдія. — Здоровий, здоровий! Невеличкий нежит, трошки чхае, але температури нема й взагалї нїчого не бракуе йому. Хочеш подивитись на його? Він не спить.

— Нї, дякую, я поспішаю в суд. Я тільки на хвилинку забіг узнать. Дуже турбував ся. Простїть! Потім...

Я мимрю ще щось і похапцем, боком висуваюсь у двері, не прощаючись і не дивлячись на них. Хтось з них ще довго дивить ся менї у слїд й не скоро замикае двері.

Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Зовсім здоровий... — кажу я, підходячи до Шапочки.

Вона не розуміє.

— Як здоровий?... Хто?

— Він! Зовсім здоровий! Легкий нежит тільки.

Ми мовчки йдемо по вулиці кудись у гору, я трохи попереду, вона позаду; розчавлені, знищені, осміяні.

— У Мопасана в оповіданню це легче виходило... — кажу я з усміхом. — О, ні!.. — раптом кричу я на всю вулицю й змахую палицею. Шапочка злякано хапає мене за руку, але я вириваюсь і хочу повернути назад. Прохожі здивовано, вражено дивлять ся на нас!

— Якове Василевичу, залишіть! Схаменіть ся! — неголосно каже Шапочка, втримуючи мене за руку.

— Ні, пустіть! Пустіть, Шапочко! Я не можу. Я не можу так Пустіть же!

— Добре, я пущу; добре, підождіть тільки! Скажіть менї, що ви хочете зробить? Звощик! — гукає вона. — Підождіть, не треба! Сідайте, поїдемо трохи! Сідайте ж, негарно, дивлять ся на нас!

Я до крови закусюю губу й сідаю в санї.

— Прямо! — каже Шапочка візникові.

У мене в очах слїпа каламуть; хочеть ся ричати й бити когось, бити кулаками в лице, в очі, топтать, гризти.

— Ні, я не можу, я мушу! Я!..

— Не треба, не треба, голубчику, не треба!... — швидко-швидко гладить мою руку Шапочка й ховає її собі в муфту. І як тільки я хочу говорити, вона нїжно, жалісно говорить „не треба, не треба“, гладить мою руку, пригортаєть ся до мене. Це чудним способом утишує мене. І я потрохи зовсїм отямлююсь.

Ми ще довго мовчки їздимо по вулицях і, нарештї, Шапочка зупиняє візника біля свого дому. Я не хочу йти до неї, але вона тим самим нїжним, невідступним голосом упрохує й я скоряюсь.

— Ви не бійтесь, ви будете сидїти у мене. Я тільки скажу декілька слів Марусї й нас нїхто не турбуватиме.

Менї соромно, болюче соромно. Чи розуміє це Шапочка, чи ні, але вона не заговорює до мене, не дивить ся на мене й довго пише комусь листи. Чи тільки прикидаєть ся, що пише?

Мене вмить щось підкидає й я схоплююсь.

— Я піду! Прощайте!

Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Шапочка в туж мить кидає свої писання, підбігає до мене й хапає за руку.

— Куди? Ну, куди ви? Не треба, милий, не треба!

— Пустіть, Шапочко! Пустіть! Тепер я піду. Я мушу рятувати свою казку.

— Яку казку? Голубчику, дорогий, ви хворі, не треба же! Це божевілля! Це не так треба! Будемо инакше. Любий, милий, не треба!

— Ні, Шапочко, не можу. Мушу. Так ми не можемо жити. І ви самі це добре знаєте. Я мушу хоч раз довести до краю. Инакше...

Я вириваю руку й виходжу.

Я сиджу на бричці рівно й просто. По дорозі я обмірковую, що треба зробити. Клавдії хочеться, щоб я лишався на самоті з дитиною. Не вважаючи на вчорашнє, вона й сьогодня піде гуляти. Коли ж сама не піде, треба неодмінно зробити так, щоби пішла. Потім треба „його“ дуже розігріти й тоді підставити під кватирку. Коли вони мають гарячу воду, це добре. З початку вкинути в гарячу воду, потім під кран водопроводу, а тоді вже під кватирку. Тримати треба довго й, коли можна, зробити протяг.

На мить я ніби звідкись визираю і з млосним чуттям жаху дивлюсь на себе, але зараз же я ховаюсь і обмірковую далі. точно, докладно, жорстко.

Клавдія зустрічає мене з прихованою радістю, яку я підмічаю в її клопітних, піднятих руках, нестриманій балаканині, нервовому сміхові. Зявляється неминучий чай, під час якого вона оповідає про те, що трівожно провела ніч, і яка надзвичайна дитина Міка. Я подаю репліки й даю зрозуміти, що також дуже турбувався. Вона злегка згадує про мою ранішню візиту й ще раз каже, що ні температури, ні чого небудь серіозного немає.

— Хочеш подивитись?

— Він спить?

— Так!

— Ні, я вже посиджу з ним, як ви підете гулять.

Клавдія якось відразу змовкає й деякий час мовчить, очевидячки, приемно схвильована такою моєю щирістю.

— Костя сьогодня вже гуляв. І я боюсь... Але, коли ти хочеш побути сам, то ми підемо...

— Так, мені хочеться... — кажу я серіозно.

Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Клавдія зиркає на мене, помітно хвилюєть ся й хапливо прибірає посуду. Костя сидить уже на підлозї й сопе над камашами.

Втретє замикаю за ними двері.

В спальнї ще зовсїм видно. На шибках, немов шари павутиння, налип мороз. На підлокотнику жовта калюжка від леду. Рямцї кватирки вкриті оксамітним інеєм, як цвіллю. Колиску акуратно запнуто білим покривалом.

Я йду в кухню. На плитї стоїть великий синїй казанок з гарячою чистою водою. Тут же й ванночка в кутку, закрита простиралом. Вертаюсь у спальню. Коли проходжу повз комоди, машинально дивлюсь у велике кругле дзеркало. Бачу довгасте обличчя з качиним носом і довгим підборідям з загостреною бородкою. З під лохматих брів понуро й жорстко дивлять ся невеликі очі. Лице чуже й неприємне.

Я усміхаюсь і на шпиньках простую до ліжечка. Обережно відвертаю запинало й нахиляюсь. Менї в лице злегка шугає знайома солодкаво-молочна теплота дитячого тїла; щось у відповідь неприємно, млосно здригуєть ся в менї, але я міцно заїплюю зуби й берусь за укривальце, скоса позираючи на поважно-спокійне, рожеве, безброве личко з довгастим підборідям. Воно ворушить ся, губки починають млямкати. І раптом очі швидко розплющують ся й дивлять ся просто на мене. І в них я бачу той самий жах, що й учора. Явний, животний жах. Личко кривить ся й вибухає пронизуватий крик:

— У-е-е!!

Щось стороннє, сильне, раптове відкидає мене од колиски. Я одхитуюсь до стїни й стою там.

В колисцї тихо, нїби *він* лежить і підслухує, затаївши дух. Я, похитуючись, на шпиньках підходжу. Очі заплющені, на маленькому личкові знову лагідна важність. Чорне волосячко, як знаки виклику, лежать на високому чолї. На *моїм* чолї. Нижня губка підгорнута під верхню й від цього вираз значности, поважности. Я боюсь поворохнутись, щоби не розплющились очі. І хочу цього, хочу, щоби він розплющив їх без жаху, без крику!

Нахиляюсь і обережно торкаюсь пальцем до нїжної атласистої щічки. Від цього дотику по менї прокочуєть ся теплий, нїжний, як щічка, ток, і ноги мнякнуть. Тільки б він без жаху подивив ся на мене!

Я проводжу рукою по лобику й машинально стиха кажу: „Міко"! Голівка ворушить ся під рукою, розплющують ся оченята й зразу поширюють ся, роблять ся круглими, пукатими.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Міко! Міко! — кажу я й сам почуваю, як моє лице кривить ся болем.

Він пронизувато кричить, але я з одчаєм хапаю його, вийманю з колиски й міцно пригортаю до себе, немов боронячи від когось. Він усе ж таки кричить, а я ношу його по хаті, бурмочу найнїжнїйші слова, які я знаю з мого життя, й пригортаю його до себе.

В такому станї застає мене дзвінок Клавдії. Я кладу Міку в колиску й одчиняю двері. Крик чути в коридорі. Клавдія лякаєть ся.

— Господи! Та що з ним знов?

— Нї, нї, нїчого! Сьогодня нїчого! Я його, здаєть ся, трохи злякав. Нїчого!

На руках у матері він затихає. Я сиджу так, щоби він не бачив мене. Потім обережно я наближуюсь і нахиляюсь над ним. І здаєть ся менї, що його очі вже поширяють ся. Я з болем одступаю. І чую вже, що тепер всьому кінець: кватирка, жах оченят, це зморщене скривлене личко, цей мій біль на завсїгди прикули мене до них. Тепер кінець, Шапочко!...

Вийшовши з Клавдіного дому, я довго стою на розї під лїхтарем. Падають снїжинки й тануть на лицї. В моїй душі тихий, ниючий жах. Я заходжу в бакалейну крамничку й пишу Шапочцї декілька слів:

„ Не міг і не зможу. Рішайте!“

Але тут же слово „рішайте“ викреслюю так, щоби не можна було прочитати й залїплюю коверту. На Хрещатику оддаю листа посильному й наказую, коли буде відповідь, принести її на мою адресу. Сам простую до дому й там з тим самим безперестанним, тихим жахом, що немов дзюрчить звідкись, лежу на канапі. Часом, як блискавиця, спалахує одчай, я схоплююсь, бігаю по хатї й напружено чекаю дзвінка посильного. Нарештї, він приходить.

— Приказали переказать, що самі прийдуть.

Я знов лягаю й жду. Минає багато часу, але я все ще лежу. Коли бе друга година ночи, я переходжу в спальню, до ранку лежу в ліжкові, дивлячись сухими, гарячими очима в стелю і шопочу: Шапочко, Шапочко, Шапочко!..

Ранком Микола подає листа. Я вже знаю що в йому.

„Прощайте, Якове Василевичу! Коли ви читатимете цього листа, мене вже не буде в Київі. Не треба мене шукати! Менї дуже важко. Але так краще. Я завсїгди памятатиму вас. Спасиб

Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

за многе! Смертельно боляче! Писать багато не можу. Та Ви й самі розумієте все. Прощайте, дорогий, бідний! Ваша Шапочка".

Міці йде четвертий рік. З цього Різдва він носить уже моє прізвище. Клавдія удає, що вінчання для неї неприємна необхідність, і каже Ользї Петрівні, що дійсний звязок у шлюбі не в вінчанню. З нею цілком згоджуєть ся Соня, яка все ж таки вітала нас з своїм зворушено-насмішкуватим виглядом. Їх усіх особливо зворушує таке сильне почування морального обовязку у мене.

Панас Павлович ніжно підсміхуєть ся й пропонує себе за хрещеного батька „новому наслідникові", — Клава на сьомому місяці.

Мої справи йдуть добре. Маю двох помічників, гувернантку, велику кватиру, успіх у картах.

Клава—хороша женщина й я задоволений, що вона моя жінка. Але, як вона тепер живе, я не знаю, бо бачусь з нею дуже рідко. Все ж таки, як посилаю Нечипоренкові гроші в заслання, стараюсь, щоби Клава не знала — їй не шкода грошей, але вона турбуеть ся, щоби знайомство з такими людьми не попсувало мою кареру. Вона не кричить, а тільки плаче. Я все ж таки волію не бачити цього й замикаюсь у кабінетї.

Про Шапочку майже нїчого не знаю. Кажуть, вона в Москві, співає вже на сценї й живе цивільним шлюбом з якимсь художником.

Вечорами я рідко буваю дома. А коли буваю, то сиджу з Мікою в кабінетї. Ми замикаємось, щоби нам не перешкаджали. Я оповідаю йому казки, з яких він особливо любить одну: про маленьку, любу дівчинку „Білу Шапочку".

Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

П. СМУТОК.

Осінь.

Сонце сідає і ласку останню
Скрізь розсипає свою:
Сяйвом рожевим, як осміхом тихим,
Грає в барвистім гаю,

Жевріє в вікнах старенької церкви,
Жаром горить на хрестї...
Тиша... Мовчить манастир стародавній, —
Десь задрімав в самотї...

Мляво хтось чапає. Брязнула клямка.
З брами чернець зазирнув.
Застукотїло круг церкви клепало.
Дзвін на дзвоницї загув.

Довгий, непевний, тремтячий відгомін
Гучно в гаю забренїв.
Цвинтар прокинув ся: з келій до церкви
Рушили купки ченців.

Гаєм надходять з околиць прочани, —
Все лиш малі та старі:
Йдуть за батьків помолити ся дїти,
А за синів матері...

Високо в небі, мов одгуком дзвону, —
Чути, — кричать журавлї:
Чи привітання, чи докір журливий
Шлють вони рідній землї...

Сонце заходить. Пожовклеє листя
Зрідка до-долу впаде...
Дзвін невгавучий гуде свою думу,
Сумно, понуро гуде...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ЛЮБОВ ЯНОВСЬКА.

Мій роман.

Швейцар внїс листи в передкімнату саме в ту хвилину, коли я там одягала ся, щоби вийти з дому.

Я не листувала ся нї з ким, через те кожен лист, покладений почтарем поверх ґазет та пакетів з усяких урядових інституцій, звертав на себе увагу. Тепер одразу кинув ся менї у вічі лист у сїренькій, довгенькій обгортцї. Я взяла його, прочитала адресу, й переконала ся, що лист був до Сави Григоровича. Адреса була написана тоненькими, гострими лїтерами, — жіночою рукою.

Перечитавши адресу, я віддала листа швейцару й звелїла віднести його *зараз-же* до панича й віддати у *власні його руки*. Сама-ж я одягла ся й вийшла.

Вийшла я з довжезним списком покупок та всяких справ, що мусїла неодмінно сьогодні виконати. Тепер у мене два питання: від кого отримав він того листа й чи часто почтар носить до нього отсї сїренькі обгортки? Я мусїла постояти кілька хвилин на ґанку, щоби зібрати ся з думками. Й напевне я задумала ся добре, бо кинула ся вся з переляку, коли почула своє імя.

Се прийшла до мене одна знайома панночка. Вона бігла купувати квіти для якогось артиста.

— Може вам по дорозї, то зайдїть зо мною в склеп! — попрохала вона.

Я згодила ся йти з нею, хоча менї було не по дорозї, й хоча я гаразд не розібрала, чого вона хоче від мене.

Ми пішли. Вона повела мене в найкращий склеп.

Цїле море маленьких, середнїх та великих рїжнобарвних, запашних голівок чекали тут моєї уваги, мого присуду, мого доброго слова. Бідненькі! Коли-б вони мали очї та побачили вираз мого обличчя, вони-б усї повянули з горя!

Мене нервувало всяке запитання продавця, дратувало захоплення панночки орхідеями; сухими, блискучими очима дивила ся я, як квітки в руках продавця вяжуть ся в цїлий сніп, як цей сніп набуває краси сімфонії пахощів та кольорів. Тїлом я була в земному раю, душею, — в пеклї. В тому поганому, тїсному пеклї, куди заводять людину ревнощі.

Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Десь-то є якась-то жінка, що посилає до його лист і рих, довгеньких обгортках; надписує адресу гострими, тонкими літерами". — Це все, що я знала.

І яку страшенну отруту видавили ревнощі з того клаптика сірого паперу! Як глибоко врізали ся ті гострі тоненькі літери в моє серце!

Одначе злість іще не помутила розуму, ревнощі ще не посіли всього серця, — я примусила себе скінчити всі свої справи, виконати все, що мала зробити. А повернувшись до дому, я замкнула ся в своїй кімнаті й не вийшла ні до вечері, ні до чаю. Я простягла ся на своїй канапці й звеліла Марійці не впускати нікого до себе, навіть дітей.

Лежала я тихо, а в середині клекотіло в мене. Лежала я нерухомо, простягнувшись на ввесь ріст, закинувши руки за голову, але кожен нерв був у мене на варті: я жадібно прислухала ся до того, що робить ся в їдальні. Двічи я почула навіть його голос. Я чула теж, як він сміяв ся. О, яким противним здав ся мені його сміх! Раніше він наче не так сміяв ся...

Коли другого дня хлопці прийшли по сніданку відвідати мене, я між иншим поспитала їх: Може сніданок був несмачний? Може вчитель не снідав?

— Ого! Як раз навпаки! На сніданок були млинці, а він їх так любить і їв, їв, їв, їв...

— Чудово! — подумала я, кусаючи собі вуста. Чудово! Хвороба господині ані трохи не шкодить доброму самопочуттю добродія вчителя! Коли-б вона лежала навіть на столі, то це-б, мабуть, не попсувало його доброго настрою, раз довгий, сірий лист приніс йому почтар.

Я не вийшла й другого дня з кімнати.

Коли я не вийшла й на третий день, він нарешті догадав ся послати до мене покоївку з запитанням, чи не треба післати за лікарем. Я переказала так само, через дівчину, своє велике прохання: „не турбувати ся".

Як зрорумів він мої слова, яке враження вони зробили на його, — я не знаю, але за кілька хвилин він уже стукав до мене у двері.

— Не можна! Я хвора! — обізвала ся я.

— То скажіть бодай за яким лікарем поіхати!

— Дякую за турботи! Мені не поможе ніякий лікар...

— Катерино Михайлівно, на Бога, скажіть, що вам таке? Третий день лежите, — це-ж не дурниця! Може застудили ся? — говорив він схвильовано.

Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ніякої застуди немає в мене, простісенькі примхи старої баби, а від такої напасти немає ніяких ліків.

Він вщух, але я чула, що він не відійшов од дверей, і затаївши дух, чекала я, що буде далі.

Стояв він довго за дверима мовчки. Може обмірковуючи мої слова, може обмірковуючи свої обовязки до хворої господині. Опісля він сміливо відчинив двері й ступив через поріг.

Нахабство! Звичайно, велике нахабство! Брак виховання! Лізти просто в двері до женщини, коли вона забороняє йому входити! Боже мій! За такий вчинок Михайло поламав-би йому ребра; за таке нахабство я б не знать що зробила кому иншому! А йому?... А його?... Я побігла на зустріч йому! Я перша простягла йому руку, сама посадила його на фотель!... Як це трапило ся, як це скоїло ся, що я так швидко забула про сірий лист, так легко подарувала йому три днї мук?

Тодї я сама не розуміла, як це стало ся, тепер я вже знаю. Сміливість коханого здаєть ся нам силою, якій не можна не скорити ся; нахабство його правом, яке ми не можемо не признати...

— Що вам таке? — запитав ся він, занепокоєно зазираючи менї в очі.

— Нїчого! Поганий настрій! Більше нїчого!

— Ну, слава Богу, що так! Аби лише не хвороба...

— А! — тьохнуло моє серце. — Мій настрій — то дурниця! Аби лише сірий лист...

— Чи вам передав швейцар листа в сіренькій, довгій обгортцї? — приступила я до іспиту.

— Передав! — одповів він коротко.

— Веселий, приємний лист?

— Так собі! Не веселий, не сумний...

Менї було цього за мало.

— Від сестри?

— Нї, сестри в мене зовсім немає. Є лише брати...

— Я через те звернула на цей лист увагу, — мовила я, — що менї надзвичайно подобали ся рівні, тонесенькі літери... Жінка, що пише так, має напевне великий нахил до метафізики, спіритизму, окультизму й таке инше... Загалом, поетична людина...

— Можливо! — сказав він. Є наука ґрафольоґія, здаєть ся, і є люди, що беруть ся пізнавати вдачу людини по її почерку. Що до мене, я нїколи не звертаю уваги на такі дрібницї. Є далеко виразнїйші ознаки людської вдачі.

Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Людину можна пізнати тільки з її вчинків. Тільки з учинків. До того, з учинків, так сказати-б au naturel. Усе инше: слова, рухи, вираз очей — брехня, брехня, брехня! — мовила я, підкреслюючи, одрубуючи кожне слово.

— Так! Брехні, на жаль, більше, ніж потрібно, погодив ся він.

— Я зібрала ся була з силами, щоби сказати йому, що він теж не зовсім ясно розуміє значіння слова: „правда“, але він перескочив на иншу тему так швидко, що я мусіла почекати трохи із своєю шпилькою. Він забалакав про дитячі книжки й уважав необхідним поширити бібліотеку моїх дітей.

— Будь ласка, купуйте, які хочете книжки! Ви-ж добре знаєте, що я нічого не тямлю. До того це така марудна робота складати списки книжок, а мене болить зараз щось зовсім инше.

— Список є, — сказав він, тільки я хочу, щоби ви перечитали його.

Він витяг з кишені сіренького листа, розгорнув його, перевернув одну сторінку всю густо записану тоненькими, гострими літерами, й поклав його на стіл.

Я кинула оком на цей лист. Друга й третя сторінки були заповнені списком дитячих книжок з коротенькими бібліографічними поясненнями.

Злобна усмішка перебігла гадючкою через мій вид:

— Вибачте! Навіщо вам тратити даремно час на перечитування цього списку? Що мені до його? Я певна, що його складала надзвичайно вчена, розумна... свята... ідеальна женщина, — почала я іронізувати, хоча мої вуста тремтіли, до горла підступав клубок.

— Цей список складала Софія Павлівна Непорожня, — сказав він спокійно, не звернувши уваги на гострий кінчик моєї шпильки.

— Ваша молода? — спитала я, сама не знаючи, що говорю.

— Молода? — великими очима подивив ся на мене Сава Григорович. — Софії Павлівні Непорожній зараз більш за 60 років; вона вже 35 років видає дитячий місячник: „Рідний Степ“.

— Ха-ха-ха! — зареготала ся я так дзвінко, як ще ніколи з роду. — Я пожартувала, пожартувала, Саво Григоровичу! Це-ж жарт, а ви здаєть ся подумали, що я навспражки? Признавайте ся, ви подумали? — я стала маскувати свій крик одчаю й добила ся того, що він мої слова „ваша молода?“ признав за простісенький жарт приятеля.

Generated on 2015-07-11 05:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Наближали ся святки. Люди приготовляли ся до свята, я теж приготовляла ся до ялинок та вечірок, хоча менї слїд було-б приготовляти ся власне до катастрофи, яку я передбачала й яка мусіла ся-б неодмінно, коли фортуна була-б не змилосердила ся на цей раз.

Ще за два тижнї до свят попередив мене Михайло надзвичайно ввічливим, цїлком коректним листом, що нї він, нї бароneса „на великий жаль не зможуть“ бути в мене святками й не „зможуть“ так само „на великий жаль“ пустити до мене на ялинку своїх дїтей.

Цей лист розсмішив мене й я побігла з ним до Сави Григоровича в шкільну кімнату.

– За віщо-ж така немилость? — запитав ся він.

По голосї, по виразї його очей я побачила, що він нїяк не догадуеть ся, на скільки цей лист торкаєть ся його особи та його руденького піджака, й менї стало нїяково.

– Сама не знаю. Чимсь-то я не догодила їм, — мовила я.

– То порозумійте ся, — порадив він. — Сам я Михайла Петровича не знаю, але ви казали менї, що він ваш найблизший приятель.

– Колись був!

– Недавно! — поправив Сава Григорович.

– Коли рахувати на тижнї, днї та години, може й недавно, а коли рахувати....

Я запнула ся.

Він зиркнув на мене й усміхнув ся.

– Не трудїть даремно своеї голівоньки: „недавно“ буде завжди „недавно“, бо всякий тиждень має 7 день, всякий день має 24 години, година 60 хвилин.

– А хвилина 60 моментів, — додала я з досадою. — Дуже просто!

– Катерино Михайлівно, ви начé розгнївали ся на мене. За віщо?

– Не розгнївала ся, а менї досадно, що ви не розумієте...

– Чого?

– Мене не розумієте.

– Не розумію! — признав ся він отверто. — Як на мене, то час можна рахувати тільки віками, роками, місяцями, днями, годинами...

– Обективно так, а субективно? Хіба година муки не в десятеро довша за годину щастя?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ага! Тепер розумію! — знову всміхнув ся він. — Звичайно, з погляду субєктивного трапляють ся такі години, які тягнуть ся занадто довго. Але-ж, Катерино Михайлівно, людям доводить ся завжди рахувати ся не з тим, що „здаєть ся“, а з тим, що в дійсности є, і коли вам треба на поїзд, ви стежете за своїм годинником, а не за своїм почуттям.

— Як раз навпаки! Коли в мене поганий настрій, охоти їхати немає, то я спізню ся на поїзд, хоча-б я й десять день не випускала з рук годинника, а коли гарний настрій, подорож вабить, то я встигну й за 10 хвилин зібрати ся.

— Гм! Тепер я скажу: дуже просто! Хочеть ся їхати, — поїхав; не хочеть ся — сидиш! Сам собі пан! Чого-ж кращого й хотіти? А тільки, чи знаєте ви силу та значіння тих досадних слів: „треба“, „мушу“?

— Знаю! — відповіла я твердо. — І від усього серця проклинаю, бо на мою думку: „мушу щось робити“ — все одно, що мушу робити не те, що хочу робити; простійше сказати, я мушу брехати словом або дїлом. Зараз, наприклад, я знаю, що я мушу перенести мовчки гнів моїх родичів.

— А може цей гнів є наслїдок простісенького непорозуміння? — сказав він.

Я зітхнула й глянула допитливо, уважно йому в очі. Невже він цей лист Михайла вважає дійсно тільки непорозумінням? Невже він не бачить нїякої ріжницї між мною та баронесою? Менї стало боляче.

— Нї, це не непорозуміння, а щось більше, — мовила я. — Ми просто, люди цїлком ріжних, коли не протилежних поглядів на життя. Вони задубли на принціпах своїх пращурів.

— Бо в тих традиціях уся їх сила.

— Ну, я дякую любенько за допомогу пращурів. Я хочу жити тільки власними силами, а не так, як велять кістяки моїх дїдів.

— Боже поможи! — підхопив весело Сава Григорович. — Може вам судило ся бути тим соняшним промінням, тим реформатором...

— А нї, нї! — замахала я обома руками. — Який з мене промінь, чи реформатор? Досить з мене й того, що я сама вирвала ся на світ та на волю. Я хотїла-б, навпаки, щоби не тільки Михайло та баронеса, а всї родичі та їхнї приятелї відчепили ся від мене й дали менї спокій.

— Яке-ж право вони мають безпокоїти вас? За віщо одкида-

Generated on 2015-07-11 05:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ти ся від вас? Який злочин ви зробили? — запитав ся Сава Григорович.

„Яке право“? „За віщо“? „Який злочин“? — питав ся він. Ні, то не слїпота, й не гордощі, то проста елементарна повага людини до своєї особи проказувала його вустами ці питання.

„Я-б хотїла, щоби не тільки Михайло та баронеса, а всї родичі та їхні приятелі відчепили ся від мене“, — сказала я Савї Григоровичу й сказала щиро. Бо, справдї, краще, на мою думку, випити чашу гіркої в один раз до денця, аніж пригублювати що-дня протягом цїлого року.

Я сказала все, що думала, а про те серце все-ж таки дуженько стискувало ся, коли я уявляла собі святки, й частенько виринало питання: Якої-ж то заспіває менї Маруся, коли я не пущу її на вечірок до дядька та до тїтки? Що скаже Петрусь, коли Михайло, його хрещений батько, не подаруе його, як звичайно, на перший день Нового Року новою рушницею, сїдельцем, або конем? Що буде, загалом, коли дїти довідають ся, що то Сава Григорович став камяним муром між нашою оселею та всїм нашим родом?

І стало ся-б напевне щось недобре, бо я нї за що в свїтї не поступила ся-б своїм правом жити так, як хочу, та наступив саме ряд тих надзвичайних днїв, які бувають у життї кожної людини, днїв, коли людинї скрізь, на кожному кроцї, щастить, коли навіть лихо йде на користь їй.

Мій Миколка захопив кір. Легесенький кір. Він пролежав всього 3 днї, а на 4-й уже клеїв ланцюжок на ялинку. Про те Марусї та Петруся все-ж таки не пустили до дому; і їх узяла до себе одна родичка на село; їздити самій, або запрохувати людей до себе, теж не годило ся й ми мусїли силою обставин святкувати Різдво та Водохреще в найтїснїйшому колї мешканців своєї оселї.

І як же любо та весело перейшли всї свята, починаючи від Свят-вечора до Маланки! Ми упорядили, звичайно, ялинку. Сава Григорович сам купив дерево, сам бігав по склепах за прикрасами та ласощами, сам лазив по драбинцї, щоби розвішати все те по гілках. Ялинка вдала ся, хоча була трохи за блискуча, занадто рясна, занадто обтяжена цукерками, горіхами та помаранчами, — загалом, не на мій смак. Отже, коли я зробила анкету,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

за мою торішню ялинку подав голос тільки сам Миколка, — всї-ж инші закинули менї, що моя ялинка проти цієї, — дух, пара, краса задля самих тільки очей, а з ялинки Сави Григоровича постачить на цїлі святки й самим добре ласувати й гостей добре дарувати. Ще більш, нїж ялинкою, догодив Сава Григорович дїтворі ґрамофоном. За доброю допомогою цього терпливого та невтомного музики моя дїтвора з гуртком дворових дїтей упоряжали самостійно концертні ранки, обіди з оркестром, бучні вечірки. Я та Сава Григорович не мали нїякого клопоту з ними й могли самі розважати ся відповідно до свого смаку та настрою.

Настрій був у мене чудовий! Непорозуміння через ту противну сїреньку обгортку цїлком розвіяло ся, сподївана катастрофа минула. А після хмарних днїв усякий промінь здаєть ся яснїйшим. Перші два днї я з ранку до вечера господарювала, бо в своєму бажаннї зробити всїм, як найбільше приємного, я перехопила трохи через край і, відпустивши до дому всїх наймитів, опріч швейцара та маленької дївчини, мусїла за них робити. Про те я почувала себе так добре, що та робота нї краплї не обтяжала мене. Може через те, що я мала за помічника Саву Григоровича.

Третього дня Сава Григорович засїв у своїй кімнатї читати, а я, теж скучивши за працею, накинула ся на свою роботу.

Книжечка, що дав менї тепер Сава Григорович перекладати: „Виховання злочинцїв-недолїтків“, була менша за попередню брошурку: „Атавізм чи деґенерація“, але вона була далеко труднїйша, бо вимагала правничої освіти, переповнена була термінами, яких я не розуміла, й трапляли ся рядки, яких я нїяк не могла перекласти. Тодї я кликала Саву Григоровича на допомогу. Инодї він, давши пояснення, зараз же тїкав до свого дїла, инодї зіставав ся на довгий час у моїй кімнатї читати. І тодї особливо легко та швидко йшла моя робота.

Я якось раз признала ся йому, що менї приємно працювати в його присутности.

— А менї, навпаки, працюєть ся добре тільки на самотї, — мовив він.

— На мою думку, близька людина не може нїколи заваджати

— Перешкодити працї можна не тільки лайкою, але й ласкою — засміяв ся він. — І ось я вам зараз покажу, як може добрий приятель перевести робочий час.

Він перегорнув кілька сторінок тієї книжки, що читав, дістав згорнутий стовпчик вирізки з ґазети, розгорнув його на колїнах і мовив:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Всї цї рядки присвячені вам.

— Менї? — я простягла руку.

— Не дам! — засміяв ся він і заховав вирізку за спину. — Скінчіть свою роботу, а тодї, як я побачу...

Я схопила ся й кинула ся відбирати вирізку. Але тільки доторкнула ся до його, спалахнула вся, й одскочила немов би доторкнула ся до громовини.

Я схаменула ся, застидала ся й сїла мерщій до працї.

— Не цїкаво? — запитав ся він ехидно.

— Напевне лають, коли не даєте прочитати, мовила я, нахилившись яко мога дуще над своїм листком, щоби він не побачив, як палахтить увесь мій вид, як горять мої очі. Одначе він помітив.

— Ай, ай, ай! Як же ви почервонїли! Признайте ся по правдї: з радощів, чи з переляку?

— З переляку! Звичайно, з переляку! — підхопила я, не знати, як радїючи, що він на цей раз не зрозумів мого почуття.

— Нї, нї! Заспокойте ся! Нїхто не лає. Навпаки. Нате, читайте!

Він розіклав передо мною вирізку: „М. Рейзендорф. Атавізм чи деґенерація. Переклад К. Кротецької. Видання Педаґоґічного Т-ва. 19... року. 24 сторінок. Цїна 10 коп. — стояло в горі.

— Читайте в голос!

Я швидко-швидко перебігла всї рядки, гаразд не розбираючи всього їх змісту. Рецензія була прихильна, — це я зрозуміла, й цього здавало ся менї цїлком досить.

— Задоволені? —спитав ся він.

— Звичайно!

— А чи звернули ви увагу на цї слова? — запитав ся він і провів своїм широким пальцем по середнїх рядках.

Я перечитала їх в друге:

„..... і щиро вітаємо шановне Товариство з придбанням такої талановитої перекладчицї, як пані Кротецька. Сміємо надїяти ся, що від нинї Т-во подякує на завжди добродїйкам В. З. та О. З. — може дуже щирим, але цїлком не здатним до перекладів робітницям, — писав у тих рядках рецензент.

— Зрозуміли?

— Зрозуміла! А хто-ж цї: В. З. та О. З.?

— Це другорядна річ і не цїкава. А ось Катерино Михайлівно, чи знаєте ви, яке резюме виходить з цих рядків що до вас особисто?

— Не знаю!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Виходить, що ви мусите дійсно працювати; ввесь свій вільний час присвятити перекладам, раз Господь дав вам такий хист...

— Але-ж ви самі знаєте, що я темна людина. Що з того, що я мову знаю, охоче працюю, коли навіть цієї книжки без вашої допомоги не подужала-б перекласти. А відбирати у вас час, хоча-б і вільний...

— Мій вільний час належить увесь Товариству. Чи сам безпосередно я буду працювати, чи вам пособляти, — однаково!

— Тоді отверто признаю ся вам: цієї книжечки я не подужаю сама. Працюймо вдвох! — запропонувала я.

І ми стали справжніми співробітниками. З початку він давав мені тільки пояснення, незабаром мої питання навели його на думку скласти передмову, а ще перегодом і бібліографічний показчик. Кінець кінцем стало так, що ми всі святочні дні працювали з ранку до вечора вдвох.

Мій будуар став робочою хатою. Туалетний столик винесли, поставили кабінетний, всі полички за-для всяких статуеток та коштовних цяцьок довело ся ослобонити за-для підручних книжок, і пахощі будуару зникли незабаром серед диму від його цигарок.

Праця йшла так добре, що я раз якось вихопила ся з обіцянкою скінчити роботу до Нового Року. Він став доводити, що це неможливо; тоді чисто-дитяча впертість напала на мене.

— Скінчу, обовязково! Не ходіть тільки цими днями нікуди Можна?

— Можна! — погодив ся він.

— До речі, куди ви ходите від 1—3 години? Хто там мешкає в тому червоненькому будинку на Хорольському спуску?

— Секретарша наша, Віра Тимофіевна, пані Зузуля.

— Ота блїда пані в чорній сукні, яку я бачила на зборах?

— Вона сама.

— Що-ж ви в неї робите?

— Віра Тимофіевна має братика, дуже гарного хлопчика; я вчу його.

— Може то його фотографія на столі у вас?

— Його. А ви хіба були у мене в гостях?

— Була раз. Випадково... Або ні, не хочу брехати: не випадково, а вмисне заходила, щоби подивити ся, як ви живете, на чому спите, де працюєте.

Generated on 2015-07-11 05:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Спасибі за ласку! — мовив він.

— Менї здало ся, що він дїйсно зрадїв моєму візиту, й я поклала собі відвідувати його; але від цього часу ми взяли ся так за роботу, що не було вільної хвилинки навіть подумати про візит. Я набавила собі робочих годин, а разом з тим навалила й на його силу роботи. Ми стали дїйсно працювати, як каторжане, — з раннього ранку до пізного вечора. Хвилини, що витрачали ми на снїданок, обід або вечерю, були нам єдиним одпочинком. А що далї, то все більше та більше часу довело ся позичати у нічки.

В 10 годин нам запалювала Марійка коминок, приготовляла на столику спіртовку, пару склянок, чайник та легеньку вечерю, і ми, потомившись, кидали на час роботу, сїдали до коминка, пили чай, вечеряли. Инодї-ж, коли вкрай натружена голова не хотїла нїяк працювати, ми одягали ся й виходили в садок пройти ся. Садок невеличкий, але стежок було багато, — всї вони були розчищені, — й ми, взявшись під руки, кругляли довго по садку, не помічаючи, що топчемо ся власне на одному місцї. І цї коротенькі хвилини, вечері та гулянки вдвох здавали ся менї срібними крапками на наче-б то ясно-голубому фонї нашого життя.

Балакали ми завжди виключно з приводу книжки. Жадного разу не здіймали ми розмови про особисті справи, тим паче інтимні. Менї здавало ся, що про цї справи нам навіть нема чого й балакати. Ми так звикли один до одного, так зблизили ся в поглядах і наші особисті відносини були такі гарні, що зіставало ся тільки... побрати ся.

Я додержала слова: за святки я скінчила переклад, а на Маланки були призначені збори видавничої комісії. Багацько людей розїхало ся на свята й збори комісії мали бути дуже нечисленними. Через те задля зборів була призначена кімната в помешканнї товариства. Коли ми прийшли на збори, ми не застали нїкого, навіть швейцара. І нам прийшло ся ждати сам на сам.

Я сїла коло стола зі своїм зшитком перекладу; Сава Григорович ходив.

Менї слїд було хвилювати ся, бо як не як цей переклад був далеко солїднїйшою та відповідальнїйшою працею, ніж раніше перекладена брошурка, й критиками мали бути цим разом люди фахові. Отже нїякісенького хвилювання, нїякого неспокою не відчувала я. Я сидїла, дивила ся на Саву Григоровича

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

й чекала чогось далеко важнійшого. Я надіяла ся, що він прочитає моі думки, зрозуміє мій настрій, підійде до мене, візьме мене за обидві руки й скаже:

— Кохаю тебе, Катрусе, й ти кохаєш мене... будемо-ж не тільки працювати, а й жити разом!

І я-б сказала йому тоді:

— Будемо!

І ось раптом він зупинив ся серед кімнати, недалеко від мене; я звела на його очі з глибокою надією, що станеть ся зараз те, чого я так божевільно хочу, що почую від його бажані слова. Його обличя було бліде й, як завжди, в хвилини глибокого напруження думки, в поперек його чола лягли дві зморшки. Я затаіла дух, дивила ся на його й чекала. Довго чекала.

— Може Антін Кіндратович забув, що сьогодні призначене засідання? — нарешті обізвав ся він.

Коли-б хто цебром холодної води облив мене в ту хвилину, я б не охолола так, як охолола від цих слів.

— Як думаєте? Чи піти телефонувати, чи ще почекати? Правду сказати, сидіти в холодній, темній пустці цілу годину...

— Йдіть, телефонуйте, кличте, робіть, що хочете! Вас ніхто не привязав до стільця! — мовила я з досадою.

Він спостеріг у моєму голосі обурення.

— Вибачте, Катерино Михайлівно, я дійсно... я трохи захопив ся своіми думками й зовсім забув ся... а тим часом ви сиділи, нудили ся... Я піду зараз до телефону...

Він побіг.

Я охопила голову руками й здавила її.

Боже мій, Боже! Як трудно людям порозуміти ся! Хто-ж він кінець кінцем? Невже жадна моя думка не дійшла ще до його розуму? Невже жадне моє слово досі не запало в його серце? По всяк час думати тільки про працю, марити тільки про видання нової книжки, тішити ся тільки тим, що робить ся на користь ближнього й ніколи-ніколи не бажати власного щастя! Може люди в роді Сави Григоровича герої, але-ж, як тяжко тим, хто любить їх серцем, а не розумом, тим, хто хоче бачити в їх не пророків, апостолів, а просто людину...

— Зараз будуть. Прохали вибачення: одна справа в книгарні задержала, — вбіг Сава Григорович.

Він мав тепер вигляд наче приниженого, винуватого. Таким я ще не бачила його ніколи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Майже слідом за ним увійшли инші члени комісії, аби краще сказати, увійшла вся комісія. Першим увійшов дідусь, розбитий паралічем, якого я бачила на першому засіданні. За дідусем увійшов якийсь-то добродій велетенного зросту, в чорному сюртуці, щільно застебнутому на всі ґудзики. Надзвичайно густа, кучерява, срібна борода білїла на його грудях; на його плечі спадало довге волося. Він, напевне, звертав особливу увагу навіть серед великого числа людей. Останні три члени комісії належали до молоді. Один з них тонкий, високий, чорнявий, східного типу, був у політехнічній тужурці. Я кинула ся вся, коли він привітав ся зі мною, — таким низким, грубим голосом наділив його Господь. Другий добродій вклонив ся менї здалека, не підходячи до мене; він був середнього віку, лисий, опецькуватий панок. Третій добродій — се був маленький, жвавий, руденький жидок з великими синїми очима. На йому була жовта, старанно вигаптована сорочка, підперезана голубим шнурком з довгими китицями.

Ми сїли.

— Можна починати, — обізвав ся жидок, — Антін Кіндратович не прийде, він хворий, а Олена Тимохвіевна...

— В Олени Тимохвіевни був допіру Сава Григорович, — прогула політехнічна тужурка.

— Олена Тимохвіевна не прийде, — одрізав Сава Григорович. — Прошу починати!

Я приступила читати. Читало ся добре й прочитала швидко. Перекладена мною книжка викликала дебати, але їх одіклали, бо всі поспішали ся: хто до дому, хто в гості, а хто до клюбу вітати Новий Рік.

О 10 годині засїдання скінчило ся й ми вийшли. Вийшли всі гуртом, але незабаром усї розійшли ся ріжними вулицями й ми зістали ся з Савою Григоровичем у двох.

Стали ми дряпати ся на верх спуску. Йти було страшенно слизько. Я вчепила ся обома руками в рукав Сави Григоровича й все-ж таки ледве-ледве тримала ся на ногах. Нарештї таки я підсковзнула ся; капелюх злетїв менї з голови, муфта покотила ся. Сава Григорович побіг навпростець переймати муфту. Надзвичайно легко, швидко побіг він. І це, памятаю, дуже подобало ся менї.

Так-сяк, чипляючись за стовпчики та огорожі, зіпяли ся ми нарештї по крутому, вкритому кригою тротуару, на гору. Тут нас мало не збила з ніг юрба молодї.

Generated on 2015-07-11 05:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Імя! — накинула ся юрба на мене. Я оторопіла.

— Олена, Сава! — відповів за мене Сава Григорович.

Хтось подякував за Олену, хтось вилаяв за Саву.

— Імя! — вихопило ся звідкілясь і стали перед нами двоє підлітків-дівчаток.

— Федот! — відповів Сава Григорович.

— Фі! — кинули ся дівчатка й побігли геть.

— Що це таке? — запитала ся я.

— А завтра-ж Новий Рік. Ворожать!

— Імя! — вже оточила нас нова юрба.

— Катерина та Сава! — відповіла я.

— Беру саму Катерину, а Саву дарую вам! — вигукнув на всю вулицю високий тенор.

— Спасибі! — кинула я навздогін тенору.

Стало весело.

— А чому-б нам самим не поворожити?

— Імя! — переняла я гурток ґімназистів.

— Сергій, Олексій, Максим, Михайло! — засипали хлопці.

Я замахала руками.

— Це вгадали? — запитав ся хтось з гурту.

— Ні!

— А ваше імя?

— Катерина.

— Катерина! Катерина! Чуєш, Костику? — Катерина. Дякуй!

— Mercі!

— Pas de quoi... А це далебі дуже гарний звичай, — звернула ся я до Сави Григоровича. — Так весело перекидати ся гострими словечками з людьми, яких не знаєш і ніколи більше не побачиш.

— Правда! — погодив ся Сава Григорович — досить весело, але-ж і небезпечно. Можна кінець кінцем отримати на гостре словечко відповідь досить небажану. Так, що я-б радив вам одікласти частину цієї веселої розваги на той рік, тим паче, що ви цілком задовольнені: вам сказали імя, якого ви добивали ся.

— Ні, не сказали.

— Як же! Я чудесно чув і запамятав: Сергій, Олексій, Максим, Михайло.

— Нуте, де-ж тут те імя, яке я хотіла почути?

— Михайло, Максим, Сергій, Олексій... — перелічив він знову й нарочито підкреслив Олексія.

Ага, дратує! — подумала я.

Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мені стало ще веселійше.

— А чи знаєте, яка мені думка склала ся?

— Не знаю.

— Он там, на розі, так весело вогні горять у ресторані, зайдемо туди купити чого небудь. З роду не переступала я порогу ресторана, а там напевне сьогодні цікаво, весело.

— Коли маєте охоту, зайдемо, — погодив ся він. — Тільки...

— Що тільки?

— В мене грошей нема. Ні шага за душею.

— А де-ж ви, добродію, дозвольте вас поспитати, поділи, не виходячи з хати, ті гроші, що взяли в мене сьогодні. Можна сказати?

— Заплатив борг.

— Напевне по рахункам Товариства, в друкарню?

— Ні, столяру за шафи.

— Що-ж тепер робити? Я теж не взяла з собою гаманця. Виходить, не пощастило з рестораном.

— Можна-ж туди повсяк день, повсяк час...

— То цілма днями неодмінно підемо.

— Підемо. Тільки я певен, що підете туди в перший і в останній раз, вдруге не схочете ні їсти ресторанної страви, ні дивити ся на ресторанних гультяїв.

— Чому-ж неодмінно „гультяїв“? В гарних ресторанах, здаеть ся, досить добірні люди...

— То тільки „здаеть ся“ так, а в дійсности то все послід. Вірте моєму досвіду.

— А хіба ви маєте такий великий досвід у ресторанному житті?

— Я-ж син ресторанного буфетчика, — нагадав він.

На зустріч нам саме несла ся якась чудернаста трійця в вивернутих наверх вовною кожухах, гарних машкарах. Ця трійця так несла ся немов котила ся на колесах або розігнала ся по ковзанці.

— Стій! Хто йде? — стала трійця перед нами. Імя!

— Y. Z. — відмовила я.

— По французьки? Иш ти! Ха-ха-ха! Вчена бабуся!..

Трійця понесла ся далі.

Дурниця звичайно. Якась-то трійця гультяїв назвала „бабусею“. Назвала так нарочито, щоби подратувати. Я чудесно знала, що ще не дожила до „бабусиного“ віку й мала вигляд молодої жінки. Отже все-ж таки те противне слово, як ножем різнуло

Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мене. Пригадала ся розмова про вік людський. Гарно він тоді казав, але... — Ох, як-би я хотіла бути молодою заради його!

Порівняли ся ми з якимсь-то величезним на 7 чи 8 поверхів будинком. Всі вікна до одного були освітлені, а в підвальному помешканні грала музика й крізь тоненькі занавіски видко було, як кругляють по хаті пари.

Я спинила ся на хвилину перед одним вікном.

— Чи знаєте, які спогади викликав цей баль?

— Не знаю... Такої розваги, як танці, взагалі не розумію. Дорослій людині кругляти по хаті, як дзига...

— А я колись любила танці дуже за всі инші розваги і, здаєть ся, танці, а не що инше, скалічили все моє життя. Зараз ясно пригадую собі той баль у ґубернатора... Після сьоми років інституцького життя, голих стінок, убогого убрання, скамянілих наставниць — бронза, дзеркала, шовк, оксамит, діяманти, оркестр, пахощі, трени, оголені плечі, блискучі очі — зроблять на всяку дівчину враження якогось фейеричного дива. Принаймні, мені здало ся, наче я опинила ся в оселі чарівниці; наче всі ті люди, яких я бачила, не живі, звичайні люди, а якісь надзвичайні істоти, яким не личило їсти що небудь, окрім цукерок та помаранч; яким ніяк не пристало робити що небудь. Коли до мене надійшов найвродливійший з тих істот — панич, мій небіщик, і запрохав мене на тур вальсу, в мене голова завернула ся од щастя. І власне за таким щастем гнала ся я, коли погодила ся піти за людину, якої зовсім не знала. Иншого щастя я не знала тоді й не уявляла собі... На тім я увірвала свої спогади.

— Подивіть ся на годинник, — раптом в иншім тоні обернула ся я до Сави Григоровича, — щоб нам бува не прогавити Нового Року...

— Ще далеко до Нового Року. Напевне ціла година, — була його відповідь.

— Тільки година? То поспішаймо, бо треба-ж не тільки Новий Рік привітати, а й старий добре вирядити.

— Цього нїхто не робить, — мовив Сава Григорович.

— На жаль! — додала я. — Менї, памятаю, ще за дитячих часів шкода було завжди старого дїдуся, яким я уявляла собі Старий Рік: останні хвилини його життя просто трагічні. Розумію нечемне відношення до його людей, яким він давсь у знаки, а коли він нїчого лихого не зробив, то годить ся ранїйше, нїж не знать за яку цяцю... за той Новий Рік, чарку підносити, винити за його.

Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Хай Новий Рік не знать яка цяця, од його все ж таки можна чогось сподівати ся, а од тієї трюхлятини, од Старого Року..

— Шша! — перехопила я річ Сави Григоровича і затулила йому вуста муфтою. — Всі 19..... роки можете, як хочете, зневажати, а цей 19....-й найпокорнійше прошу шанувати, бо це е найкращий рік у цілому моєму житті, і ви побачите, як прийдемо до дому, що я дійсно виготовила до його проводів.

Пробило 11, коли ми увіходили в передкімнату. Ключ од вихідних дверей був у Сави Григоровича й ми не дзвонили.

Всі, звичайно, міцно спали. Навіть Марійка спала, зігнувшись у двоє на скринці коло моїх дверей.

Ми пройшли в мою хату, нікого не збудивши.

В будуарі був непорядок: скрізь порозкидані були листки бруліонки, розгорнуті книжки, ґазети, бо я не дозволяла Марійці доторкати ся до паперів, але дрова в коминку палахтіли, по всіх вікнах стояли принесені зі склепу квітки, вечеря, чайник та дві склянки стояли, як звичайно, на поготові, опріч того на ослінчику коло дверей стояли 2 пляшки шампанського, обгорнуті в хустки.

Я звелїла Саві Григоровичу підкинути ще дровець у коминок, а сама запалила спіртовку, прибрала папери, книжки, заслала великий стіл настольником, заставила квітами, принесла все, що було найласіщого в буфетї, й коли все було виготовлено, попрохала Саву Григоровича одчинити одну пляшку вина й підставила два великих кришталевих келиха.

— Наливайте!

Сава Григорович глянув на годинник.

— Ще-ж рано...

— Проводи справляємо, — нагадала я.

— Ах так, проводи! — засміяв ся він і надзвичайно ловко, не проливши ні краплї вина, одчинив пляшку й налив келихи.

Я звела свій повний через верх келих у гору й випалила в один дух цілу промову во славу Старого Року.

Звичайно, цей Старий Рік був втілений в особу мого співробітника, єдиного, дорогого наставника, приятеля, а вся сила того Старого Року, все зроблене ним добро було в тому почутті, що приніс він менї щастя із собою.

Сава Григорович вислухав мій ескпромт і поцілував руку Поцілував ніжно, ледве доторкнувшись устами... Я б не так поцілувала. Отже-це був все-ж таки поцілунок! Перший поцілунок

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ми почастували ся, спорожнили чарки до денця, випили ще другій.

Приємне тепло від доброго вина розлило ся по всьому тілу. Стало легко, весело на серці, хотїло ся співів, музики, веселощів, а найдуще, правди та щирости.

Праця була скінчена. Ми мали право з спокійною совістю людей, що довели свою роботу до доброго кінця, забути зовсім про неї, базікати про власні справи. І нїхто не боронив, нїщо не перешкаджало тепер скінчити їх.

Чай був готовий. Я налила дві склянки, поставила на столї, сїла на канапцї й посадила його поруч.

— Вперше справляю я так гарно зустріч Нового Року,—мовив він.

— Ще-ж проводи старого, — нагадала я. — Прохаю памятати!

— Все одно: чи зустріч нового, чи проводи старого. Щира, велика подяка вам, Катерино Михайлівно, за ласку, за тепло.

— За віщо ви дякуєте, Саво Григоровичу? Все, що я роблю, роблю задля себе, з чисто-еґоістичного почуття задовольнити потреби своєї душі, свого серця. Тисячу разів казала вам, що нї до кого в світї не відносила ся я так гарно, як до вас, а це в тисячу перший скажу вам просто, отверто...

Менї здало ся, що хтось постукав ся злегенька у двері, і я увірвала свою річ.

Щось стукнуло дуще. Я обізвала ся. Двері розчинили ся і в хату увійшов Олексїй Олексїевич. Як завжди елеґантний, чистенький з ніг до голови. Білий, як снїг, ковнїрець, довгий чорний сюртук, пошитий у найкращого кравця, сам стрункий, високий, з тонким, як у черкеса, станом. Він перейшов тихесенько через хату, не стукнувши, не скрипнувши нї разочку, до мене і з такою ґрацією нахилив свою голову, щоби поцїлувати менї руку, що не можна було не звернути увагу на надзвичайну, суцїльну красу всієї його особи. І він дав дїйсно моїй душі велике естетичне задовольнення, як симфонїя, як складений рукою доброго митця букет. Увійшов і наче враз покращала вся моя хата, немов він їй додав все те, що їй бракувало. Жовтий оксамитовий ґарнїтур, хрусталь на столї, роскішні пальми, пишні букети — все набуло враз змісту, краси, стилю, як тільки він увійшов, а образ Сави Григоровича, його невеличка постать з опущеними плечами, особливо його незграбний, рудий, довгополий піджак, куплений десь напвидку в склепі готового убрання, різали тепер око, як досадна пляма на роскішних шпалерах. Він мав до слїз убогий вигляд. Отже... ця комашина з породи

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

людської, в руденькому піджаку мала в собі щось миліше, дороще менї за всяку красу.

— Прохаю вибачення. Я спізнив ся на цілих два днї, — мовив Олексій Олексієвич, поцілувавши менї руку. Кавказ занесло снїгом і довело ся по кількись годин стояти на маленьких роздах. Увесь той широкий проект святкування, про який я писав вам, таким чином, на великий жаль, розпав ся. Хвалити Бога, що хоч не довело ся зустрічати Новий Рік серед степу.

Я згадала, що його лист лежить цілий тиждень на столї нечитаний, що кількись попереднїх листів я прочитала через пяте-десяте й менї стало нїяково.

Я белькнула кількись приємних слівець, стиснула його руку може трохи дужченько, нїж слїд було, і мерщій кинула ся знайомити його з шановним і дорогим „наставником дїтей“.

— Ми знайомі, — відповів менї Олексій Олексїевич... Я мав приємність бачити Саву Григоровича в оселї ґрафа Брендорфа. Надію ся, шановна ваша дружина Олена Тимохвієвна в доброму здоровячку, — звернув ся він до Сави Григоровича.

Коли-б сама смерть стала з піднятою косою перед людиною, вона-б напевне не зблїдла так, як зблїд Сава Григорович при цїх словах Олексія Олексїевича.

З безпомічним виглядом школяря, злочинця, спійманого на гарячому слїду, він кинув ся шукати по всїх кишенях цигарницї, що лежала перед ним на столї.

Олексій Олексїевич одразу спостеріг, як не до речі були його слова й, як дійсно вихована людина, злякав ся сам своєї необережности, але-ж знову таки як людина з добрим вихованням, не став затирати та замазувати слїдів од своєї пятернї, а залишив на волю Сави Григоровича увірвати чи продовжувати неприємну розмову.

І я йому була без краю вдячна за це. Бідне моє серце так нестямно било ся, немов-би поклало скінчити одразу своє життя самогубством, розірвати ся на шматки. Я надавила з усїєї сили обома руками свої груди й упяла ся очима на Саву Григоровича, чекаючи його слова.

Він шукав цигарницї не більш, як може хвилини дві, але менї здало ся, що він шукав її цілу довічність.

— Я... Олена Тимохвієвна... Ми... Наше весїлля не відбуло ся. Олена Тимохвієвна одружила ся з Константином Львовичем, — мовив він нарештї пошепки й увесь його вид, шия, навіть вуха, залили ся краскою.

Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— А! — повів тоді далі нарочито рівним, спокійним голосом розмову Олексій Олексієвич. — Я не знав цього. Константин Львович, скільки памятаю, брат директора цукроварні.

— Брат дружини директора, — поправив Сава Григорович.

— Земский начальник?

— Так.

— Удовець?

— Так, років десять, як поховав жінку.

— Пригадую. Був навіть раз у камері. В мене є й тепер маленька справа до його. Він там, де й був? В селі Рокитному?

— Ні, він мешкатиме тут. Покинув посаду. Оселив ся у сестри Олени Тимохвієвни. Хорольський спуск № 4. Вчора переїхали.

— Хорольський спуск № 4. Дякую. Не забуду.

Олексій Олексієвич кивнув головою Саві Григоровичу на знак подяки й, уважаючи неприємний інцідент доведеним до доброго кінця, став оповідати мені про себе. Він приїхав о 7 годині й мав бігти до Михайла та діти не пустили. До того, він бояв ся, щоби не нагодити ся до Михайла на дитячу вечірку, та не наділити комусь кір. Проборюкав ся та пробазікав з дітьми мало не до 10 годин. Діти, особливо Миколка, зробили на його таке гарне враження, що він, як опікун, не може не висловити їхньому наставнику, Саві, найщиріїшої подяки.

Мелання Дмитрівна нагодувала його, одвела йому хату й він читав там, чекаючи дзвінка. Але ніхто не дзвонив. Гаразд, що догадав ся навідати ся, а то-б чекав до світу.

На Кавказі він скінчив всі справи: ліквідував все через десяте-пяте, аби швидше втекти, бо занудив ся на чужині. Особливо нудив ся через те, що немав ніяких листів. Напевне десь по дорозі губили ся, бо від мене, наприклад, за останній місяць немав жадного листа.

— З Новим Роком! — несподівано обізвав ся Сава Григорович.

— Так? Хіба вже 12? — перепитав ся Олексій Олексієвич.

— Пів хвилини на першу.

Олексій Олексієвич виняв свій хронометр:

— В мене, здаєть ся, досить вірний годинник. Зараз без двох хвилин 12.

— Я схопила ся.

— То наливайте швидше, Олексію Олексієвичу, чарки! Мені наливайте в склянку! Повну до верху склянку. Ні, ні, не з тієї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пляшки. Беріть иншу: з тієї ми пили во славу Старого Року, а я проклинаю його тепер.

Ні на хвилину, звичайно, не заснула я тієї ночі. Люті, немилосерні, гострі муки шматували моє серце. То були муки сорому.

Боже! До якого сорому я себе допустила. Як я оплямила память батька своїх дітей! Женщина, якої не хочуть, вязне! Трицятипятилітня баба, мати пятирьох дітей, прагне романів!!

У той час, як він усім серцем, душею, усїма думками був коло своєї милої, коли може божеволїв од пекельних мук розбитого кохання, я мало не вішала ся йому на шию...

Скільки стриманости, яку силу волї треба було йому повсяк час мати на поготові, щоби нїколи ні словом, ні дїлом не образити такої нахабної баби! І може то жаль, милосердя додавало тих сил? Жаль до нещасної, божевільної істерички, милосердя до психічної калїки. О, Боже!

Звідкіля взяла я, що він кохає мене? На підставі чого? Глянув веселїйше, пригорнув трохи, кількись дрібненьких ознак ласки... тай тільки! Він тїкав до мене, як до сестри, щоби не бути на самотї зі своїми муками, шукав у мене розваги, може приятеля. Тай то манесенького приятеля, перед яким не можна не тільки свого серця, а навіть свого альбому одкривати. А я оголила всю душу перед ним; мало того, ввела його у святе святих усїх близьких своїх, винесла, як перекупка, все сміття з рідних своїх осель на його очі. Як міг би він покохати таку людину? Чи міг би він навіть поважати її?

Сором, пекучий сором, глибоке каяття шматували душу, скручували, як у конвульсіях, тїло. Я не могла ні влежати, ні всидїти на місцї. Я схоплювала ся з ліжка, запалювала свічку, гасила, знову лягала, знову схоплювала ся, знову світила, подушками приголомшувала стогін болю, крик одчаю. Схоплювала ся, як опечена, з ліжка; бігала, як несамовита по хатї, поки знесилені ноги не підгинали ся. Тодї валила ся я, як підрізана стеблина на фотель, стілець, канапку, охоплювала свою бідну голову, здавлювала її з усієї сили руками... Я-б волїла роздавити кістяк, аби спинити рій думок, що наче ті роздратовані бджоли, впускали жало за жалом у моє бідне серце.

І серед тих мук ні на хвилину не забувала я, що це перші години Нового Року, що це ніч веселощів, рожевих надїй, там-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ків, музики, співів, задля всіх людей, опріч мене. І ввесь час менї уявляв ся будинок весь залитий світом, танцї у підвалї.

З чого взяла я, що він любить мене? На підставі чого навіть чекала сватання? — допитувала я ще та ще раз себе. Жадного-ж слова, анї натяку не було з його боку. Навпаки, цїла низка всяких подій, випадків, непорозумінь доводила, що він має иншу. Телеґрама, червоний будинок, куди він тїкав навіть тодї, коли її самої там не було, аби посидїти в колї її рідних в оселї, де вона колись жила, де залишили ся спогади... Так само клопоти про бібліотеку, (ввесь заробіток поклав на шафи!) його байдужість до моєї „сповіди", (Боже, який сором!) і сила-сила всяких дрібниць. Як я могла ще надіяти ся? Хотїло ся завити вовком, хотїло ся вибігти на вулицю й на цїлий світ закричати: рятуйте! Коли я глянула на себе в дзеркало вранцї, я вжахнула ся. Боже! Що зробила та нічка з моїм обличчям! Щоки запали, завалили ся; від носа до країв уст муки, як плугом, провели дві борозни; під очима лягли у палець завширшки темні смуги. Я мусїла зібрати всї сили свого без краю втомленого тїла, мусїла зібрати всї сили своєї змученої душі задля того тїльки, щоби вийти в їдальню, де сидїв *він*.

Інстинкт самопорятунку дав пораду, як поводити ся з ним: я мусїла неодмінно бути веселою, привітною, як завжди. Вчорашній інцідент ні краплї не вразив мене, не вплинув нїяк на мої відносини до його, бо *кохання не було*. Нїякого кохання. Ні покорки кохання. Нїчого подібного. Коли буде потрібно, то можна сказати: „я вас не кохала". А коли й цього мало буде, можна додати: „я божевільно кохаю Олексія Олексїевича", або навіть: дуже рада, що Олена Тимохвіевна мешкатиме тут і буде нашою бібліотекаршою". Взагалї все можна сказати, все можна зробити, аби позбути ся мук сорому. Хвалити Бога, що Олексій Олексїевич так добре нагодив ся й не допустив мене до останнього кроку. Настрій був такий, що я могла бовкнуть останнє слово. І тодї не було-б вороття, — я-б наклала на себе цієї ночі руку.

Я вжила всїх заходів, щоби виявити свою найбільшу повагу та ласку до Олексія Олексїевича. Я посадила його коло себе, балакала тільки з ним самим, цїкавила ся тільки його справами, а коли прийшло ся до слова, я так просто розказала йому про нашу спільну працю, наші вечері око-на-око, гулянки серед ночі в садку, виїзди в театр, наше вчорашнє вороження,

Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що все те мусіло загубити значіння чогось особистого, інтімного, мусіло зрівняти ся своїм значінням з усіма дрібними випадками з життя аби-яких людей в одній оселі.

Далі я попрохала Олексія Олексієвича записати ся в число членів Товариства й тут-же, між кавою та чаєм, я накинула цілу програму нашої з ним спільної праці. Цим я хотіла показати Саві Григоровичу, що він навіть як співробітник був потрібен мені тільки до того часу, поки не прибула більш цікава, далеко близша мені людина. І зараз, коли я пригадую собі той ранок, я тільки дивую ся, де взяло ся в мене стільки хисту задля комедії? — питаю я себе. В яких куточках душі, чи серця, переховувало ся стільки лисячого ехидства? Як і де спроміг ся мій розум вишукати стільки засобів задля самооборони?

Яке вражіння робили мої слова на Саву Григоровича? Власне, переказуючи своє життя за останні місяці, я наче переказувала й його щоденник. Чи обурювало це його, чи було йому байдужісенько до того, я не могла спостерегти, бо нарочито я сіла так, щоби самовар був між нами, а репліки він на мої слова за цілий ранок не подав.

Правда, це питання не дуже й болїло мене. Хай я може й упала з трохи за високого щабля, зрівняла ся з баронесою і т. ин.., за те я показала, я довела йому, що я *ніколи ніяк не кохала його*, — і з так однією категоріею мук я скінчила на завжди.

Але живе серце не може ні на хвилину зістати ся порожнім. Воно жадає насамперед, звичайно, щастя й жадібно вбірає в себе всї крапельки його; але, коли тяжке лихо навалить ся всїм своїм тягарем на його, коли лукава доля здавить його в своїх тоненьких пальчиках і видушить з серця всю до останньої краплї надію на щастя, воно починає жадібно упивати ся муков й доти пє муку за мукою, поки не заповнить ся вщерть отрутою. А коли всемогутній ворог, порадник і разом з тим знахар — *час* висушить і сльози, — серце заповнюеть ся хоч водою.

Позбула ся я мук стиду, — й почало ся шось далеко гірше: в серце гадюкою пролїзла — туга. Одійшов він, дорогий, жаданий, единий за обрій, і цілий світ став холодною пустелею. Безмежна, холодна пустеля! По їй плазує тільки моя туга. Плазує по-малу й жере по дорозї всї квіти, всї мої перлини. І не відомо навіщо, з якого права, на який кінець плазує, грабує, а нема ні сили, ні охоти спинити її.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

За кількись день не стало нїчого коштовного, цїкавого, бажаного, милого на цїлому світї. Навіть дїти вкрили ся порохом всесвітньої катастрофи. Неясними сілуетами витикали ся вони нодиноко то тут, то там серед пустелї, і треба було иноді вжити великої сили волї, щоби розбуркати материнське почуття, щоби виконати материнські обовязки, щоби довести собі, що *дїти мусять бути единою метою цїлого мого життя, що в їхньому щастї мусить бути й все моє щастя.*

З усього, що я бачила перед собою, з того, що чула, що відчувала, я розуміла тільки, що кохаю його. Кохаю безнадїйно, кохаю на муку собі, на нещастя всїх своїх кревних, але не кохати не можу.

Разом з цїма муками падали й мої фізичні сили. Я губила вагу, марнїла, вид пересїкли зморшки, в волосї стала пробивавати ся сивина. Протягом одного місяца я так змарнїла, постарїла, що знайомі не пізнавали иноді. Менї самій було до цього байдужісенько, я не зазирала навіть у дзеркало, але мій вигляд став непокоїти родичів, особливо Олексїя Олексїевича. Він посилав мене до лїкарів, умовляв їхати на курорти; вигадував всякі розваги; ходив коло мене, як мати коло хворої дитини. Але ці турботи, жаль до мене, співчуття тільки дратували мене. Хай би люди всї з цїлого світа оточили мене своєю ласкою, любовю, навіть коханням; хай-би всї люди простягли до мене руки допомоги, — вони-б нї на йоту не зменшили почуття самотности, вони-б не подужали стягти з мого серця той камінь, що придавив його до землї.

Коли їхня ласка, хай-би вони краще довідали ся та докладно, до найменшої дрібницї переказали *його* роман, хай-би, коли їхня ласка, показали-б менї *її*. Це едина допомога, едина полегкість, яку вони могли-б менї зробити. В моїй уяві його роман був такою траґічною катастрофою, якої світ не бачив; в моїй уяві вона була дуже освічена, розумна, молода, висока, струнка жінка з чорним, довгим по колїна волосям, синїми очима, тоненькими бровами, довгими віями.

Моя фантазія так охоче вертала ся до цього величного образу, перед яким трицятипятилїтня жінка, мати пятирьох дїтей, мусить геть уступити ся.

Кінець кінцем менї стало здавати ся, наче я десь бачила її. Цього одначе було за мало менї. І ось одного разу, в хвилину найбільшої туги, коли серце наче дїйсно зіходило кровю, а

Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

грудям не постачало чим дихати, я скористувала ся тим, що ні дітей, ні Сави Григоровича не було в дома, й пішла в його хату.

Тут були де-які зміни: перед ліжком був простелений маленький килим, поверх давньої вузенької подушки лежала меньшенька в новенькій наволочці з мережкою коло рубця. На столі стояла новенька, допіру принесена зі склепу попельничка, на цвяшку висів шитий ручник. Може були ще де-які инші зміни, я не помітила їх, бо кинула ся мерщій по столах та поличках шукати альбому. І я знайшла його. Старенький, потертий, невеличкий з темно-вишневого оксамиту альбом. Одкрила, стала роздивляти. Більшість листків було порожніх, решта заповнена фотографіями письменників, артистів та громадських діячів. Тільки 5—6 фотографій, напевне батька, матері, братів, та дві якихось-то родичок; треба сказати, на диво, мало цікавих панночок — складали собою усю збірку фотографій близьких йому людей. Її тут не було... „Сховав десь за трьома замками від чужих очей". Зітхнула я й майже несвідомо взяла в руки фотографію хлопчика, що стояла у його на столі. На фотографії був надпис, якого я раніш не помітила. Рукою школяря першої кляси було старанно виведено: „Сестриці Лесі братик Федя".

Так! Ось звідкіля моя фантазія брала риси, щоб утворити її образ! Коли сестриця Оля походила на братика Федю, вона була саме такою красунею, якою я уявляла її собі. І я була певна, що сестриця Оля була такою, отже я все ж таки мусіла побачити фотографію її.

Одна з шуфлядок стола була трохи висунута. Я висунула її більшенько. Там лежала ціла купа добірно складених листів. Писала їх усі одна рука й напевне рука жіноча. Можливо, що то все були її листи.

Взяти хоч один листок! Зиркнути хоч на два-три слова з початку або в кінці...

Спокуса була величезна. Про те я перемогла Люципера й не доторкнула ся до листів.

Инодї складало ся ще одно питання: якими очима дивить ся він на мою байдужість до всіх справ Товариства? Я не ходила туди, не робила нічого, навіть не читала тих оповісток, що отримувала, й вони лежали роскидані скрізь по хатах. Вдає, що не помічає нічого. Чи дійсно не помічає? Я-б хотіла це знати. А до всього иншого менї було рішуче байдуже. Як

Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вінь вештала ся я по хатах, коли він сидів з хлопцями на своїй половині й як черниця я сиділа в своїй хаті, коли була хоч маненька небезпека, що він або діти зачеплять мене яким небудь питанням, сполохають мою тугу.

Трапило ся одначе незабаром кількись випадків, які занепокоїли мене трохи й дали новий напрям моїм думкам. Одного разу я мало не впала під трамвайний вагон, другого разу я заблудила ся коло своєї оселі й потрапила в чужий двір, де мене мало не розтягли собаки. Я кидала покупки по склепах, губила гроші, стала забувати призвіща, адреси, все частіш та частіш вертала ся до думки заподіяти собі смерть, хоча розуміла, що немаю права цього роботи й, нарешті трапило ся найстрашнійше: коли Олексій Олексієвич забалакав про весілля й запитав ся, чи можна призначити його на 4 квітня, я ясно розуміючи, що ні про яке весілля не може бути вже мови, все-ж таки сказала: „можна".

Походило, що я божеволію. Не страшно було збожеволіти. Навпаки. Здавало ся цілим щастям увірвати хоч на час усі звязки з реальним життям. Страшно було тільки збожеволіти із-за кохання й віддати на всесвітній глум своє серце.

Я почувала, що мені треба змінити обставини життя, втекти кудись, сховати ся десь од близьких людей, що не спускають мене з очей. Сховати ся хоч на той час, поки я призвичаю ся так, як бідолашня пані Зіновева, до свого горя.

Близько коло нашого маєтку продавав ся невеличкий хутір. Мій управитель Антін Степанович давно умовляв мене купити його. Я погоджувала ся, але я мусіла для того, щоби купити, подивити ся на землю, а розлука з Савою Григоровичем на цілих два тиждні здавала ся мені занадто дорогою ціною, тим паче, що за перекладами, я власне немала й вільного часу. І я відкладала цю справу з тиждня на тиждень. Тепер вона була як раз до речі. Я скористувала ся доброю нагодою і втекла. І втекла я в справжньому значінні цього слова, бо навіть з дітьми я не попращала ся, а коли підїздила я до воріт своєї оселі, я почувала себе так, як почуває себе хіба справжній утікач з Сибіру, добившись до безпечного кутка. Старі пенати одначе зустріли мене похмуро. Я їм була чужа з своєю тугою. Вони не розуміли моїх мук, не спочували їм ніяк. Одинока бродила я по амфіладї хат, де прожила цілих 16 років. Нїде ні

Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

найменшого спогаду мого особистого життя; жадного куточка, де-б заховали ся близькі серцю спогади. Опріч хіба бібліотечної хати. Але цієї хати я бояла ся, як боїть ся душегуб тїні своєї жертви. Ще так недавнечко це була найвеселїйша, найкраща, найпоказнїйша хата в нашій оселї. В минулому вїцї, один з Кротецьких, відомий турист, обібрав цю хату задля бібліотеки. Він поробив у нїй величезні вікна, замовив добрим майстрам намалювати на стелї портрети найславетнїйших учених його часів, а по стїнках найцїкавійші зразки з царства фльори та фавни тих країв, куди він їздив, і поставив у тій хатї перші дві шафи з книжками, а одну з ґеольоґічною колекцією. З його легкої руки кожен нащадок уважав за свій обовязок додати книжок, ґравюр, статуй, доповнити стару або розпочати нову колекцію. Свекор продав навїть лїс ради того, щоб як найкраще сістематизувати, поповнити, поширити бібліотеку; щоби поскуповувати у родичів всї родинні памятки, портрети, та зробити з цієї хатини музей роду Кротецьких, капличку науки та мистецтва. А я в один день одним словом спустошила її! І ради-ж чого? Ради може загальногромадської справи? Ради Товариства? Зовсїм нї! Ради якоїсь-то Олени Тимохвіевни, ради того, щоби та особа, яку кохає той, кого я кохаю, мала посаду бібліотекарші! Ради того, щоби той, кого я кохаю, мав змогу бачити що-дня ту особу, яку він кохає! Ха-ха-ха! Люципер дїйсно вміє посміяти ся!

Я мало не зомлїла, коли побачила порожні полички через скляннї дверцї шаф. Менї здало ся, що очі всїх пращурок та пращурів Кротецьких на 27 портретах, що висїли над шафами, запалили ся вогнем зненависти, коли я увійшла в ту хату. Я нїяк не уявляла собі того злочину, що я роблю, даруючи Товариству таку бібліотеку. Так просто було кинути тисячу карбованців на книжки й я не збагнула того, засліплена, зачарована своїм коханням.

Справу можна було ще поправити. Книжки були ще в дорозї. Можна було послати Антона Степановича, щоби перен я та повернув їх назад. Отже не постачило духу зламати слово перед людиною, яку я так божевільно кохала.

Я замкнула бібліотеку, од нинї скарб мого стиду; закинула ключ на грубу й, здавало ся менї тодї, що я швидше почеплю ся на дверях цієї хати, нїж допущу дїтей переступити її поріг.

Опісля пішла я на цвинтар. Три могили вряд стояли чужі, холодні. Я впала навколюшки перед могилою чоловіка, притулила голову до холодного мармору монумента, залила ся сльозами

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

й довго-довго плакала. Але ті сльози не дали полегкости, не зогріли, бо то були сльози докору, а не жалю. Хай несвідомо, а все-ж таки небіщик перевів на сон цілих 16 років найкращої частини мого життя й хотів ще знівечити другу половину. Він повинен був знати, що я його не кохала, повинен був знати, що шлюб без кохання є злочин, що кожне серце мусить рано-пізно прокинути ся, й замість того, щоби хоч перед смертю напутити мене словом доброї поради, він хотів знову скувати моє серце шлюбом з людиною, якої я не кохаю.

Чужими, холодними здали ся мені й могили свекоря та свекрухи. Вони-б прокляли мене, коли-б я сповідала перед ними свої муки.

Я оселила ся в дитячій хаті. В цій хатині я, як мати, зазнала повного життя. Тут побачила я всі свої діти. Тут вони росли, навчали ся ходити, бігати, балакати, молити ся. Тут літали барвисті мрії дитячих голівок; ховали ся по кутках страшні „хо“ та всякі жахи; тут бродили тіни мого відчаю, що я переживала під часи хвороби дітей; ніжним ореолом сіяли над стародавньою іконою Божої Матері — мої молитви. Потертий дитячими ніжками поміст; купка поламаних дитячих цяцьок у куточку за грубкою; ляльки на ослінчику в пишному, пошитому моїми руками убранні; граматки, казки, пошматовані ілюстрації, — все задля дорогих спогадів матері. Але-ж тільки самої матері! Задля мене-ж самої, як цілої людини, так само, як і по всіх инших хатах, нічого! І думка вперше тікала туди, де був їй споживок; серце рвало ся туди, де було йому чим жити, — де було джерело мук.

Все-ж таки я не жалкувала, що втекла: тут принаймні був спокій моєму тілу. Я мала змогу кинути цю мертву облуду живої душі, як зайву вагу, десь на канапі, й тримати її там хоч цілий день з певністю, що ніхто не сполохає спокою, не примусить силувати себе до якогось-то руху.

Це була все-ж таки полегкість і може-б я хоч трохи спочила тут та, на велике моє горе, приїхав Олексій Олексієвич.

Не дочекавшись мене в той день, в який я обіцяла ся приїхати, він занепокоїв ся й прилетів... А його-ж то як раз не хотіла я бачити дуже, ніж кого иншого.

Я була безмежно винна перед ним; я була його ворогом, його душегубом. Ніколи в світі й нікому в світі я не причинила стільки клопоту, як йому, нікому не брехала я так, як йому. І кожна наша зустріч, кожне слово все побільшувало той клоніт, тую неправду, бо на слово правди не постачало сил. А він

Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

не бачив, не розумів того нічого, і в ту хвилину, коли я не знать де була думками, коли я вся належала своїм мукам, він марив у голос про наше майбутне щастя і, користуючись правами молодого, виявляв на кожному кроці свою найніжнійшу ласку. Ні, такої муки довгий час терпіти я не могла. І стало ся те, що повинно було стати ся.

Садівник прибіг сказати, що за пів години має розпустити ся квітка столітнього кактусу. Ми пішли з Олексієм Олексієвичем в оранжерію й посідали на стільцях коло кактусу.

— Дійсно, чудесна рослина, — мовив Олексій Олексієвич, — цілих сто літ терпляче чекає хвилини свого щастя.

— Чекає терпляче, бо знає напевне, що дочекаєть ся, а людина з такою певністю може чекати тільки смерти, — мовила я сумно.

— Катрусю! Звідкіля цей песимізм?

Він нахилив ся й зазирнув з низу у вічи мені.

І мої очі видали мене.

Він узяв мене за руку й ще раз, ще пильнійше зазирнув мені у вічи:

— Катрусю! В тебе є щось на серці. Щось непокоїть, мучить тебе. Признай ся, моя голубко!

Я спустила очі до долу.

— Катрусю, ти таїш щось од мене?

Клубок підступив мені до горла. Я розстібнула ковнір, — не пособило. Тоді я схопила ся зі стільця й вибігла з оранжерії.

Він кинув ся за мною, дігнав, охопив стан і пригорнув до себе.

Непереможна чисто-фізична огида, чисто-звіряча злість помутила мені розум: я вирвала ся з його обіймів і, як дійсно божевільна, випалила без усякого ладу, без усякого порядку все, що думала, що робила; признала ся, як дурила, водила його, і нарешті, яку огиду викликає його особа в мені.

Бідолашній вийхав туж мить од мене. „Бідолашнім" я можу назвати його, звичайно, тільки тепер. Тоді-ж ні краплі жалю не було в серці. Була сама тільки безмежна радість, що визволила ся, розвязала ся, вислобонила себе з якихсь-то кандалів і од нині нікому більше, як самій собі, й нічому иншому, як тільки своїм мукам, я не належу.

Я послала коротеньку телеґраму Меланні Дмитрівні: „Приїду не швидко. Що-дня пишіть!" Опісля я покликала Степана

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Антоновича й без краю звеселила його звісткою, що він може розпочинати справу купна маєтку, бо я зістану ся на селі, поки не скінчу діла.

Другого-ж дня ми поїхали на розглядини. Маленький маєточок був дійсно, як земний рай. Чудесне степове повітря, далекий краєвид, великий сад з поетичним озерцем посередині, новенький будинок в стилю château — готове, веселе, тепле гніздечко задля Марусі, коли виросте та знайде собі пару. Тільки справжню, самим небом призначену пару. Вона десь є, бо кожна людина має собі пару. Треба тільки знайти її. І не шкода задля цього цілий світ об'їздити, останньої сорочки позбути ся. „Сама я напевне не діжду побачити щастя Марусиного, бо кожен день мук одбірає в мене тепер сил більше, ніж витрачала я ранійше на цілий рік життя, і кінець кінцем я наживу сухоти. Але я залишу їй свою автобіографію. Складу свій заповіт і вона знатиме, що є в житті людини найголовнійше", — думала я, оглядаючи світлі, веселі хатки будинку. І під вражінням того тихого, лагідного настрою, що навіяла на мене суцільна поезія цього маленького клаптика землі, я того-ж дня дала 10.000 карб. на завдаток і підписала обовязок виплатити решту, 40.000 карб., за шість день. Гроші ці готівкою лежали в касі банку нашого повітового міста; ніяких перешкод задля закінчення справи не передбачало ся й я могла сміливо вважати себе власницею маєтку. Продавець був тієї-ж думки й порадив нам з Степаном Антоновичем погостювати в його кількись день, щоб оглянути межі, ліси, накинути проект весняних робіт у саду та деяких перерібок в оселі. Цілком нові люди, нові клопоти, нові обставини, нові вражіння вплинули на мене добре й чотири днї пролинули непомітно. Коли ми виїздили з двору, нам залишувало ся ще цілих два днї на те, щоби скінчити в назначений термін справу в нотаря.

Часу було цілком досить і я могла заїхати безпечно по дорозї на кілька годин до дому, щоби переодягти ся. Дома чекала ціла купа листів од дітей, з корпусу і з інституту. Тільки один лист був наче від когось чужого. Величезна, товста обгортка, з якимись хитро закрученими ініціялами. Я не розібрала ініціялів, не пізнала руки й накинула ся насамперед на цього листа. То писав Михайло.

Переказати змісту листа не можна, через те я списую його від слова до слова:

Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Високошановна Пані Добродійко!

Всяк барон має свою примху, це так; але-ж маю честь Вас завірити, що не всяку примху має право барон здійснювати. Тільки-що дістав я листа від Олексія Олексієвича. Він сповіщає коротенько без усякого пояснення, що Ви взяли своє слово назад, або простійше сказати: ви привселюдно ляснули Олексія Олексієвича по виду, на віки опорочили його добре імя. Допускаю, що такі вчинки є річ звичайна поміж героями демократичного напряму, але люди з нашого, аристократичного кола, несуть за такі вчинки досить тяжку кару. Можливо, що Ви забули про це, то, будь ласка, присвятіть хоч пів години на те, щоби зібрати свої думки до купи та пригадати ті традиції, в яких зросли Ви самі і в яких мусите виховувати Ваших дітей. Олексія Олексієвича знає добре широке коло громадянства й кожен може ручити ся головою, що він ніяким чином не міг подати Вам приводу задля такої тяжкої образи. Через те вважаю себе в праві, Високошановна Добродійко, яко найстарший представник роду Кротецьких, імя якого носите Ви й Ваші дїти, *вимагати* від Вас, щоби Ви порозуміли ся з Олексієм Олексієвичем. Чекатиму на протязі трьох днів відповіди. На прикінці-ж вважаю ще потрібним нагадати Вам, що на шлюб Ваш з Олексієм Олексієвичем була категорично висловлена воля Вашого чоловіка, Вашої свекрухи та свекоря, що Ви ніколи проти тієї волї не протестували, а навпаки же дали обіцянку виконати її й протягом майже двох років підтримували і словом і дїлом ту обіцянку. Ще маю нагадати Вам, що за місяць Вам стукне, Шановна Пані, 36 лїт".

Дочитала я цього листа й опустила ся на кресло, як підкошена.

Справа, яку так легко, так просто вирішувало серце, ставала перед судом розуму такою складною, такою заплутаною, що, здавало ся, не було змоги розплутати її. Я дійсно з усїх боків винна; я дійсно зламала слово; дійсно образила достойну людину; дійсно переступила волю батька своїх дітей; занедбала волю старих, які-б напевне не зважили ся доручити менї всї достатки своїх унуків, коли-б я не дала їм слова злучити свою долю з долею людини, якій вони безмежно вірили. І ображати ся на Михайла за лист, я немала ніякої рації, бо коли я вчинила, на його думку, злочин, і нарушила всї традиції своєї касти, він, як найповажнїйший, найстарший у родї, мав право нагадати менї про це. Безперечно, він мав право. Але-ж я маю теж своє особисте право жити так, як хочу. Чиє-ж право більше? Складне

Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

питання! Довічне питання боротьби серця та розуму, почуття та обовязків! Чи не єдиний спосіб вирішити менї його найпростїйшим обрахунком? „Хай допустимо," — думала я, „перемога буде мого права й я зроблю так, як вимагає серце, хто потерпить од того? Насамперед троє небіщиків. Нїхто не приходив з того світа, щоби сказати нам, що є дїйсно між небом та землею якийсь звязок, і що небіщики цїкавлять ся обідом своїх дїтей, про те всї поважають волю небіщиків і навіть задля найбільших атеістів *остання воля* близьких не є порожнє слово. Далї, семеро живих людей. З них Олексїю Олексїевичу я цїлком зіпсую життя; Михайлові причиню велике горе, а долю пятьох дїтей віддаю на волю слїпої долї, коли посварю ся з людиною, що була-б їм за рідного батька. Виходить, я занедбаю вигоди та волю цїлих десяти душ. І все це ради тільки самого кохання, хай може величнього, могутнього, непереможного почуття; почуття, яким держить ся цїлий світ, якого не обмене жадна істота, якому присвячують поети та музики всї сили, ввесь свій хист; почуття, якого через віщось не виставляють на людські очі, яке позбавлене чомусь тих прав, якими користують ся далеко мізернїйші почуття й яке кінець кінцем викликає частїйше глум, нїж співчуття. А яка кінець кінцем буде моя вигода? Не буде знасилуване моє серце, не буде зламана моя воля? Серце! Куди воно здатне тепер? Шматок покарбованого мяса! А воля? Навіщо вона менї здала ся, коли немає охоти до простого істнування? Куди, до чого прикладу я ту волю, коли цїлий світ пустеля задля мене? Навіщо-ж трусити ся над нею, берегти її? Чому не жертвувати її своїм близьким? Поїхати до Олексїя Олексїевича, признати ся до всього, порозуміти ся, і коли після тієї сповіди він ще схоче взяти мене, коли не побоїть ся мати за жінку мерця, коли зістало ся в його ще хоч крихта надії бути щасливим зо мною..."

Я стала обмірковувати відповідь Михайлові, подорож до Олексїя Олексїевича. Кінець кінцем справа здала ся менї простїйшою, нїж здала ся менї одразу, коли прочитала лист Михайла. Треба тільки поставити хрест над власним життям, а це зовсїм не трудно зробити, бо в дїйсности життя вже однаково нїякого нема.

— Катерино Михайлівно, ми спізнемо ся, — нагадав увіходячи Степан Антонович.

Я стрепенула ся.

— Хай подають коней, а я тим часом лист дочитаю.

Я розкрила й прочитала лист Меланнї Дмитрівни: „Все, хвали-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ти Бога, благополучно". Розірвала другий лист—од Марусі. Дівчина має повну голову клопоту, бо готовить ся до французького спектаклю й накинуто їй головну ролю. Взяла лист Миколки; всі 4 сторінки списані вдовж і впоперек: переказує докладно зміст книжки, що допіру прочитав. Я одіклала цей лист на бік, щоби прочитати вільним часом, і розірвала новий. Знову од Миколки і знову списаний увесь. Хотїла і його одікласти, але раптом вгледїла на останній сторінці з боку один одним приписаний рядок і враз закалантало ся серце, краска залила вид: я пізнала руку Сави Григоровича. „Як маєте ся? Ми всі сумуємо за Вами. С. В."

В безтямі від несподіваної радости я притулила той рядок до вуст і поцїлувала. Один рядок! Тільки один рядок! Один одним рядок! Бо й не треба більше! Тут все є! „Як маєте ся?". Його непокоїть стан мого здоровя, мій настрій, а разом з тим ще є питання: чи добре менї тут з Олексїем Олексїевичем? Виходить, він думає про мене, непокоїть ся, цїкавить ся. Світ Божий ще не пустеля, коли він сумує за мною, й моя власна воля ще менї потрібна, як і життя. Мерщій до стола, швидше писати до його листа!

В писанню листа була така величезна потреба, серце додавало таке велике значіння листу, що я мусїла ту-ж мить бігти в свою хату, замкнути ся там та сїсти писати.

Чи не так пишуть поети свої твори, як писала я свій лист? Чи не в такому настрою виявляєть ся натхнення, як той настрій, що зазнала я, пишучи того листа? У всякім разї це писанне не було звичайним писанням. Серце било ся в двоє швидше, очі горіли, вид палахтїв, рука лїтала по листку паперу, наче немала нїякої ваги, слова лили ся без усякого напруження, немов хто проказував їх, стоючи за спиною. Один листок я скінчила й, здаєть ся, ще нїчого не написала. Беру другий... Настрій підняв ся ще більше; ще краще складають ся вирази, тон веселїщає, пробивають ся гострі словечка, нотки гумору.

— Пані, подані конї! — стукає покоївка.

— Зараз! — відповідаю, а тим часом рука, не спиняючись лїтає по паперу.

Другий листок дописую. Ще не все, далеко не все написала.

— Катерино Михайлівно, ми спізнимо ся, — гукає під дверима Степан Антонович. — Вже пів на пяту. Смеркне незабаром.

— Зараз, зараз!

Уриваю листа, обіцяю дописати другого дня й сміливо, твердо підписую „Ваша К.". Залїплюю обгортку, кладу на саме денце

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рідікюля, спішно одягаю ся, виходжу й сідаю в санки. Але все ще роблю, як у ві снї. Дійсність задля мене десь там, у середині, в грудях, в серці... Сідаємо з Степаном Антоновичем, їдемо, летимо чистим, голим степом.

Дійсно я спізнила ся, а тут ще починаєть ся й завирюха. Несміливо кидає вона з початку на нас, як крізь рідке сито, лапатим снїгом, але з кожною хвилиною все дуще та сміливійше засипає нас, заносить дорогу.

Менї сиплеть ся снїг за ковнїр, у рукави, в муфту. Степан Антонович спиняє коней, витягає з під себе кобеняк, упрохує одягти ся. Я, звичайно, погоджую ся й він старанно робить „облаченіе“, обвязує мене поясом, натягає поверх капелюха кобку. Я не змагаю ся. Навпаки, я без краю вдячна йому, й він, сгаренький, менї подобаєть ся страшенно. Ранїйше я наче не таким гарним уявляла його собі. Любий, гарний дїдок! Мене смішить тільки, що він так сопе. Правда, менї смішно і з самої себе, і з візника Пилипа, що губить мало не кожних чверть години дорогу і потім чверть години докоряє за власний гріх лївій пристяжній. Менї смішно з усього, бо менї весело.

„За місяць“ — писав Михайло — „вам, добродїйко, стукне 36 років“. Чудесно! Хай стукає! Може з погляду сторонніх людей це багатенько, але я тих 36 років на своїх плечах не відчуваю. Нейметь ся навіть віри, що їх так багацько десь набрало ся. І люди повинні тільки радїти, що я нї в кого не прохаю допомоги нести тягар своїх лїт. Зберегла я свої сили, хвалити Бога! Можу ще марити про щастя? На здоровя! Я нїкому своїм щастям збитку не роблю. „Кожна щаслива людина є чистий прибуток задля цїлого людського загалу, а в тому числї і Михайла і моїх дїтей, бо щастя є кінець кінцем остання мета цивілїзації, культури, всієї боротьби“, — пригадав ся менї чийсь афоризм.

Туги, як не було.

За корсетом, на грудях, лежить рядок, написаний його рукою; в рідікюлї мій лист до його; в серці тріпає срібно-рожевими крильцями надія. Я поспішила ся. Занадто поспішила ся. Він женихав ся. Були навіть заручини. Вона красуня. Що з того? Адже-ж я була теж заручена. Може він так само, як і я, благословляє небо, що не допустило до вінця? Яке я мала право казати собі: „Хрест над життям; нїчого, окрім мук, менї не зісталося“? Яку підставу мала я задля того, щоби думати про самогубство? Хай не промовив він слова: „кохаю“, але-ж було безліч ознак кохання, всяких дрібних випадків!..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Нише: „Всї сумуємо“. Правдивий, бездоганно-чесний! Чи він написав би ці слова, коли-б це була неправда? Це є гасло! Він кличе мене. Завтра о третій годинї скінчу справу в нотаря, о четвертій виїду до дому, о десятій буду дома, заберу свої речі, зроблю деякі розпорядки, а о першій годинї в ночи, є поїзд на П. Цим поїздом до його!..

Добили ся ми по занесеній дорозї до міста аж середночі. Я все-ж таки побігла шукати по вулицях почтової скриньки. Знайшла її й вкинула листа. Хай летить до милого швидше перша ластівка!

Прокинула ся я рано. Зараз же послала я телеґраму до Михайла: „Признаю права Кротецьких на майно, по части на дітей, і зрікаю ся всїх своїх прав. Що до всього иншого прохаю рід Кротецьких не втручати ся“.

Тим часом Степан Антонович мусїв узяти на мої чеки в касї банку гроші й тодї ми мали о 10 годинї йти з ним до нотаря.

Але о 10 годинї Степан Антонович прийшов тільки за тим, щоби сповістити мене про відсутність продавця: „Дорога забита, він може спізнити ся, треба почекати до завтрішнього дня.

— Тоб-то ще тут ночувати? — вжахнула ся я.

— Що робити? Мусимо ночувати. Один день задля такої великої справи не шкода й жертвувати. Перебудемо якось нинїшнїй день. Коли охота, можете піти в театр, або в гостї, а тим часом і конї спочинуть трохи. Я-б радив вам...

— Не можу! Нїяк не можу ночувати, — перехопила я з досадою розумну пораду Степана Антоновича. Я мушу сьогоднї-ж повернути ся до дому.

— Однаково по такій дорозї не доїдете. Доведеть ся ночувати в дорозї.

— Коли так, то я більше й не поїду на село, а просто звідцїля їду в П. сьогоднї.

— А справа? — вирячив ся на мене Степан Антонович.

— Справа? Зі справою хай чекає продавець. Я зі свого боку зробила все: я приїхала.

— Він нїчого не губить, коли не скінчить сьогоднї дїла, а ваших десять тисяч можуть пропасти. Ви недосвідчені, не знаете законів.

Я обурила ся. Михайло вважає мене занадто старою задля того, щоби провадити самостійно власне життя, а цей дїд занадто дурною.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— З якої речі 10.000 карб. пропадуть? Я знаю закони. В мене є свідки, що я приїздила, чекала. Як бачите, я чудесно все розумію.

— Все це правда, а все-ж таки краще скінчити справу.

— То кінчайте без мене! Я вам дам повновласть. О якій годині йде поїзд в П.?

— О четвертій.

— Чудесно! Їдьмо зараз до нотаря, я зроблю повновласть.

Степан Антонович мяв ся.

— Може ви не хочете брати на себе клопоти, то я попрохаю когось иншого.

— Ні! Як можна? Мені не важко й я дуже охоче... Тільки, чи не буде ця повновласть суперечити волї Михайла Петровича?

— А йому-ж що до того! Довіряю, кому хочу, як хочу...

— Це так, але...

— Що але?

— Признаю ся вам, Катерино Михайлівно, я одержав вчора від Михайла Петровича листа, якого я трохи не розібрав.

— Що він вам пише?

— Нїчого особливого; є кілька слів тільки, яких я трохи не розумію. Не знаю, до чого саме вони стосують ся. Може, як раз до цієї купівлї.

Він вийняв листа й подав менї.

Я перебігла першу сторінку, а на другій запнула ся. Дійсно там стояло кілька дивних слів... Михайло прохав Степана Антоновича сповіщати його негайно про всякий мій розпорядок що до маетку, або до грошей. Простїйше сказати: він брав мене під свою опіку! Як божевільну!

Тяжку образу цю я перенесла мовчки й оддала Степанові Антоновичу назад листа так спокійно, немов-би там не було нїчого, вартого уваги. Опісля я попрохала його послати швидше по візника.

Поки приїхав візник, поки ми доїхали, поки побалакали з нотарем, пролинула добра година, а тим часом приїхав і продавець.

Не написали й половини повновласти, як він уже був у конторі. Одкинули ми геть повновласть і приступили писати купчу.

Писарі щось писали, покупець, Степан Антонович та нотар радили ся, умовляли ся, а я сидїла в фотелї та позирала знотайки на годинник.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Стрілка годинника ледве-ледве посувала ся. Писарі немилосерно довго писали; Степан Антонович та продавець довго товкли ся коло питань, які можна було вирішити з одного слова. Я нудила ся.

Раптом я згадала, що нїякого гостинця ні дітям, ні Меланнї Дмитрівнї я не купила. Я зрадїла, що є привід втекти на свіже повітря, й одпрохала ся.

— Не більш, як на пів години, — мовив нотар.

Звичайно, за пів години я не справила ся. Власне, не було, здавало ся менї, нїякої потреби й поспішати ся: „Не встигну сьогодні скінчити справи, скінчить завтра Степан Антонович Продавець немає нїякого права. В мене є свідки, повновласть... Аби тільки не спізнити ся до поїзду, аби о пів четвертої бути на вокзалї..."

Нотар та Степан Антонович напали ся на мене з докорами, коли я повернула ся й підсунули менї цїлу купу виготовлених паперів до підпису.

— Кінець? — запитала ся я, підписавши всї документи.

— А, ні! Де там кінець? Тільки початок. Ви десь гуляли, а без ваших вказівок не можна було дечого писати. Потім ще реєстри...

Я зиркнула на годинник. Двацять хвилин на четверту.

— За десять хвилин я мушу тїкати.

— Не пустимо. — засміяв ся нотар.

— Дай Боже, щоби за годину управили ся, — обізвав ся старший писар у величезних окулярах, націлюючись виробити якусь-то дуже хитру закрутку над лїтерою „К".

— Ви й за десять годин не скінчите, коли будете над кожною лїтерою такі кучері виводити, — сказала я до писаря з досадою. Старший писар перестав писати, озирнув з під окулярів усїх своїх молодих товаришів і, знайшовши, очевидячки, у їх співчуття, самозадоволено усміхнув ся й заходив ся знову закручувати кучері над лїтерою „О".

Я подала ся до нотаря.

— Застерігаю собі, що я не можу більше десяти хвилин чекати. В пів четвертої я мушу обовязково їхати на вокзал.

Я сїла й поклала годинник на колїна.

Хвилина в хвилину в пів четвертої я схопила ся, кивнула на привидку головою нотарю, продавцеві та Степану Антоновичу, вибігла на ґанок, покликала візника, сїла й поїхала.

Степан Антонович погнав ся за мною

Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Скінчите самі завтра! — гукнула я йому.

— А до-ві-ренність! — донесло ся до мене. — Десять тисяч!...

Я махнула рукою й звелїла візникові гнати.

Гаразд, чи не гаразд, я зробила; инакше я не могла зробити. Коли-б кат заніс над моєю головою сокиру, вимагаючи, щоб я виконала свої обовязки, я все-ж таки не могла-б ніяк присилувати себе думати про грошеві справи; не могла-б бояти ся якогось-то шахрая, що може загарбати моїх десять тисяч; не могла-б памятати, що повновласть Степана Антоновича була тільки в проекті, а не в його портфелї. Непереможна сила кохання гнала мене до чогось далеко коштовнїйшого за гроші; серце знало краще за нотаря та управителя, де менї слїд бути.

Поїзд спізнив ся. Я приїхала до дому не в 8 годині вечора, як сподївала ся, а о 9-ій. Дїтвора спала, дївчата вечеряли в кухні, вчителька пішла в театр. Сама Мелання Дмитрівна одчинила двері. Ніхто мене не сподївав ся.

Перекинула ся я кількома слівцями з Меланнією Дмитрівною і, довідавшись, що дїтвора у доброму здоровячку і все благополучно, попрохала я Меланнію Дмитрівну покликати до мене Саву Григоровича. Я чомусь здатна була голову покласти об заклад, що він сидить у своїй хатї і щось пише, або читає. Але я помилила ся. Він, навпаки, побіг сьогодні з дому раніше, ніж звичайно.

— Якісь збори Товариства, — догадала ся я й понесла ся на Хорольський спуск.

„Так, несподївано, найкраще... Тодї людина не встигне начепити на себе машкару; не встигне упурнути в свою шкаралющу, оточити ся барікадами штучних слівець; тодї людина, як на долонї,“ — тїшила я сама себе, так ясно уявляючи собі його любу, привітну ухмилку, вираз його ясних очей...

Доїхала я до мешкання Товариства. Скрізь темно було, тільки в віконцї бібліотечної кімнати світило ся.

Надверні двері були незачинені. Я увійшла в передкімнату. На вішалцї висїло тільки його пальто, а долї стояли його калоші. Двері до книгозбірні були причинені.

„Голубчику мій дорогий, мій ріднесенький! Сам собі в бібліотецї!...“ — промайнуло швидше в серцї, ніж у голові.

Я взяла за клямку, відчинила тихесенько двері і враз голосний, різкий, жіночий регіт, наче пилкою шарнув по всїх моїх нервах.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я прикипіла до місця.

В невеличкій, вузесенькій хатині стояв страшенний галас. Частину моєї бібліотеки вже розпакували і вся долівка, стільці, вікно, були завалені книжками. Як раз проти дверей стояв простий непокритий ніяким стіл; на йому навалена була теж купа книжок, а коло стола стояли один проти одного Сава Григорович та якась пані.

Коротконога, угодована, з розпущеним бюстом, оголеною і спереду і з заду шиєю, в темно-блакитній з широкими чорними розводами сукні, з обвислими щоками, великими, круглими, виряченими сірими баньками...

Вона стояла, заклавши ногу за ногу, спершись боком об стіл, крутила в дудочку якусь-то брошурку та реготала ся, а він — червоний, блискучий, наче лаком наведений, їв, жер її очима.

Обоє були так захоплені фліртом, що не чули, не бачили того, що діялось за крок од них. Гаряча, важка атмосфера стояла навколо цих двох розпалених звірячою жагою істот. Зрада вже розправила свої гарні крила над ними — злочин був на поготові. Не знаю, чи є в якій небудь мові, якому діялекті, чи жаргоні таке слово, яким-би я змогла переказати своє почуття в ту хвилину. „Ревнощі?“ „Жаль?“ „Відчай?“ „Огида?“ Ні, не те! Коли-б, здаєть ся, витягли з під землі труну, зірвали віко та показали мені тіло *його*, мого єдиного, коханого, з чорними дірками замість очей та носа, з вискаленими зубами, облізлими щелепами, — враження було-б подібне. Дух занняло; серце раптом згорнуло ся в манесеньку тверду грудочку, пурнуло кудись. У грудях стало холодно, порожно й тільки десь глибоко-глибоко, в якомусь-то потаєнному куточку щось боліло, як болить те місце, де вирвали допіру зуб.

Я причинила тихесенько двері, так само тихесенько я вийшла на ґанок.

На зустріч мені підіймав ся по східцях якийсь-то пан. Огрядний, вже добре підтоптаний, у золотих окулярах.

— Не знаєте, пані, чи моя дружина, Олена Тимохвієвна, ще в бібліотеці?

Я вдала, наче не чую; зійшла мовчки з ґанку й пішла вулицею.

Ніч була морозяна, ясна. Повний місяць плив повагом самотній в чистому блакиті. Сніг під ногами хрустів...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І. Щастя й лихо.

Сучасна колисанка.

Люлі, лялю! Люлі, лялю!
Я дитиноньку, мов кралю,
Покладу в мняку постіль.
В сині очі,
Як волошки,
Подих ночі
Ані трошки
Не повіє ні відкіль.

* * *

Ні комарику, ні мусі
В спів пристати до мамусі
Вже не можна, як у день.
Поки гляне
Личко сонця,
Все прогнáне
За віконця,
Щоб не чув ся дзень-дзелень.

Добре жити без мороки,
Татуся нема два роки,
Десь далеко на війні.
Його з бою
Я чекаю
І з тобою
Не тікаю,
Хоч і боязко мені.

* * *

Люлі, лялю! Люлі, лялю!
У віконечка з кришталю
Заглядає тихий сон.
В сині очі,
Як волошки,
Подих ночі
Ані трошки
Не повіє з-за вікон.

* * *

Що то буде, що то вийде?
Тато взнає, — вмить прийде, —
Буде, буде лютий час!..
Люлі, лялю!
Тихо, тихо!..
Ой, мій жалю!
Щастя й лихо
Чориогуз принїс до нас.

Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

II. Божевілля.

Знаю, знаю. Памятаю.
Я що дня її вітаю.
Єсть і в усміху дитини,
В сяйві ранку є вона
Чарівна.
Серце й мозок що години
Мучить спомином вона.
Знаю, знаю. Хтось порадив
Залічити серце враз.
Я ж хіба її не зрадив? —
В той же час!..
Не її, а тільки спомин,
То й за тим
Чув ся, чув ся в небі гомін,
Ніби в серце вдарив грім!..
Що за сила у людини?
Чиста, ніжна, а страшна.
Що? Мана?..
Онде квітонька жоржини, —
То вона!
Стій! Я квітоньку сховаю,
Ніччу з нею заспіваю,
Тихо, тихо засміюсь.
Ні, боюсь!
Я бою ся, що розтану,
Що кохати перестану,
Як з кохання кровю серця я заллюсь.

Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В країні горя й руїни.

(Подорожні враження).

У тих, що ще в своїй хатї лишили ся.

Михась і я їдемо по вчительку. В сусїдньому селї, — казав о. Роман, у старого вчителя є кілька доньок; серед них є і правдиві вчительки, є й ученицї семінарії. Може хто з них згодить ся переїхати до нашої захоронки порядкувати дїтьми.

Невеличкі, але здорові й сильні коні о. Романа — я їх заарендувала собі для поїздок, поки не куплю своїх, — швидко мчать серед зелених ланів. Ми звертаємо з широкого шляху, з шосе, й їдемо вузенькою дорогою, яка сїрим пасмом веть ся до села, що вже розстелюєть ся перед нами.

Як звичайно край села кузня, далї жидівська крамниця. Ось місток через вузеньку річку; далї починаєть ся вулиця й низка білих хатин серед цвітучих садів. Біля де-яких хатин бавлять ся дїти; їх матері зявляють ся часом то біля дверей, то біля вікна. Сьогодня ж неділя й вони дома. А біля старенької деревляної церкви на цвинтарі посїдала юрба дівчат. Вони відпочивають і тихо говорять про своє, тільки їм відоме.

У бік від церкви стоїть високий, чепурний з цїлими вікнами будинок — уряд громадський. Кількадесять чоловіків та молодиць із малими дїтьми сидять на сходах та на лавах біля будинку. Дехто на траві. Спочивають і може обмірковують які громадські справи. Сьогодня вони самі собі пани й нїякого жандарма нема над ними. Він певне десь замкнув ся в своїм кутку й чи спочиває, чи нї, але не виходить. Нема з ким посвяткувати йому, нема від кого почути слово привіту. Він — завойовник і чужинець.

Як глянеш на се святочне, тихе село, нїби й війни нема, здаєть ся. Дивно тільки, що не видно парубків, не видно молодих чоловіків.

Хтось страшний і таємничий забрав усїх їх із села.

Школа, квітник перед нею, й садок поруч, — се на диво чепурний затишний куток у сїм селї. Не тільки шибки цїлі у вікнах, а ще ажурові занавіски на них, і вазони з квітками.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Тут, де вчителі лишали ся на місці, — каже Михась, — і школа зберігла ся часом. Але таких мало.

Ми зупиняємо ся й вилізши з візка, йдемо стежкою серед моря запашних квіток — до ґанку. Як до доброго приятеля, привітно, радісно виходять на зустріч Михайлові дві панночки, — Зоня та Ганя, як він рекомендує їх мені. Вони здивовано й стримано витають ся зо мною; потім ввічливо прохають нас до покою й зникають на хвилинку.

Чудові старі ґравюри, шафи з книжками й нарешті старенький довгий рояль у кутку сеї великої хати та скрипка над ним говорять про добрий смак у сій родині сільського вчителя.

В супроводі одної з молодших панночок — Зоні, входить старша панна з зажуреним обличем.

Пізнійше я довідала ся з розмови, що її наречений десь у полоні в далекій Росії й вона вже давно немає від нього ніяких звісток. Вона, ся панна Теофіля, вже дійсна вчителька від кількох років. Але чи вона взяла ся би за справу, чи хотіла б заняти ся дітьми в нашій захоронці?

В кількох словах я й Михась розповідаємо обом сестрам про стан нашої справи.

Панна Теофіля співчутливо слухає наше оповідання й висловлює втіху з того, що бачить українку з Росії на чолі сього ґуманітарного діла. Але вона не може взяти в нім участи, хоч і як би радо вчила дітей. Раз, що вона має постійну лекцію в місцевого дідича; друге, що се могло би зле відбити ся на дальшій її діяльности, як учительки в Австрії. Ні, вона ніяк не може...

Входить друга з двох молодших сестер, панна Галя; за нею високий, зігнутий, з сивими вусами та сивою чуприною батько, сільський учитель. Він поволі, обережно ступає, налягаючи на ліву ногу. Гостець, його хронічна хороба, і в літку не дає йому спокою. А тепер і здоровій людині тяжко жити в світі, а що вже хоромy...

— Татку, прошу тут сідати! — всі доньки турбують ся коло нього, усаджують його в едине мягке крісло, присунувши се крісло близче до мене.

Старий учитель уважно слухає мої пояснення й неймовірно хитає головою.

— Ой, чи то вдасть ся все пані, як хочеть ся зробити? Тут, прошу пані, тільки жандармам вільно робити все, що хочуть, а більше нікому...

Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

На сю мову виходить і старенька мамуня, така низенька, маленька, здаєть ся, менша від своїх дітей, і така добра й люба. На сивому волосю в неї чорна ажурова намітка; в добрих її очах багато любови та ніжности, а зморщок на стражденному обличу в неї без лїку.

Вона простягає менї обидві руки й витає щиро. Потім вона сїдає коло чоловіка й слухає його скарги на жандармів, а далї вона сама починає говорити:

— Ми тут, у сьому затишному селї, як на вулканї; що-денно ми чекаємо якогось вибуху. Мали ми вже кілька ревізій і нюза тим не забуває за нас жандарм. А отсе не що давно вдерають ся до нас якісь козаки з нагаями й велять моєму мужеві йти лупати камінь. Уявіть собі, панї, примусову, тяжку роботу для такого старого, недужого чоловіка! Я, вірите менї? — не дала їм знущати ся над своїм старим. Просити, благати сих людей я вже не година була, — всї вони завжди невблаганї. Але я прикликала війта, а заки він підійшов, я й підступити не дала їм до мужа. Коли війт прибув, я при козаках запитала його, чи є таке розпорядження від начальника, щоби вчителя брати до примусових робіт. Звичайно такого розпорядження не було й козаки мусїли забирати ся. І така повсякчасна боротьба з ними, з тими людьми, що себе називають „освободителями“!..

І ся старенька бореть ся, бореть ся за спокій своєї родини. Дивлю ся я на неї, маленьку, добру, і здаєть ся менї, що вся її сила певне схована в її серцї.

— Тільки сина вона не змогла захистити від „них“. У ночі прийшли, забрали й повели кудись. І десь він тепер далеко, в холодній, суворій країнї... Сльози стають їй в очах і голос перериваєть ся. — Лише його скрипка лишила ся! Чи коли візьме він її до рук? Чи оживе ще коли вона під його пальцями? А був він справжнїй артист! Чи вірять панї?

Ганя, що під час розмови вийшла була в садок з Михасем, зараз вертаєть ся й щось шепоче на вухо мамунї.

Старенька встає.

— Прошу панї випити чаю!

Йдемо всї до маленької кімнатки. Посередині її стоїть чотирьокутнїй стіл; при однїй стїнї поставлена деревяна канапа, при другій — ліжко, накрите килимом. Поруч ліжка — шафа, за скляними дверима якої видно посуд. Тїсно тут і мух повно.

Вікна в садок відчинені. Чути щебетання пташок; хвиля пахощів квітника вливаєть ся з теплим повітрем у кімнату

Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сідаємо за стіл. І мені чомусь здається, що я давно знаю їх усіх, сих моїх нових знайомих; навіт юнака, що його скрипка тужить за ним на стіні, теж знаю, і всі вони дуже близькі мені й рідні.

Свобідно й просто я оповідаю їм свою справу. Розповідаю, як поволі творить ся у нас захоронка в Б.

— Тільки вчительки ще нам треба, людини, яка б любила дітей і вміла з ними поводити ся. І се мусить неодмінно бути тутешня людина, „своя“ для дітей. От ми й приїхали до вас, — кажу, звертаючись до старенької пані, просить когось з ваших доньок...

Старенька подивила ся на чоловіка, на доньок, потім на мене.

— Так нам любо й приємно бачити вас, пані; мило почувати в пані рідну людину — всі ж ми діти одної Вкраїни; і такі симпатичні наміри пані, але ж ми, нещасливі люди, мусимо оглядати ся на всі боки, заки зробимо один крок. Та нехай Теофіля сама скаже свої думки; вона ж у нас учителька.

— Я сам, — обзиваєть ся батько, — як старий учитель, стужив ся за дітьми. Ось так, здаєть ся, й відчинив-би для них двері... Коли ж „нельзя“!.. А може б мене, старого, пані взяли до захоронки? — смієть ся він.

— Я мамо, — озиваєть ся панна Теофіля, — казала вже пані, що я не можу взяти ся за сю справу, хоча й як се мені було б приємно.

— То може я, мамуню? — схвильовано вихоплюєть ся Ганя. — Я ж маю лише рік до іспитів...

Я здивовано, а Михась тріумфуючи, дивимо ся на неї.

— Ти, маленька? — неймовірно питає мати. Та хіба ж ти умієш? Та хіба ти можеш одна-однісінька їхати кудись у світ, одна жити?!

— Прошу пані, не кудись у світ, а тільки за пару кільометрів, — зауважує Михась.

— І не одна би там жила панна Ганя, а зо мною, або з особою, яка мене заступить, — додаю я.

Бачу, Гані дуже хочеть ся до нової роботи. І я взяла-б її з охотою. Хоч і молода, майже дитина, але гарно вихована й певне зуміє дати собі раду з дітьми.

Але мати неймовірно хитає головою.

— Ти ж ще не самостійна...

— То стане швидше самостійною, — підхоплює панна Теофіля.— Направду, мамусю, будучи Ганею, я поїхала-б. Вона-ж не ризкує

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нїчим: ще не вчителька, до того вона не повнолїтна; отже на всякий випадок, як би там не склало ся по війнї, вона не буде відповідати.

— Я так думаю, мамуню, може б спробувати, — каже червонїючи Ганя.

Але мамуня неймовірно хитає головою.

Я дякую за чай і підводжу ся. Чи умовляти менї мамуню, чи нї, — я не знаю.

— Може панї були б ласкаві перейти ся по садї, — пропонує менї панна Теофіля. Ганя й Зоня підтримують гадку Теофілї й я мушу згодити ся, хоч уже пора до дому.

— А ми тим часом порадимо ся зі старим, — каже стара панї. Ах, — як тяжко добре порадити собі! Ох, панї, як би вже скорше сїй війнї кінець!

В невеликому садку чисто, затишно й душно. В його кінцї стоїть альтанка, де можна сховати ся від спеки, й туди веде мене панна Теофіля. Зоня, Ганя й Михась звертають на иншу стежку. В них свої думки, свої розмови.

А менї зараз і розмовляти не хочеть ся. Дивлю ся на поважну, трошечки сумну панну Теофілю, й менї самій стає зразу чомусь сумно. Скільки сивих волосинок долучить ся до тих, що вже білїють на її висках, поки дочекаєть ся вона свого нареченого?

Щось говорить менї панна Теофіля, але ті слова менї менше кажуть, нїж її вигляд, нїж цїла її постать. І я дивлю ся на неї, потакуючи мовчки головою у відповідь їй. Раптом, я помічаю, що її лице дуже подібне до лиця матері. І в моїй уяві встає постать старої мамунї, низенька, лагідна, добра й тужлива. Бачу я її лице таким, як у ту хвилю, коли сльози зявили ся їй в очах. Бачу обличе, густо засїяне зморшками, бачу й скорботу в куточках її вуст. І тут, серед сеї божої краси, серед зеленого килиму, вкритого білим цвітом, хочеть ся менї заголосити тужливо про те лихо, про ту біду, що притаїли ся по тихих селах, що сидять по хатах, що гуляють по широких ланах:

Гей, у лузї червона калина похилила ся,
Чогось наша славна Україна зажурила ся. —
А ми тую червону калину піднїмемо,
А ми нашу славну Україну гей, гей, розвеселимо!

Тужливий спів чуеть ся з хати. Співові вторує музика. Баси журять ся, рокочуть з початку тужливо, а далї бадьоро й навіть погрозливо.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Так! Похилила ся Україна й зажурила ся! Туга несеть ся від села до села; хмарою нависла над хатинами журба, простлала ся ланами, ярами.

Мовчимо, тільки слухаємо.

Біль матері, розпач дружини, ридання безпомічних дітей чути в тих згуках, в тій мельодії, в тих словах. Чути тугу безкраю, безупинну, що оповила цілу країну, що полонила людські душі. Уявляють ся ті, що ще недавно живі були в своїх оселях; ті, що душу й тіло положили за свободу, за братів, за свій рідний край; уявляєть ся, що вони, що їх тіни з нами й нїби їх голоси чути в сім співі.

— Отже так, як зійдуть ся разом з Михасем, то й виспівують! — каже до мене панна Теофіля.

Як же вони гарно співають! — дивуюсь я.

Еге, а ще, як був брат, так він на скрипці, як зачне... Без кінця слухала би його... Прошу пані, ходім до покою. Там ліпше буде чути.

Менї краще слухати в садку, але я згоджуюсь і йду з Теофілею в кімнату.

У витальні сидить мама. Вона слухає спів, не зводячи очей з молодї. Але молодь уриває спів. Се ми перешкодили.

Менї час їхати, і я починаю прощати ся.

— Прошу панї! — стискає менї обидві руки стара панї. — Нехай панї менї від щирого серця скажуть, що моїй Ганї нїчого лихого не станеть ся анї від росийського уряду, анї від австрийського, як вона візьме сю посаду, — то я позволю їй їхати з панею. Можуть панї напевне се сказати?— Голос старенької тремтить, руки нервово стискають мої пальцї.

— Що можу я сказати? Де можу взяти певність, що все скінчить ся добре?

— Не хвилюйте ся, мамо! — обнїмає її панна Теофіля. — Не хочете з Ганею розлучати ся, ну, то й не треба...

— Та, мамуню, нїчого ж лихого не станеть ся, — горнеть ся до неї Ганя. — Я поїду...

— Та що розлучати ся? — звертаєть ся до мене мати. — Не се страшне... Могли б бачити ся часто, — прецінь недалеко відси. І добре було б дитинї зайняти ся корисним дїлом тай заробила б собі щось. Але, зрозумійте, панї, як десь її зашлють, або... або ще що. Панї такі поважні, такі вирозумілі... Я під охороною панї не бояла ся би пустить Ганю. Лише, як панї пообіцяють, що нїчого злого їй не станеть ся.

Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Пообіцяти... А все те, що було вже?

Мені уявляють ся великі гурти, — між ними юнаки, майже діти, — що міряють довгий шлях: від Галичини до Сибіру. І уявляють ся мені фотографічні картки, на яких видно, як австрийське військо, повернувшись в окуповані росіянами землі, вішало людей за „зраду".

Ні, нічого, я не пообіцяю, нічого я не можу сказати. Кожен тут сам, як почуває, так і робить. Хто сам свідомо йде на непевність, на небезпеку, за рідну справу, нехай іде, а умовляти, обіцяти щось... О, ні!

Як би я глянула в очі, сі добрі, страждальні очі старої мамуні, як би якась біда впала на її улюблену мизиночку!

У „громадського дїяча".

Дорога до З. — все житом золотим.

Час від часу назустріч нам білі постаті Христа й Марії простягають руки. „Спокій країні усій! — говорять вони своїм лагідним, добрим виглядом.

І хочеть ся з побожністю голову схилити перед ними, виявити свою покору перед сим втїленням любови й лагідности, перед сим евангельським „спокій вам!" І коли нахиляеш ся, коли очі від неба блакитного спускають ся на золоте жито, раптом здрігаеш ся від гуркоту гармат. І тоді ще низче хочеть ся схилити ся, впасти лицем до землі, яка теж здрігаеть ся від гуркоту... не бачити ні неба ясного, блакитного, ні зеленого простору, ні лагідної, доброї, зворушливої постати з руками, простягненими, щоби весь світ обняти.

А гуркіт гармат усе частїйше, все дужче гремить.

Далі ми зустрічаемо безперервні лави робітників; тільки се вже вони не камінь бють. Придивляю ся — вони риють окопи. Худі, висхлі, обдерті. А в очах у них — покора... І так довгі верстви: жито буяє; наливаеть ся колос, шепчучи надію хлїборобським рукам, що викохали його, а сі люди, що навкруги, й не бачать його, й не чують шепоту надії — наче не для них се все. Перед ними одно: рити, рити, безупинно рити. В сих шанцях, виритих їх руками, завойовники ховатимуть ся; звідсіля завойовники вдучатимуть у їх братів, у кревних... жандарм жене їх сюди, він тут над ними з нагаєм і стоїть. Отже рити, безупинно рити.

Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Далеко попереду щось має в повітрі. Таке дивне, чудне. Вдивляюсь. Се літаки привязані, ніби висять у повітрі. Очевидно, се варта; з них видно позиції ворогів.

— Гур... гур-гур... — безупинна канонада дає чути про близькі позиції.

Але я вже звикла до канонади й мене вона не хвилює. Бачу обриси будівель — се місто З. Купи будинків у зелени садів; димарі, дзвініці й якийсь ніби палац під червоним дахом, на горі серед великого парку.

З-кий ліс, до якого я їду, ще далі, за сим містом. Але я думаю спинити ся тут на годинку й одвідати по дорозі пана начальника повіту. Бо в лісі, певне, є свій цербер, свій жандарм, і краще менї відразу мати з собою відповідні папери від пана начальника.

Лани зелено-золоті з білими постатями, символами любови та згоди, — вже за мною. Вїздимо до міста широкою вулицею. Се ніби передмістя. Невеличкі, міщанські чепурні будинки, веселі садки. Аж ось рогачка й вартовий. На хвилину ми зупиняємо коней. Їдьте, їдьте! — махає нам салдат рукою, не беручи документів, які я простягаю йому.

— Де живе начальник повіту? — питаю.

— А ось так усе в гору, — показує салдат лїворуч. — Там — дійсно височіє прекрасний, білий будинок під червоним дахом.

Їдемо туди. Праворуч нас — парк; лїворуч, в долині — місто. І таке мальовниче воно з блискучим ставком, сіро-білими банями церков, зеленими вулицями, що хочеть ся стояти й дивити ся на нього та думати: „Як гарно тут жити людям!“

Біля брами парку, на самій горі, двоє вартових.

— Чи тут пан начальник повіту?

— Тут, тут! — розчиняють вартові браму й показують у глибину парку.

Я входжу туди. Стежка — на право, на лїво, і стежка просто... Куди ж іти? Але в глибині, між деревами, біліє будинок. Я простую до нього й зустрічаю цїлу ґрупу людей, що виходять з бічної стежки на широку алею. Середнього росту, середнього віку, якогось сірого, невиразного вигляду добродій у військовому одязї тримає за руку дївчинку років шости. Поруч нього йде панї та другий військовий. Третий військовий, з сїткою в руках, занятий своїм дїлом: величезний, товстий, він чигає на метеликів, і як де-котрий легковажно летить повз нього, він, смішно підскакуючи, махає своєю сїткою в повітрі й зручно вхоплює бідне сотворіння в свої лабети.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Помітивши мене, добродій сірого вигляду, що веде за руку дівчинку, зупиняєть ся.

— Так, я начальник повіту, — відповідає він на моє запитання. й випустивши руку дівчинки, йде за мною, осторонь від усіх.

— Маєте справи до мене? — ввічливо питає. — Прошу!.. Зараз в кабінеті поговоримо.

Проходимо коло будинку, що занятий тепер, очевидно, канцеляріею пана начальника. Селяни й міщани, з обличами чорними, як і торби їх, чекають покірливо юрбою біля ґанку. На їхніх змарнілих, висхлих обличах — утома й якась байдужість.

— Павле Миколаєвичу! — гукає пан начальник. — Займіть ся отсими біженцями!

— Зараз! — гукає товстий, величезний його помічник.

— Ось останнього спіймаю, — і, смішно підскакуючи, він жене ть ся за метеликом. Схопивши його, він повертає до канцелярії.

— Ох, сі біженці! Повертають ся тепер у свої села, просять документів, які б дозволили їм жити в своїх хатах. А се в лінії обстрілу й я не можу пустити їх туди.

Так, я се розумію. Але де їм діти ся?

На ґанку великого білого будинку дівчина літ десяти, жмурячи очі від сонця і напружено стиснувши уста, пише щось, дивлячись у книгу. Біля неї, на мініятюрному ліжку, заплющивши очі, спить велика усміхнена лялька.

Просторий передпокій, статуї, дзеркала. З передпокою видно величню, пишну залю з білими кольоннами, роялем, роскішними квітками й образами на стінах. Входимо в великий, солідний кабінет. У ньому вигідні меблі темного дерева, блискучі книжні шафи з книжками в артистичних оправах. На шафах — бюсти, вази. Почуваю, нібн я не в прийомній повітового начальника, а в покоях великого маґната. Та біля стола великого маґната сидить невеличкий на зріст чоловік, з сірим, невиразним обличем, у військовім одягу, і перед ним купа паперів, а на окладинках видруковано: „Дѣло №...“. Се вертає мене до дійсности.

— Чим можу служити?

З перших же моїх слів, зрозумівши в чім річ, пан начальник привітно вигукує:

— Я дуже, дуже радий, що отсе доля занесла вас до мене. Я сам громадський діяч, і земський і городський, я звик працювати на користь народові. Я отсе саме обмірковую, як орґанізу-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вати поміч біженцям оттут під З. Там є невеличке село серед лїсу, де й скупчило ся кілька сот біженців. Їх треба годувати, дїтей доглядати та вчити.

— Вчити?—мало не запитала я здивована, але схаменула ся й не виявила здивування.

— Матері, батьки цїлий день на роботї; правда, не всї відразу, по черзї; я їх посилаю окопи рити, а дїти тиняють ся по лїсї, дичавіють. Треба ж їм опіки, догляду, уваги... От, ви їм се й зможете дати.

— Я власне отсе й їду туди й хочу порадити ся з вами, а також одержати писані інструкції від вас до тої поліцейської власти, яка там є, щоби менї поміч була й не було перешкод.

— Добре, добре, се все буде. Зараз все... А знаєте, для школи я вам і учительку дам, як хочете. І учителька безплатна; її до мене зі штабу направили; вона зі штабу й гроші одержує, а оттак нема їй до чого рук прикласти.

Я мовчу. Розуміють ся, хочеть ся менї сказати, що ми самі потурбуємо ся про вчительку, що „штабних“ учительок, яким за якусь певне „охранницьку“ роботу платять, нам не треба. Але ні! Краще обережно мовчати і слухати все, що ще має сказати сей „громадський дїяч“.

— Учителька ся дуже гарна й знає „малорусскій язик“, а тут же, знаєте, инакше дїти й не розуміють. О, ви знаєте, я, як громадський дїяч, йду на зустріч вимогам справедливости й педагогіки: навчання починаєть ся на материній мові. Далї розуміють ся, треба переходити на „общерусскій язик“, язик великого, багатомілїонного народу...

— А скажіть, будь ласка, — питаю я, — се так усюди тут у Галичинї, хоч і позачинені школи, а навчання ведеть ся та ще й на рідній мові?

— Бачте, я вам можу сказати тільки про свій повіт. У мене — се так. Але кожен повіт у нас дуже індивідуальний. Се залежить од... — він підшукує слова.

— Від норова кожного сатрапа... — хочеть ся менї додати.

— Від погляду адмінїстраторів на свої обовязки перед своєю державою й народом. Я, наприклад, як старий земський та городський дїяч, завжди йду на зустріч населенню, хоч би й завойованому. Тут, у себе в містї, я дав змогу виявити ся й громадській ініціятиві. Згуртувалось таке товариство з представників усїх націй і з ними я відбуваю наради з приводу ріжних питань місцевого характеру: запомоги хорим, безпритульним; навчання

Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

й таке инше. І знаєте, чудові є люди між ними, енергійні дїячі й так щиро люблять нашу Росію. Але є, скажу вам, і инші, такі уперті австрофіли... Добре, що вже їх небагато лишило ся... — раптом зупиняєть ся він і замовкає.

— А де ж вони? — горить мені питання на вустах, але я стримуюсь.

Хвилинку мовчимо.

— Менї пора вже! — встаю я. — Просила б тільки написати інструкцію тому, хто там у нас відає тими біженцями.

— Там пан над їх життям та смертю, — жартівливо каже пан начальник, — стражник Дудка. Вмить зготуємо йому папір.

Виходимо в сад.

Пан начальник іде до канцелярії, прохаючи мене посидїти на лаві й почекати хвилинку. Сидїти менї вже надокучило й я ходжу по стежечках квітника. На ґанку великого білого дому сидить та сама дївчинка; вона вже не пише завдання. На руках у неї лялька з блискучими чорними очима; дївчинка одягає на неї шовкову рожеву сукню. Обидві — й дївчинка й лялька весело всміхають ся й сонцю й квіткам і одна одній.

Від ґанку другого, малого будинку, виходить з своєї канцелярії пан начальник з паперами в руцї. Біля ґанку, навколо будинку, й досї тулить ся в покірливім чеканнї юрба обдертих, похмурих людей з торбами в руках.

— Бажаю вам успіху! — стискає менї руку господар, доручивши менї папери.

— А менї чомусь хочеть ся вихопити свою руку в руки сього ввічливого пана начальника, сього „громадського дїяча“... — Чомусь хочеть ся, дивлячись на його сїре, невиразне обличе й хитрі очі, гукнути: „Юда!“.

У тих, ким опікуєть ся „громадський дїяч“.

Їдемо з гори в низ, і я захоплена краєвидом, забуваю за пана начальника. Таке принадне, таке мальовниче місто! І багато старовинних будівель. Мої очі зупиняють ся на круглих банях церкви і раптом я пригадую: Я ж маю доручення від одного знайомого до лїкаря в З. І ще й пригадуєть ся, як він пояснив, де шукати в містї того лїкаря: „проти стародавної церкви, на якій висить юбилейна дошка памяти Т. Шевченка“.

Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Хоч і поспішаю, а треба заїхати, виконати доручення тай познайомити ся, довідати ся про тутешні справи. Се придасть ся менї.

Ось і ся оригінальна церква, яка давно притягає мою увагу. Ми проїздимо повз неї. Дійсно, тут є й таблиця з написом у память Шевченка...

— Стійте, стійте тут! — зупиняю я погонича.

Раніше я оглядаю церкву, зокола, розуміеть ся, бо двері до середини замкнуті. Потім я питаю ся людей, де тут осеня лїкаря Д.

— Тут, тут, прошу панї, показує менї один з перехожих на чепурний, затишний будинок, окружений квітником.

З перших же слів, як тільки я називаю імя свого знайомого, пана Д., мене мало не цїлують тут. Лїкар, величезних розмірів, добродушний чоловік; його жінка низенька, жвава, енергійна панї; тоненька дочка, з наівними великими очима, зрадїли, мов близьку родичку побачили.

— А як же, а як же, ми добре памятаемо пана Д. Приїзд його був такий пожиточний для нас, українців. Тут нас так утискали... І ми такі радї бачити паню в себе! Як нас се тїшить, коли хто свій приїздить з Росії; свій з рідною українською душею. А то бачили з самого початку окупації тільки самих гнобителїв. Перший наш повітовий начальник дуже дбав за свою кишеню й обдер нас усїх. Він арештував усїх підряд за „неблагонадежность", потім брав грошї, скільки хто міг дати, й увільняв. Встиг коло пятидесяти тисячів скласти, поки його нарешті ґенерал-ґубернатор не скинув з посади. Натомість приїхав другий, такий, що вже всїх підряд арештовував і висилав на Сибір. Але й се, видно, не подобало ся вишому начальству, — занадто вже багато було арештів і, очевидно, безпідставних. Отже прислали третього, розумного та хитрого єзуїта. Сей виловлює свою поживу. Відкриває свої обійми громадського дїяча, гуманїста, педагога й т. ин. й вловлює ними необачні зголоднілі на громадську роботу люди...

Лїкар та його жінка, на переміну вдвох, оповідають менї се все, в той самий час частуючи мене. Як я приїхала, вони кінчали обід і донька кинула ся приносити назад до стола всї страви.

— Ми, прошу панї, також уже всї були під арештом: і я | жінка донька. І досї дивую ся, яким щасливим припадком ми всї на волї, дома. Бо хоч і вини за нами нїякої не було,

Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

але ж тут годі шукати справедливости! Прошу пані ще риби, о ще, ще! — підсовує менї пан лїкар усе, що є на столї.

— Прошу пані не одмовляти ся! — вторує йому жінка, — бо пані давно в дорозї, а ще особливо при довгих балачках пана начальника можна зголоднїти.

Я встигла вже в кількох словах оповісти їм і про свою справу і про одвідини начальника.

— Він у нас гарно порядкує, сей начальник. Насамперед його головні порадники — москвофіли... ну, вони йому гарні поради дають. А потім він покликав до дїяльности кращі інтелїгентські сили і, як тільки вони до якоїсь патріотичної роботи беруть ся, то або висилає їх за вороже відношення до Росії або загрожує.

— Отже я зразу відчула якусь нещирість, — кажу я, — в усїх його гарних словах.

— О, і пані доведеть ся з ним тяжко бороти ся... Ще він може й який донос написати... Бо пані для нас тут хочуть працювати й для населення, а пан начальник усе хоче для Росії...

Хоч і приємна розмова й гостинні господарі, а треба далї рушати. Посидївши з пів годинки, я прощаю ся. Обіцяю, розуміеть ся, нїколи не минати їх хати, одержую цїлу купу побажань, — і одїзджаю.

Просто сею вулицею через кілька хвилин виїздимо в поле.

Не бачу природи навколо, не помічаю шляху. Думи обступили мене, взяли в полон мою душу.

Невеличке культурне містечко зі своїм своєрідним життям опинило ся в руках свавільних сатрапів-завойовників. І нищить ся все: і елементарні права громадян, їх культура, просвіта, й навіть право на життя в своїй хатї.

Чорні тїни тих біженцїв, що бажаючи повернути ся до-дому, до своїх спопелїлих осель, оточили канцелярію пана начальника, хмарою встають передо мною й болюче питання: „де їм дїти ся?“ розриває менї груди. А другою хмарою встають тїни „висе ленцїв“, таких самих зголоднїлих, холодних, які міряють шляхи від вязницї до вязницї на довгому просторі — від Галичини до Сибіру.

Де вихід? Де кінець всьому лиху, сїй руїнї?

Лїс починаеть ся. Зелений, веселий, молодий. Здаеть ся, так гарно в ньому можна сховати ся від усього страшного, що робить ся на світї. Сховати ся, встромити голову між вiти зеленї й так одпочити! А потім піднявши голову, зустрiти тільки небо чисте, ласкаве, чути тільки шамотїння зеленого листя.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але тепер щось инше чути по лїсї. Бах... бах-бах... — починають ся стріли гармат. Так близько. Здаєть ся, наче за лїсом стріляють. Ненастанне, уперте „бах, бах-бах“ якийсь час покриває собою все навкруги, усуває всї инші думки й висовує перед очі один малюнок: чорне пекло, де привязані до смертоносних залїзних дивоглядів люди палять з них, кидають вогнем у своїх братів. Там божевілля й смерть... там страхіття й розпука...

Вже тихо. Стрілянина спинилась... Але я вже бою ся повірити лїсовій тиші. Може ще які несподїванки вона ховає в собі, може се тільки на хвилинку так спокійно, так тихо.

І дїйсно — якісь звуки. Тоненький, жалібний писк, ніби десь у лїсї від голоду скавчить покинуте цуценя. Ось дужче, дужче.., і се тут десь, близенько.

Я зіскакую з візка і йду в гущавину, звідкіль чути вереск. Там притулившись до дерева, хлипають дві дївчинки, обдерті, розпатлані; побачивши мене, вони замовкають і перелякано дивлять ся на мене розширеними, темними, голодними очима.

— Чого ви тут самі? І чого ви плачете? Де ж ваша мама? Де ваша хата? — питаю я.

— Мама пішли... мама завели нас сюди й лишили, щоби ми не просили їсти... А ми хлїба хочемо... А хата наша там, за Львовом, далеко... Тут хати не маємо... — крізь сльози відповідають дївчатка.

— У мене, під час подорожі, в візку завжди є трохи хлїба. Я витягаю його й даю дїтям. Вони хлїб майже рвуть у мене з рук і жадібно починають кусати своїми білими гострими зубами.

— Ходїм до мами! — кажу я рішуче й іду наперед.

Се вже мабуть починаєть ся оселя біженців, — думаю собі. Чути гомін, галас, сперечки і знов дитячий крик, вереск.

Йдемо вузьким шляхом поміж дві лави лїсу. Але ось зелені лави розступають ся, дерева розбігають ся, й ми вже на площі, серед якої два великі будинки стоять один проти другого. За будинками серед дерев ховають ся вози, наповнені людьми; серед дерев же ховають ся й шатра, напяті з ріжного шматя.

На площі переходять постатї, ледве прикриті лихою одежиною: ноги й руки їх мов з темної бронзи. Ось підтикана, вся чорна, прудка молодиця несе відра з водою; за нею, голосячи, біжить вскуйовжене, брудне хлопченя.

— Мамо, хлїба! — реве воно на весь голос.

— Мамо, мамо, а в нас є хлїб! — гукають, кинувшись до молодицї дївчатка, що йшли за мною.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Молодиця здивована стає й мовчки оглядає своїх дітей, мене, мій візок, що посуває ся тихенько. А хлопченя не мовчить.

— Дай, дай! — простягає воно руку до сестер. Одна сердито гримає й тікає, ховаючи свій скарб. Друга, хвилинку подумавши і подивившись на мене, відломлює невеличкий шматок і совае братові. Потім разом з ним біжить наперед.

— Жінко! — звертаюсь я до сеї молодиці, що онїміла від великого здивування, — се давно тут так живете?

— А вже рік минув, прошу пані.

— Як же зимували тут? Оттак у лісї?

— Та де... дусили ся он у тих двох будинках... та ще в кількох халупах, порозкиданих по лїсї. Але то нещастя... стільки хорувало... багато вмерло.. Тепер, як тепло, живемо під небом, на свіжому повітрі, але вже, прошу пані, їсти не маємо нїц.

— Є тут у вас може війт? Я б хотїла з кимсь поговорити...

— Який тут війт... Не маємо, прошу пані, ані ксьондза, ані війта, жиемо, як звірі в лїсї... І нїчого не маємо. Йой, золотенька пані, як би ви знали, яка то біда, як дитя їсти просить, а не маеш що дати!.. Є у нас старий такий тут, дїд Юра, він наймудрійший... Я його до пані закличу... Може пані йому хлїба дадуть!..

І побігла, похитуючи відрами й вимахуючи босими ногами.

Я на хвильку зупиняю ся й обводжу поглядом все навколо мене.

Се, наче циганський табор, сї безпритульні люди під захистом дерев; сї чорні голодні дїти; обдерті матері. І лїс тут наче не той, що попереду я бачила; тут він засмучений, зажурено шамотять похилі віти, — нема снаги сховати біду людську.

Назустріч менї йде здоровий, пикатий стражник. Певний себе, як справжнїй господар у сїм таборі, він витаєть ся недбало.

— Драстуйте, сестриця! Заінтересувались нашим „городом“, каков тут народ живьот? Вижу з свого апартаменту (він показує на верхнїй поверх будинку праворуч) — щось приїхало до нас тай думаю: вийду, поговорю. Житьо привольное тут, благодать, а между прочим, сам один, как палець. Скушно, сестрица. Может чайку з дороги? Я распоряжусь...

І він біжить назад у будинок, у свій „апартамент“. Я не встигаю відмовитись від його дивної гостинности та й по що? Краще нехай там собі „розпоряжаєть ся“ і не заважає менї тут. Може й чаю врешті випю, розуміеть ся, не в гостях у нього, не в „апартаментї“.

Generated on 2015-07-11 05:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Бідна сестринська памітка: досить зявити ся в тій куди-небудь на фронті, щоби перший лїпший комендант або й простий жандарм рішив, що се сестра приїхала для його розваги й зразу заявляє, шо йому „скушно“.

Але тут є важнїйші справи й про се нема що думати. Хотїло ся б підійти до людей, розпитати, та з чого почати? Про що, власне, розпитувати, коли біда сама за себе говорить, коли не питати треба, а щось зараз робити, а насамперед нагодувати!..

— Прошу панї, — вертаєть ся моя знайома молодиця. — Нїц не можна вчинити... дїд не йдуть, бо бачили, що панї з жандармом, а то не є наш прихильник...

— Ходїм, я хочу сама його, вашого дїда, бачити та инших!

Цїкаві молодицї з немовлятами на руках, дїти всякого віку прилучають ся до нас. Чоловіки — їх кілька, і все старші — тримають ся осторонь, біля возів, під деревами.

Йду слїдком за молодицею Настею до ґанку будинку, що стоїть лїворуч против того, в якому стражників „апартамент“. Тут сидить сивоголовий дїд з жовтим лицем, порізаними зморшками. Коло нього ще инші старші ґазди.

— Слава Йсусу! — витають ся.

— На віки слава... — чую стриману відповідь.

Мовчання.

Я сїдаю й собі на ґанок. Посувають ся всї, щоб дати менї місце, й менї чомусь здаєть ся, що вони хочуть далї відсунуть ся від мене.

— „Як же ж тут живете? що робите?“ — рвуть ся з моїх вуст запитання. Але стримуюсь і не кажу сього, бо по що такі питання перед лицем дїйсности, яка промовляє сама за себе.

— Тут багато людей живе? — роблю дїлове запитання. Менї се потрібно знати, може доведеть ся тут кухню влаштувати.

— Чотириста трицять троє дорослих і сто девятьдесять дїтей...

— А було, прошу панї, як сюди прийшли ми, — нас було звиш пятьсот, а дїтей понад двіста, — чуєть ся чийсь жіночий голос. — То стільки загинуло...

— І отсе містимо ся всї.. Як холодно в сих двох кошарах! — показує старший дїд на будинки.

— А чому се тут тільки два будинки? — питаю я далї, вдоволена, що не припиняєть ся розмова.

— Се, прошу панї, такий уряд був, де переглядали річи, бо се — кордон. Ось посередині стовп, се границя. І по правий бік австрийський будинок, по лївий — росийський.

Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Я встаю й оглядаю сей чорно-білий стовп; на ньому написи, з одного боку по нїмецьки, з другого — по росийськи.

Коло мене — жінки й дїти; питають мене звідкіль я, куди їду. Коли кажу, що я до них приїхала, то сміють ся, не вірять. „Чого ж би до них панї приїхали?“

Менї з ними легче говорити, нїж з чоловіками, та й бачу, що на ґанку вже нема місця для мене — може се й навмисне — й я лишаю ся між жінками та дїтьми. Вони ведуть мене далї у лїс.

— Там лїпше, прошу панї, не буде бачити він, той жандарм... Але то така лиха людина.

— А що ж так мало видно людей? Чи де по лїсї розбрели ся? — питаю.

— А на роботї, прошу панї. Шанцї риють. І ми всї ходимо по черзї. Мусимо ходити, женуть нас. Щоб інколи не йти, як бува нездужаєш, — треба срібних дати жандармови. І він багатїє, останнє в нас бере.

— Прошу панї, — шепоче друга жінка, оглядаючись на всї боки; він тут собі, як цар живе, знущаєть ся над нами. Що ми натерпілись... Йой, яка лиха недоля закинула нас у далекий край на терпіння, на знущання!..

Одна по одній жінки, розповідають про своє нещасливе життя, показують своїх дїтей, блїдих, висхлих, і прохають порятунку.

— Приїду ще раз, — кажу я їм, — і ще инші сестри приїдуть. Хочемо доглядати дїтей, годувати їх будемо, все що можна лїпшого зробимо...

„Так, все, що можна кращого“, — повторюю сама собі в душі. — Але, як мало, як страшенно мало можемо ми зробити!

— Може панї хлїба трохи дали б нам, як тій Настунї.

— Дам, весь віддам, як одїздитиму. А зараз піду назад, менї треба зі стражником говорити. Кудою тут вертати ся?

— От тут, прошу панї, лїворуч, на стежку, і все просто, просто.

Вони не пішли зо мною, певне, щоб стражник не побачив.

Ось і він, червонопикий, самозадоволений, чекає біля дверей австрийської казарми, в якій він мешкає; всміхаєть ся до мене й питає:

— Што, сестрица, наговорились з от тим народом? Охота вам... От лучче пайдьом, чайком вас попоштую...

— Спасибі! — лагідно кажу я. — Я може й справдї випю. Але ось ранїйше прочитайте, що вам тут начальник пише...

Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Стражник бере папери й напружено вчитуючись, повторяє окремі слова: „оказывать содѣйствіе к устройству яслей, столовой и т. п., предоставить помѣщеніе".

— Насчет этого послѣдняго у нас затруднительно... какія такія помѣщенія у нас... Сами видить ізволили.

Тон його стриманий, поштивий, зовсім не той, що з початку був. Прочитавши папери від начальника, він наче тут почуває його присутність і відразу міняєть ся.

— Ну, ми поки тепло, влаштуємо ся й під небом, а далі побачимо. Ось я приїду, або пришлю кого-небудь від себе тут розпочинати нашу справу і, розуміеть ся, й ви нам допоможете...

— Слушаю! — похмуро відповідає стражник.

— Може й у вас найдеть ся зайва кімната, то дасте нам... у вас же там — апартамент...

— Слушаю! — ще раз одповідає він незадоволено й прощаючись, прикладає руку до шапки.

Я йду до свого візка; з кущів вибігають молодиці й кидають ся до мене.

— Хліба, прошу пані, хліба!.. Панї не забули за нас?

— Ні, не забула... Ось, беріть все! — я витягаю свою торбу, дістаю весь хліб і починаю дїлити. Але його так мало, а простягнених рук так багато!..

Раптом по лїсї лунає якийсь гомін. Цїлий хор невидимих голосів наповнює лїс якимись дивними акордами. Ось вони ритмічно й урочисто, все гучнїйше, розлягають ся й зворушливо летять у гору. В сих акордах чуеть ся нїби подяка й благання, хвала й ридання.

— Се молитва вечірня! Се вже всї з робіт повернули ся... — шепочуть жінки й поспішають туди, звідкіль звуки несуть ся.

Молитва!..

Люди, що втратили дах над головою, господарство, весь свій добробут, люди, що тиняють ся в лїсї, ховаючись між деревами, обдерті, знищені, зруйновані, — перед наступленням ночі звертають ся до Творця світа й співають хвалу йому, що дав їм отсе життя...

І дома — лихо!

Їдучи назад через З, зупиняю ся на годинку у лїкаря Д., але тут довело ся й заночувати, бо було вже пізно й гостинні господарі не випустили мене, — небезпечно казали пізно вертати.

Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Другого дня рано я полагоджую деякі справи: телеґрафую в Комітет, щоби висилали ще людей для праці, та, як мога більше харчів; розшукую хлібопекарню нашого Комітету: умовляю ся, щоби вона постачала хліб для тої нашої інституції, що має бути в З—ських лісах, і вертаю до дому, до Б—ки.

Так, дійсно, почуваєть ся, наче „до-дому“ вертаєш ся. Там уже все налагоджено: захоронка живе правильним життям. Іра з запалом хазяйнує й дає лад усьому, на скільки її метушлива вдача дозволяє їй сей лад давати. Учителька, панна Галина, сирота, дочка померлого вчителя в однім із сусідніх сел, дуже вміло й любляче навчає дітей. А діти... Їх почали присилати на день батьки й почали з близших місцевостей привозити сиріт. Поволі населення переставало боятн ся нас, як невідомих ворожих чужинців, і кликало вже нас „наші сестри“.

Так було передвчора, перед моїм виїздом. І коли вчора ранком, як ще захоронка спала, я виїздила з села й люди, що повиходили вже на роботу, — одні били камінь, инші жали, — привітно зустрічали мене, бажаючи швидше повернути ся, мені спокійно й ясно було на душі, і здавало ся, що навкруги панував особливий спокій і затишок.

І до сього спокою, до сього затишку хотїло ся тепер, як мога швидше, повернути ся після того всього, що довело ся бачити й пережити за вчорашній день.

Полудневе сонце гарячим подихом заливає лани; золотом блищить налитий буйний колос. Пробігає освіжуючий вітерець і хвилює море колосків. Вони схиляють ся один до одного й ніби шепочуть: „так, пора вже, пора!“

І дійсно, пора вже жати їх, пора вязати в снопи!

Але чому не видно людей на ланах? Де руки женців? Чим вони заняті? І біля шоси, де камінь бють, теж нема нікого; тільки купи каміня білїють собі нерухомо. Де ж люди?

— Та се, прошу пані, ніби й не наша Б—ка. Лани ніби й наші, але десь людей не видно, — повертаєть ся до мене здивований погонич. Тут же ж повинні бути наші люди на роботї.

— Ото й я дивую ся, — кажу я йому. — Що се таке трапило ся?

В селї теж людей не видно, ні на вулицях, ні на подвірях. Де-не-де самі діти біля хати. Он кілька постатей чорніє коло церкви. Тай коло захоронки бачу цїлий гурт.

Не їду до свого помешкання у священика, а зупиняю ся біля захоронки...

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Іра блїда з почервонілими очима кидаєть ся до мене. Ґурт людей, що зібрав ся біля захоронки — підлїтки та старі жінки — зустрічає мене мовчанням. Тільки дїти, зібрані в захоронцї, але щось їх дуже мало, голосно гукають: „добридень, пані“!.. „наші пані вернули ся“!..

— Пані Оксано! — тягне мене Іра в свою хату. — Ой, яке нещастя! Ой, яка біда! Усїх, усїх від сїмнацяти років забирають на примусові роботи до шанцїв... поженуть їх кудись далеко... А тепер забрали до повіту... Приїздили жандарми, козаки, нагаями зігнали всїх і повели до С. Як тільки ви поїхали, то зараз все стало ся! Страхіття таке... позабирали всїх із поля. Де-хто втїк, ховають ся між житами та в гаю. Отсе кажуть в ночі багато козаків приїде шукати втїкачів... Майже всї жінки пішли до міста відвідати чоловіків, братів... а дїтей або позабирали з собою, або покидали коло хати. А тут де-хто вас чекає, щоби ви допомогли.

Щоб я допомогла? Що ж я тут можу зробити?

— Оттут де-хто з жінок повернув ся з міста; кажуть, у вязниці там усїх позаганяли, позамикали й їсти не дають... може б ви поїхали до начальника повіту...

— І що ж би я сказала йому? Вчила б пана ґрафа, як йому правити в своїм повітї? Ех, Іро, Іро, нїчого тут мої слова не поможуть, безсилі ми тут що-небудь зробить...

— Прошу пані, — входять і стають на порозї дві старі жінки. — Може пані взяли би до захоронки наших хлопців і дали б їм легітимацію. Тодї б їх увільнили від шанцїв.

— Як то ваших хлопців? Та вони ж за великі для захоронки!.. Ми тільки дїтей приймаємо...

— Та нї, прошу пані, вони могли б бути в обовязку при захоронцї: чи за сторожа, чи при конях, — пані ж матимуть коні! І їх би тодї не брали до шанцїв...

Я вже розумію. Добре, що можна, все зроблю.

Сидимо з Ірою якийсь час задумані, мовчазні, сумні.

Потім я розповідаю Ірі про З., про оселї в лїсї, про циганський табор.

— Поїдете, Іро, туди на роботу? — питаю.

— Ой, пані Оксано, — збентежено відповідає Іра, — я вже не знаю, чи я що вдію там, чи взагалї ми зможемо що помогти. Від усього того, що тут творить ся, й від того, що ви розповідаєте, опускають ся руки. Тай хіба я, така як є, недосвідна й несолїдна, зумію там працювати? Туди б Ганну Петрівну та Катрю...

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Правда, Іра менї гарну думку подала. Отже нових співробітниць, що надішлють нам з Комітету можна посадити на цїлком наладжену, спокійну працю, на місце Ганни Петрівни та Катрі, а їх, сих випробованих робітниць, прохати заняти ся втїкачами в лїсї та їх дїтьми. І я поїду туди з ними, допоможу в перших кроках...

— Добре, панї Оксано? Я тут зостану ся? — дивить ся Іра на мене. І такі сумні її очі, й вся вона така тиха, задумана. Такою я ще не бачила її...

— Звичайно, Іро, зоставайтесь тут!..

— Вам їсти б треба дать, панї Оксано, а я й зовсїм забула за се.

Їсти? Хіба менї хочеть ся їсти? Правда, я їла дуже рано, а уже скоро вечір. Певне, мене чекають і у священика на вечерю, але чомусь менї зовсїм не хочеть ся йти туди зараз.

— А як би ви бачили, панї Оксано, — каже раптом Іра, — який похмурий, як чорна хмара, ходить Михась, і клене війну, наше військо, усїх, усїх. А о. Роман зітхає все та з жінками розмовляє, що шукають у нього поради.

Так, так... отож менї й тяжко йти туди... Якесь таке почуття нїби ми, нїби я, винуваті в сїм, що стало ся... бо й ми з Росії й ті, що се робили, теж з Росії... й нїби між нами есть якийсь звязок... Хоч його нема, того звязку, нема й не може бути!

Іра примушує мене пити чай, їсти яєчницю й весь час стурбовано питає: „Що з вами, панї Оксано? У вас такий змучений вигляд! Може ви слабі, то лягайте в мене!“

Дїйсно, не добре почуваю себе. Голова болить, груди стискає, й я вже ледве можу говорити від знервования й від утоми. Але я піду до себе, в мою маленьку кімнатку у священика. Я мушу побути сама.

Іра провожає мене. На подвірю у священика я не зустрічаю нїкого. І нїби якесь полекшення від сього почуваю. Швидше ж до себе, де між чотирма стїнами може зустрінуть мене спокій та затишок, яких так бажало ся, як повертала ся я сьогодня до дому, в Б-ку! Або хоч знайду тут саму тишу й забуття!

Небо ясне та чисте й сонце — привітне, але почуваеть ся, нїби чорна хмара заступила світ, нїби от-от здійметь ся буря, грім вдарить, вітер немилосерно засвище й скоїть ся щось страшне.

Встала я раненько й ходжу по подвірю. Любила і в попередні днї ранками ходити туди, позираючи на горби, вкриті ла-

Generated on 2015-07-11 05:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нами. Раніше лани хвилювали ся зелені, незаймані; потім серед їх золота зявляли ся люди й ніби стежку робили на золотім морі, цілий день збираючи хліб, а купи снопів коло них росли й росли. Та тепер порожньо й сумно на ланах і сиротами лежать повязані снопи. Гляну на лани, гляну на село, й здаєть ся все життя навкруги припинило ся й чекає, що ще має далі настати.

— Добридень, пані, як ся маєте? — чую біля себе голос о. Романа.

— Добридень! Дякую. А як ви?

Але що питати? Він змарнів, почорніло обличя, суворійша стала лінія коло вуст.

— Та що нам? Все зле ведеть ся. От пані, певне, чули наші новини, сумні новини. Ну й що буде? Що? Хліб гине на полі, а женці гинуть у вязницях. І нині в ночи козаки вишукували всіх, хто втік.

— А де війт? Де той стражник? Я пішлю по них... Може розяснять що.

— Нема їх, прошу пані, вони там, у місті. Війта викликано, жандарма теж. Та й що з них тут? І так все відомо: беруть людей до шанців, тай край! Але то таке насильство... До побачення! Піду до церкви, там чекають на мене ті, що ще лишили ся..,

Так, насильство!... І так мені тяжко, що під впливом його міняєть ся відношення до нас сих людей, що кілька день тому за рідних нас мали. Он Михайло, я бачу весь час ходить самітно в садку й не хоче підійти до мене, привитати ся, порозмовляти як колись се робив. Так наче має мене за ворога.

Підхожу сама до нього.

— Добридень, Михасю!

— Добридень, пані! — стримано витаєть ся він, не дивлячись на мене. — Як пані вело ся під час подорожі?

— Та що ж, Михасю, — схвильовано кажу, — і там таке саме лихо, як тут, а може ще гірше.

І я розповідаю, що бачила.

Мої слова, моє хвилювання зворушують юнака, його стриманість зникає й він вигукує з запалом:

— Доки буде се знущання тревати? Я вже не годен терпіти! Я мушу щось учинити! Так же не можна жити, пані!... Я мушу десь піти, бороти ся...

— Михасю, ви повинні тут лишати ся, коло свого батька... Що ви тепер виборете?

Generated on 2015-07-11 05:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Я повинен бути з батьком? А як може мене, все одно, заберуть од нього? Беруть до шанців усіх од сімнацяти літ, а мені незабаром сімнацять!

— Так? — збентежено дивлю ся я на Михася й обоє замовкаємо й не дивимо ся на себе. Тяжко так, що не знаходимо слів.

— Татко пішли з людьми поговорити, — по довгім мовчанні озиваєть ся Михась. — Люди все думають, що тато щось втішного скажуть, поради якоїсь чекають... І що вони кому завинили, сі бідні люди?

Михась блідий, схвильований відходить у садок і по стежці знову починає маячити його зажурена постать. Я, поблукавши ще трохи на подвірю, йду до своєї хати й беру ся до роботи: в мене ж сила канцелярської роботи, рахунки то-що. А я вже з досвіду знаю, що найкращий порадник у лиху годину — се робота.

Вони вертають ся!

Радісно й голосно залунали слідуючого ранку сі слова коло мого відчиненого вікна.

„Вони вертають ся!“.... Михась веселий, усміхнений зявляєть ся переді мною.

— Всіх, прошу пані, увільнено. Принаймні хоч хліб не загине!..

І Михась йде до брами, бадьорий, оживлений.

Який тягар впав мені з душі!.. Добре, хоч сей впав! Бо ще маю инший. Все стоїть мені перед очима отой циганський табор в З — кому лісі й одна думка обхопила мою істоту: швидше хоч що-небудь зробити для тих людей, тих дітей!

Вчора над вечір приїхали до мене дві співробітниці, присланні Комітетом, і зараз же за моєю порадою вечірнім поїздом поїхали в те село, де Ганна Петрівна та Катря, щоби заступити їх в захоронції. А сих двох, матери й дочки, чекаю я нетерпляче; разом з ними поїду в З — ський ліс. Уже післала в склад у П. по сало, масло, крупу та инше.

„Вони вертають ся“... Значить оживає село, оживає й наша захоронка.

Треба піти подивити ся, як там справа й як Іра. Треба гаразд все обдивити ся, бо вже ж мабуть не швидко мені тут бути; очевидно, доведеть ся надовго віддати ся запровадженню заномоги в лісі.

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Пані Оксано! — чую голос Іри. — Можна до вас?

Поки я зібрала ся до неї, вона вже сама тут.

— Нарешті у нас стало краще! Діти сходять ся й всі веселі. А то сих кілька день було всього тих семеро сиріт, що живуть у нас. Отсе я прийшла за вами, щоби подивили ся на нашу науку. Панна Галина нарікає, що ви й досі не чули, як вона вчить... Я нарікаю, що ви ще господарювання мого до ладу не бачили.

— Зараз, Іро, зараз. Вберу ся в плащ ревізора й піду контролювати вас усіх.

— Що се так Михась страшенно поспішає? — дивить ся Іра у вікно. — Може знов які новини?

Михась уже перед нами.

— Хтось до пані приїхав і йде сюди... Якісь дві пані, — каже він хапаючись. — Добридень, панно Іро! — вклоняєть ся він Ірі.

— Якісь дві пані? — перепитую я. — Але ось і вони, побачимо.

Од брами наближають ся до нас дві сестри, поперед них дівчинка з нашої захоронки; очевидно, вказує їм шлях до нас. Вдивляюсь: так, се вони, наші любі, мати й дочка, Ганна Петрівна й Катря.

Ми з Ірою висовуємо ся з вікна.

— Сюди, сюди! — гукаємо ми їм. — Микола відходить на бік, дівчинка зникає.

Іра кидаєть ся крізь двері назустріч гостям і поривчасто цілує їх.

— Ну й скучила ся за вами!

— А ви, Іро, споважніли, змінила ся...

— Се так на власнім господарстві, — додаю я, — від клопотів.

— Прошу сідати, спочити в мене в хаті! — запрохую я гостей. — А потім треба багато справ обговорити.

— Не знаю з чого починати, — зітхає Іра. — Стільки справ!

— І на що се ви нас з місця зірвали? — з легким докором звертаєть ся до мене Ганна Петрівна. — Там так справу вже налагодили...

— Ну, то як добре налагодили, то значить і недосвідні люди зможуть її вести далі. А вам треба нову справу починати. І вже доведеть ся нам швидко й до діла брати ся; мабуть, завтра й поїдемо...

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— А ви знаєте, — витягає Катря ґазету з торбинки, — що пишуть про нашу дїяльність? Пишуть у ґазетї, що в Галичинї вже цїлком закінчено справу з запомогою дїтям, перелїчують ся захоронки, й додаєть ся, що „сими днями дитячий отряд переносить свою дїяльність у Буковину“...

— А ми про се не знаємо нїчого! — цокоче Іра.

— Мабуть знатимем незабаром, певне й нам десь післано телеґраму... — кажу я. — Тільки не можна ж так швидко... Се ж не прогулька на автомобілї. Сьогодня в Галичинї, завтра в Буковинї...

— Пропоную, — схоплюєть ся Іра, — ходїм всї до мене в захоронку, там же я приготую вам місце для спочинку! — звертаєть ся вона до гостей. — Ви ж потомлені. А Одарка де? — раптом згадує вона свою землячку.

— З нами приїхала. Без нас не хотїла лишати ся. Там, в захоронцї вашій сидить.

— Се добре, — кажу, — вона нам у великій пригодї стане.

Ми виходимо. На подвірю до нас прилучаєть ся Михайло, якого ми знайомимо з ново-прибувшими й запрохуємо йти з нами.

З подвіря видно, як на ланах ворушать ся люди, як жваво посуваєть ся у них робота. Ожило село й все навкруги наче повеселїйшало. Хмари на хвильку розсунулись і зараз саме гаряче сонце сяє в небі.

Біля дїтей.

„Сві-та-є, край не-ба па-ла-є;
Со-ло-вей-ко в тем-нім га-ї сон-це зу-стрі-чає“ —

доносить ся до нас крізь відчинені вікна захоронки хор дитячих голосів.

Ми зупиняємось і прислухаємо ся.

„ ... Ти-хе-сень-ко ві-тер ві-є... сте-пи, ла-ни мрі-ють“...

— Се наймолодша ґрупа панни Галини. Всї дїти здебільшого вміли колись читати та позабували. А тепер за кілька день пригадали забуте й отсе вже, чуєте, як гарно хором читають, — шепоче Іра.

Дві великі кляси, прибрані зеленю, квітками, малюнками. Дві спальнї для сиріт, що тут живуть, одна для хлопцїв, друга для дївчат, чепурні веселі кімнати з білими ліжками; їдальня з довгими столами, на яких лежать деревляні ложки та бляшані тарілки... Якого ж ще помешкання можна жадати в невеличкому селї?!...

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Дзвінок. Дїти шумливо збігають ся, але побачивши стільки чужих людей, враз притихають. Вони займають своі місця на лавках і тодї всї гуртом витають нас.

— Слава Йсусу!

— На віки слава! — відповідаємо ми всї разом і виходимо, щоби під час лекції не бентежити дїтей своєю присутністю.

— Ми почуємо з садку все, все, — заспокоюємо вчительку, якій дуже хочеть ся, щоби ми лишили ся на лекції.

— Ви до мене зайдїть на хвильку! — благає Іра. — У мене зараз з меншими ручні роботи: хто малює, хто шиє, гаптує...

— Зайдемо, Іро, зайдемо!

І всї ми четверо: Ганна Петрівна, Катря, Михась і я виходимо в садок. Михась віддїляєть ся від нас: то ходить задумано стежкою, то зупиняєть ся під вікнами, прислухаєть ся до лекції. А ми, троє сїдаємо під деревом.

— Ну, Оксано Михайлівно, — каже до мене Ганна Петрівна, — тепер ваша душа може бути задовольнена. Наші мрії сповняють ся. Справа хоч помалу, хоч з великими труднощами, посуваєть ся наперед.

— Так, тільки, як би можна було вести її, сю справу в далеко ширших розмірах, — відповідаю я. — Ось тут, з сусїднїх сел приходять люди, благають і у них закласти школу. І здебільшого їм потрібна тільки школа, а саму школу, без захоронки, ми не маємо права закладати.

— Ну там, в наших місцях, потрібна й захоронка й школа, взагалї, ріжного рода поміч, — оповідає Ганна Петрівна, — там країна більше знищена...

— Слухайте, слухайте! — перериває нам Катря. — Ось дїти деклямують... Се вже старші дїти:

Наша славна Україна,
Наше щастя і наш рай!
Чи на світї є країна
Ще милїйша за наш край?
І в щасливі й злі години
Ми для неї живемо
На Вкраїнї й для Вкраїни
Будем жить і помремо.

Дзвінкий дївочий голос бадьоро й впевнено лунає в повітрі. Ми замовкаємо й прислухаємо ся. Менї так радісно стає

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

на душі: се ж наслідки нашої праці в сих важких, неможливих для культурного розвитку, умовинах життя фронту. Мої товаришки теж слухають у захопленню, а Михайло так і завмер біля вікна; його обхопило якесь сильне почуття, якісь спомини, — може він згадав про свою школу, без якої вже два роки живе; може радіючи за своє село, разом з тим зажурив ся над своєю долею.

Дівчинка скінчила й ми вже йдемо в трьох у хату подивити ся на малих дітей, які працюють з Ірою. А Михась лишаєть ся біля вікон, притулившись до дерева; він не помічає, що ми виходимо, не помічає нічого навкруги; він весь поринув у себе і в свої думки.

В невеличкій хаті в центрі — Іра на лаві. Коло неї гуртують ся діти, хто на лаві поруч, хто на ослінчиках біля її ніг. Шиють, малюють, щось крають з паперу.

„Прошу пані, подивіть ся, що у мене!.. Покажіть менї, як далї шити!.. Прошу нитку затягти!.. Менї ще паперу!!! — горнуть ся до Іри дїти; маленькі ручки сіпають її. А вона сидить така поважна, така солідна і всїх по черзї задовольняє. Ми обходимо дітей, дивимо ся на їх роботи, які вони показують нам несміливо. Пробуємо розмовити ся з ними, але вони відповідають тільки менї, — до мене вже добре звикли.

Дзвінок. Дїти складають роботи, ховають їх у скриньку й тїсним колом обступають Іру. Вона тепер, після дзвінка, вже не вчителька: вона весела, жвава дівчинка. Хапає дітей за руки й весело гукає: В садок, в садок! Хто швидше? Всї, всї зо мною!.. На сонце, на повітря, на зелену траву!..

І веселий гурт уже в садку, на зеленій траві. Тут ігри, співи, дитячий сміх...

Останнїй день у Б-цї.

Хоч як я поспішала ся до нової роботи, довелось ще три днї просидїти тут в Б-цї. Треба було віддїлити де-що з того майна, що тут було, для нової нашої захоронки, треба було дещо привезти і з складу, з П-а. А безконечні інструкції Ірі, поради, як їй тут далї бути, та ще, як нові захоронки-школи утворювати в сусїднїх селах. Бо приходили селяни з близших сел і хотїли, щоб і в них таку школу було заведено. І я викликала з Комітету таку помічницю для Ірі, яка б її заступала в сій б-ській захоронцї, в той час, як Іра поїде в сусїдне село відкривати нову захоронку.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— А чи ж я зумію? Чи я зможу це зробити? — збентежено казала Іра. — Та й до начальника за новим дозволом не поїду я... Він зі мною й говорить не захоче, та й я не вмію з ним розмовляти.

Глянула я на тоненьку дитячу постать, на маленьку головку з двома товстими косами й кажу Ірі:

— Добре, я сама поїду отсе до пана ґрафа й добуду якийсь спільний дозвіл на захоронки в сій околиці.

І се відняло в мене цілий день.

Нарешті вже все готове. Потрібні речі спаковано, списки їх посписувано (в сій роботі дуже багато допомогали нам Ганна Петрівна з Катрею, що мали тут і свою спеціяльну роботу, — приймали пацієнтів, здебільшого пацієнток, які цілий день товпили ся біля них).

Ще тільки попрощати ся з тими, хто нас тут перший привітав, хто після короткого вагання допоміг нам на перших кроках, — з о. Романом та його сином. Се був незабутній, тихий, зворушливий вечір. Співала Іра своїх пісень, приграючи на старинній фісгармонії; співав своїх пісень Михась; нарешті всі в трьох з Катрею співали те, що всі знали.

Ми з Ганною Петрівною та о. Романом сиділи в сусідній хаті-їдальні й то слухали співи молоді, то проводили свою розмову. Власне о. Роман змальовував перед нами вічно нові й вічно свіжі страшні сцени з місцевого життя під російською окупацією. Арешти, заслання, знущання москалів, козаків... грабунки, убійства... Про се можна розповідати цілий вечір і не скінчити, — так багато того всього... Про се можна раз один послухати — і не забути ніколи...

Ми мовчки слухаємо о. Романа, уважно дивлячись на його суворе, бліде, так глибоко порізане зморшками обличе, на сумні його очі.

„Не пора, не пора, не пора,
Москалеві, ляхові служить.
Довершилась Україні кривда стара,
Нам пора для України жить“ —

раптом чуємо ми хор трьох молодих голосів з сусідньої хати.

Замовкає о. Роман і всі ми кілька хвилин слухаємо спів.

— Так, нам пора для України жить, — задумано повторяє о. Роман слова пісні, — ой, давно вже пора, давно! І нам треба разом працювати, у купі добиватись своєї долі — і вам і нам. І як ви тепер нас, під сю тяжку хвилю потішили тим, що при-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

їздите до нас і тут працюєте для нас, так нам радісно бачити тепер у себе сю школу... і сумуємо, що панї вже їдуть від нас, кидають нас. Сподіваємось, що панї ще колись навідають ся до нас. Правда, Михасю, будемо сподівати ся такого свята?

Михась, Іра й Катря вже в дверях. Марта, прилаштувавши вечерю, покликала їх в їдальню.

— Завжди чекатимемо паню, — вклоняєть ся Михась.

Після вечері батько й син провожають нас до захоронки. Я теж йду туди ночувати, щоб встати завтра раненько разом з усїма, і річи мої всї там уже.

— Добраніч, до побачення й щасливого успіху в дїлах панї!— остаточно витає священик.

— До побачення!.. — шепоче Михась і я почуваю поцїлунок на своїй руцї.

— До побачення, в кращих щасливійших умовинах! — одновідаю тихо, а груди менї стискає біль розлуки з сими наче рідними людьми, перед якими стелеть ся ще хто зна який довгий ряд важких, хмарних днїв.

Не спить ся, як звичайно перед відїздом, коли чекає тебе завтра день, повний клопоту й якихсь нових вражінь.

„Щасливого успіху в дїлах панї", — вчуваеть ся менї се побажання о. Романа. О, як тяжко і в дальшій роботї мати свій щасливий успіх"!.. Які важкі камнї перешкод лежать на сьому шляху, який завтра постелеть ся перед нами!

Там серед лїсу, під небом лаштувати захоронку... нести людям, які все втратили, починаючи від даху над своєю головою і кінчаючи останньою одежиною; людям, що потребують людського притулку для себе і нормального людського, а не звірячого — як зараз — життя, сим людям нести тільки шматок хлїба та книжку, та ще окрім хлїба хіба добре слово. Треба сил, щоби се робити, щоби день-у-день жити там і бачити, що твоя поміч — се краплина в морі горя. Сил треба й на те, щоби бороти ся з сим хитрим „громадським дїячем", повітовим начальником, від якого на кожному кроцї треба чекати провокації.

„Треба бути мудрим, як змій, і кротким, як голуб", — пригадали ся менї з особливою силою прощальні слова орґанїзатора всеї нашої справи перед нашим відїздом на фронт. О, так, тут мудрости й мудрости треба!..

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І ще треба душевної сили й рішучости, бо тут — боротьба, війна з „освободителями“ країни, війна за життя і спокій населення.

Вибирали ся раннім ранком, а одіздимо пізним.

Довге прощання.

Діти плачуть, не пускають мене. Іра не встигла ще про все попитати в мене, як їй в тім чи иншім випадку поводитись. Та про все не розпитаєш: трудно передбачити кожний свій крок у будуччині і я раджу тільки Ірі бути розважною в своїй дальшій діяльности.

Ганна Петрівна й Катря, впакувавши на підводу всї річи, вже зовсім готові й досить нетерпляче чекають мене.

— Але ж, як ви їхали з своєї захоронки, то певне теж довго прощали ся? — кажу я.

— Еге, ми мабуть цілий день прощали ся тай плакали там так дїти, що не можна було одірвати ся від них, — одповідає Катря.

Нарештї ми вже на повозцї. І малеча теж коло нас... „Ми ще трохи проїдемо ся з панею“.

— А ми трошки пройдемо ся за вами, — каже Іра, біля якої решта дїтей згуртовало ся. — А тодї повернемо ся й до науки.

— Панї Оксано, ви ще приїдете звідтіля до нас? Ми вас чекатимем! — гукає Іра навздогін, як ми висадили малечу й руиали далї.

— Чекатимем! — підхоплюють дїти.

— Але ж ми вже, власне я, повинні б бути в Буковинї, такий наказ з Комітету! — гукаю я їй у відповідь. — Та може на пару день заїду.

— Хіба можна всюди встигнути враз? — зітхає Ганна Петрівна.

— Се можна встигнути тільки в автомобільній фантазії наших уповноважених з Комітету, які розсилають відповідні телеграми, — жартує Катря.

Вже довга вулиця скінчила ся, вже виїздимо з села.

Я мовчки прощаю ся з останнїми хатинами Б—ки.

І біла зворушлива постать св. Дїви з простягненими для благословення руками, лагідно всміхаючись, прощаєть ся зо мною.

Прощаєть ся й ніби обіцює, лагідна й добра, опікувати ся селом, берегти в ньому спокій та тиху радість.

А ся радість стелеть ся навкруги від сонця золотого, від блакитного неба, від що-йно повязаних снопів жита, серед яких

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сквапно рухають ся люди. Ся радість веть ся перед нами вузьким пляхом між ланами... Радість літнього, гарячого, променистого дня.

Але спокій?

На хвильку й він з нами. Бо хіба тут війна? Під сим прозоро-чистим небом, при сьому заслїплюючому золотому сонцю? Хіба тут війна — серед сих тихих, поринутих у мрії, ланів?

Тут тільки сама тиха радість та спокій... Треба тільки вміти зберегти їх... І мабуть людям самим треба навчити ся зберігати їх, сї свої скарби.

Тоді певне легче буде й св. Дїві охороняти простори, гаї, лани й села від усього лихого.

А зараз... Отсе знову здалека несеть ся разом з тихеньким вітром нам назустріч се знайоме, грізне:

— Гур... гур-гур... гур... гур-гур...

МОРІС МЕТЕРЛЇНК.

З пятьнацяти пісень.

XIII.

Я трицять лїт шукала, сестри, —
Де б він подїтись міг?
Я трицять лїт шукала, сестри,
І не знайшла доріг.

Я трицять лїт ходила, сестри,
Менї пил ноги вкрив —
Його нїде не має, сестри,
А він, де я, ходив.

Прийшла смутна година, сестри,
Роззутись мушу я...
Вмірає тихий вечір, сестри.
В жалю душа моя.

Шістнацять лїт вам, любі сестри,
Візміть кия мого
І йдїть у світ далекий, сестри,
Шукати знов його.

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

XV. Пісня Мадонни.

Душі тій, що за гріх свій
Зазнала сліз і муки,
На зо́ряному лоні
Я простягаю руки.

Перед любовю серця
І кий гріх невсто́їть.
Не вмре душа — сльозами
Її любов загоїть.

Коли ж любов заблудить
Земни́ми манівцями,
До мене сльози прийдуть
Просторими шляхами.

ЖАН РІШПЕН.

Tout est pour le mieux.

Я вхід замкнув, — і зник мій сумнів.
Душа і очі — в тьмі німій.
Холодний сум мене отру́мнів...
Все йде на краще, друже мій.

Моє бажання слави зблідло...
„Прощай!“ — сказав я без надій,
Я маю черево, я — бід..с!..
Все йде на краще, друже мій.

Я сам свою останню мрію
Руками стис в розпуці злій —
Вона здихає... Що я дію?!
Все йде на краще, друже мій.

Моя любов? Їй вільні крила
Зломив я... На землі брудній
Лежить моя пташина біла...
Все йде на краще, друже мій.

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Та думка, що жила найвисше,
Тепер сидить в норі глухій,
А я радий, мов кладовище...
Все йде на краще, друже мій.

Серед простору, в межах часу
Ходжу-блуджу я сам-не свій.
Хто я? Шматок гнилого мяса...
Все йде на краще, друже мій.

Що та блакить мені і з нею
Ті тайни, що укриті в ній?
Мій мозок — сповнений землею...
Все йде на краще, друже мій.

ПОЛЬ ВЕРЛЄН.

За вікном ніби в рамі картини
Утікають шпилі, полонини,
Мчать ся ріки, ліси і луги
І блакиті вузькі береги...
Все біжить і гремить і щезає,
В буйнім вихорі геть одлітає.

Ніби начерк химерний в вікні
Ріжуть небо шляхи дротяні.
Запах вугілля, пилу і пари...
Спів кайданів і хмари-примари...
Десь мов регіт титанів гремить,
Десь мов пугач зловіщий свистить.

Але весь я в обіймах спокою —
Люба пóстать мигтить наді мною.
Чую шепіт я лáгідних слів
В серці, сповненім соняшних снів.
Хай же вихор бурхливий несеть ся,
Серце тихою радістю бєть ся.

Переклав *Микола Вороний.*

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. ІВЧЕНКО.

До землі.

(Лїрика осенї).

I.

Торохкотять і торохкотять колеса, доганяючи одні других. А потяг співає бадьоро-радісну й журну мельодію.

Я лежу на мягкій канапі в купе ваґона. Ритмічно похитує потяг і в такт цьому мене злегка заколихує. Непомітно мене обгортає приємна дрімота, крізь неї я вчуваю говірливу мельодію потягу, і в мою душу вливаєть ся теплий, затишний сум. І пливуть тоненькими, поплутаними струмочками не то думи не то мрії. І менї здаєть ся, що то я лежу в себе дома, а моя старенька мамуня, в темну, осїнню ніч, сидить у брудній хатї й до пізна свїтить „слїпенький“ каганець. Довгі тїни незграбними, фантастичними формами простягли ся по давно немазаних, облуплених стїнах, по столї, й десь зникають по куточках в кінцї долївки.

В хатї на пів-темрява, холодно й вогко, а з надвору чути, як лопотить і лопотить осїннїй дощ. І від нього ще сумнїш стає. Дома всї давно вже полягали спати, повкривавшись старою, обідраною одежою. А мамуня сидить над прядкою й чорною, загрубілою рукою байдуже крутить нитку. Одноманїтно, рівною, холодно-журною мельодією гуде прядка, а мамуня дрімає собі й, щоб розважитись, тягне якусь журливу, довгу пісню про свою убогу долю.

Я укрив ся старою кожушанкою й дрімаю. Крізь прорвані дїрочки тонкими струмочками пробіраєть ся вогкий холод і я щільнїш кутаюсь. А сон не йде. Тільки в легкій дрімотї переплїтають ся: холод хати й сумні співи мамунї з якимись рожево-золотими мріями. Я укутав ся з головою й дивлюсь у маленьку дїрочку кожушанки на каганець, на мамуню, на стїни. І тодї все те, що я напів-свідомо розглядаю, приймає теплі, радісно-яскраві форми. І здаєть ся менї, що я вже не в хатї, а десь далеко гуляю в лузї. Навколо безлїч квіток—жовтих, рожевих, синїх. Я бігаю, скачу, качаюсь по траві, зриваю квіти. А високе, прозоро-чисте небо лье й лье в моє серце свою блакить, змішану з промінням. Щось лоскотить солодко коло серця й я повільно спу-

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

скаюсь кудись. І немає ні темної хати, ні заплаканої мамуні. Тільки рожево-золотий туман і зелені плями зірок...

Я не знаю, чому власне в сю хвилину прийшли до мене спомини з дитячих літ, але в мою душу вливаєть ся старий, теплий сум, який колись накликала менї мамуня своїм співом. І чомусь так жагуче вабить знову до тієї вогкої, теплої хати й сліпого каганця, що утворює страшні, фантастичні привиди. І, як би я хотів зараз побачити мою сухеньку, зажурену мамуню, послухати її пісень; рівне гудіння прядки, а більш усього напитись знову того суму, такого рідного й такого далекого, такого болючого й такого теплого.

А думки снують свої тенета і я йду за ними, радісно заспокоючись і проганяючи старі болї. Адже-ж я стомлений одномаїтно-сірим, холодним життям великого міста з його нещирими, нервовими пориваннями; знесилений тяжкою працею, нїкому непотрібною, нїкому нецїкавою; то чому-ж я не маю права хоча на короткий час вирватись на волю й спочати в родинї пана Березни, до якого їду в маєток? Мене жагуче вабить блакитне, прозоре чисте небо; свіже, холодне, як лїд, повітря й тепле сонце. О, я гадаю, що в пана Березни певне можна зазнати цїлковитого спочинку! Я уявляю собі світлі, чисті кімнати; цїкаве товариство родини; ситий, приємний спокій, лїниві розваги після обіду; а в вечері гра на пянїно, опісля карти, смачна вечеря й сон на чистім, мягкім ліжку, яке заздалегідь приготує чепурненька, в білій запасцї покоївка. І я заранї предбачаю до дрібниць усї умовини власного спочинку й мною потроху опановує сита, приємна радість, і все життя здаєть ся менї надзвичайно цїкавим, веселим.

А потяг гуде заспокоюче. Похитує ваґон, я злегка колихаюсь і крізь дрімоту почуваю, як по мойому обличчю розливаєть ся сита, задоволена усмішка.

У-лю-лю-лю! У-лю-лю-лю! — десь співає потяг...

Раптом я вчуваю крізь сон, що чомусь перестав співати потяг. Десь чуютъ ся заклопотані густі голоси. Я підіймаю голову, — потяг стоїть. Я хутко зіскакую з канапи й підбігаю до вікна. Невне ми приїхали і я проспав. Отже-ж спізнюсь зіскочити. Протираю вікно. Якась маленька, брудна станція; дві-три почорнілих будівлї. Жалібним стогоном бе дзвінок: один, двічі, тричі.

Вибігаю з ваґона й відчиняю двері.

— Яка станція?

— Разезд! — густим, суворим голосом відповідає кондуктор.

— Який?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Шіснацятий номер!

Так, так! Я впізнаю тепер сї низенькі, чимсь засмучені оселі, запорошені пилом, закопчені димом паровиків. Се моя рідна станція, з дитинства знайома, де стільки разів у весняну пору і в зімові морози і в осінні, хмарні, дощові днї, менї доводилось чекати потягу. Хутко, навіть не думаючи, я перебігаю до других дверей, відкриваю їх і жагучим поглядом, припавши головою до стїни ваґона, вдивляюсь по другий бік. І одночасно я почуваю, як щось глибоким, гострим болем пронизує мою душу, щось кольнуло в серце й виступили сльози. А я стою й дивлюсь у далечінь. І скоріш не очима, а всїм почуттям, всею глибиною душі; я вчуваю той малюнок, який розіслав ся переді мною й одночасно відбиваю в собі його до найменших дрібниць. Одна хвилина, — й мене жадібно потягло туди. І я хотїв уже зіскочити, кинути все, і пана, і клунки, і все-усе. Але потяг уже одїхав і з кожною хвилиною усе хутче й хутче утїкав. А переді мною стояла усе одна й таж картина. Я протираю очі від слїз і пильнїш вдивляю ся в неї.

Кілька смуг ранкового сонця слабим сяйвом заслали землю, озолотили краплини роси. Вузенькою, поплутаною, сїрою стрічкою повила ся селянська доріжка. Блїда, почорнїла стерня; кілька кіп незвезеного хлїба, зчорнїлого, багато разів прибитого дощем. А на копах гайвороння голосним, благаючим криком комусь, чи скаржилось, чи когось прохало, і в холодній тиші ранку їх голос здавав ся без кінця тужливим, — як сама осінь, як сум сірого поля, вузенької доріжки і прибитого дощем незвезеного хлїба. Чому його забули забрати? Далї помітив я високі тополї, які тягли ся двома рядками понад дорогою. А за ними купку сірих, потемнїлих, хуторянських осель. І від усього віяло таким тихим, покірним сумом, і так глибоко він відчував ся в моїй душі!.. Десь загомонїли найглибші, найріднїйші голоси, і я не можу заспокоїти їх. Всею душою вабить мене туди і я не можу одірватись, вчуваючи, що зливаюсь з цим давно забутим, рідним сумом, з тихими, засмученими ланами, і в цьому почуваю якусь болючу насолоду.

І ось знову повертають ся старі, напів забуті спомини. Та вузенька дорога, усюди поплутана, з тополями і присадкуватими вербами по бокам, потяглась до самого дому. До нього всього тільки десять-пятьнацять верст. Скільки разів довелось нею їздити! Холодні, осінні дощі; глибокі, застиглі калюжі, багна; холодний вітер, пронизуючий наскрізь пробірає вас; десь скиглить у

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

полї билина, й сум осїннїй, нудний давить вас. А я зі своїм татом їду до потягу на старенькому, напів розбитому возї. Маленька, миршавенька кобильчина з довгими ковтунами шерсти плентаєть ся повільно, жуючи свою власну долю. В мене думки рожеві, юнацькі. Скільки ще попереду простору, стільки ще може бути на далї нового, яскравого! І тому так тягне мене з дому до школи. А татусь мій у старенькому, рудому кобеняцї. Борода в нього в кількох місцях уже посивіла заранї, певне від горя. В кобеняцї не дуже то тепло. Він увесь зігнув ся, посинїв від вітру. Коряві руки раз-у-раз сїпають віжками, а він провадить якусь балачку. У нього було стільки надїй, стільки гарячих бажань і поривань, і так хотїлось йому всього того досягнути, й так жорстоко усе це розбилось! Чомуж це так? Тепер зосталась у нього одна однїсїнька надїя, щоб хоч сина вивести на дорогу!

Приїздимо до станції й довго чекаємо на потяг. Нарештї я сїдаю. Заскрипіли тормози, загуркотїло, — й потяг одходить. А я стою коло східець і радісно, привітно махаю татові й помічаю його сїру бороду, розвіяну вітром, худе, гостре обличчя й теплі сльози в синїх, дитячих очах. І тодї такий гострий біль проймає мене й менї сором стає за своє становище, за власні надїї, й такий жаль обхоплює за тата! Поїде до дому й почнеть ся теж саме сїре, одноманїтне життя. Темна хата, сухий чорний хлїб, пістний борщ, сварка й постійна, тяжка праця! А надїї юні, чисті, так на віки й розбились! Покірний, без кінця покірний тягар!..

Але скільки ж то років від того минуло? Постарів татусь і тихо, покірно, зараз чекає останнього, незрозумілого кінця в життї.

Що то він зараз робить? Мабуть уже встав! Сонце блїде, слабке, піднялось і розлило свої тихі, сумні промінї навколо! А тато вийшов з хати. Роботи негайної немає. Певне дрова рубає... Рубає довго, повільно. Усе одно, нема нїчого цїкавого в життї... Порубає трохи: цюк!.. цюк!.. цюк!.. Стане, росправить ся, розчеше сиву бороду, подивить ся навколо. В повітрі тоненькими гадючками лїтає павутиння. Лїтає, лїтає, тай сяде. Невеличкі гуртки гайвороння з криком перелетять з місця на місце, трівожучи осїнню тишу. „А тю на вас, ироди, й гибелї на вас немає!“ Полає гайвороння й знову за сокиру: цюк!.. цюк!.. цюк!.. Одноманїтно, покірно, повільно...

І також сумно й покірно снують думи. День на день такий схожий. А колиж то з них останнїй настане? А який він буде

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Чи завнає старий хоч тоді спокою? Що ж то було такого в життї, чому саме одійшла молодість, бадьорі сили, а з ними кращі, юнацькі мрії, пориви? І чому ж вони не здїйснились? І безлїч питань і безлїч думок і нерозвязаних вузлів, непевними клубками ворушать ся в старій голові. А на душі зостаєть ся тихий, осїннїй сум. Так багато було цїкавого й так усе це зосталось невідомим, нерозгаданим! Чомуж то так? А чиж довго так доведеть ся ще бути? Днї ідуть-ідуть, і певне таки останнїй з них прийде. Чи тож побачу ще сина? Чи доведеть ся хоч побалакати? Колись він був рідний і близький, а тепер чужий, незнайомий, незрозумілий! Чи доведеть ся хоч на хвилинку зрозуміти, хоч на хвилинку злитись, поріднитись і розгадати нерозгадані питання? Цюк! цюк! цюк! — падають тоненькі цурупалки. А руки самі підіймають і опускають сокиру. Стомив ся, знову випростував ся. Старечими, вицвілими очима подивив ся на блїдий, осїннїй обрій, помітив тихі павутинки, вилаяв гайвороння і знову: цюк! цюк! цюк!.. А в старечому поглядї застигла якась туга нерозгаданих, незрозумілих питань.

II

Майорять і майорять перед очима високі тополї, темні купи гаїв на обрії, самітні оселї хуторян і сїрі, осїнні, смутні й заплакані лани.

А я стою й стою... І той глибокий докір і сум усе більш і більш захоплює й пригнїчує мене. Я наче в якомусь кошмарному снї, в туманї, й цїлком нїчого не розумію й не помічаю, що дїеть ся навколо мене.

Підходить пан Березна й бере мене ласкаво за руку, запрошує в ваґон. Я іду й мовчки сїдаю на канапу, силкуючись ввічливо відповідати на його запитання.

Якась панна сидить осторонь, якась нахабна самозадоволена пика купця смаковито чавкає снїданок, обдивляючись навколо. І менї чомусь хочеть ся підійти до цеї чисто поголеної пики з чорними, нахабно-тупими очима, і здавить, міцно здавить її за щелепи. Якась підстаркувата міщанка поважно розсїлась на канапі й, погірдливо смакуючи кожне слово, розповідає про власне життя.

І знову пан Березна чомусь хоче, щоб я одяг ся. Я мовчки беру пальто. Спиняєть ся потяг. Убігає якийсь дядько з смуглим обличчям і мягкою, чорною бородою. Суворо вклоняєть ся панові Березнї, потім нагинаючись, забірає наші речі, й ми виходимо з

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ваґону. Хутко відходить потяг і знову зостаєть ся тихою, окірно-сумною маленька станція.

Виходимо на ґанок. Пара високих вичесаних і гладких з блискучою шерстю коней підбігає до ґанку. Я помічаю чорний ще, цїлком новий, блискучий фаєтон, темно-сине сукно в йому, білі краплини на лобі й під копитами у коней. Вклоняєть ся той же чорний дядько й суворою усмішкою закликає нас сїдати. Ми повільно сїдаємо. Сїпають коні й ми одїзджаємо від станції.

Увесь час злегка ми колихаємось на ресорах. А перед нашими очима біжать сїрі, сумні, осїнні лани. На обрії стоїть довга смуга ріжноманїтно- поцяцькованих лїсів; жовті плями чітко вимальовують ся на темно-рожевому тлї, наче розіслали довгий ріжно-барвний килим.

Осїннє сонце піднялось і пильнує нагріти мої плечі. Стало теплїш, а пан Березна почав охоче розповідати менї про кожну місцевість. У його з кожним місцем так багато стоминів. Я пильнїш вдивляюсь в обрій і серед темних смуг лїсів помічаю дві білих плями. Вони з кожним часом прибільшувались, а коли ми приїхали до маєтку, я впізнав в них селянську церкву й будинок пана Березни.

Нарештї ми приїхали. Підіймаємось по крутій доріжцї під гору й проїздимо повз альтанку. Я помічаю на нїй потемнїлу від дощів білу фарбу, відставлені двері й одну розбиту в вікнї шибку. Коло альтанки на самому крутому місцї високий, старий дуб. Вершина урізана й на нїй гнїздо лелеки, самітне, зоставлене на зіму. Полетїли мешканцї в теплий край. Чи то згадують зараз про своє гостювання?

Я повертаюсь назад з фаєтона й переді мною в низу ростилають ся широкі-широкі луки, то вкриті густими, кучерявими гаями, то світять блїдо-зеленими прогалинами сїнокосів. На кілька верст я помічаю до дрібязків увесь краєвид. Місцями по йому чіткою, голубоватою стрічкою виблискує річка. А на тім кінцї простягла ся залїзниця і сивий дим кучерявими баранчиками повив ся вздовж дороги. Я широкими очима вдивляю ся в краєвид, а в моє серце вливаєть ся радісна, бадьора смуга. Хочеть ся співати якихсь дужих пісень, голосно кричати й побігти на зустріч холодному вітрові, блїдо-блакитному небові, білим, легким хмаринкам.

Пан Березна просить злїзти з фаєтона й пройти ся садом. Я охоче згоджуюсь. Рівна, чиста доріжка прорізує віти алеї. Понад доріжкою густі кущі жасміну, бузку, а далї зелені, рівні.

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

соковиті, присадкуваті яблуні й груші простягли ся шахматними рядами. На сонці особливо чітко вимальовують ся золотисті боки, вкриті густою червоною фарбою яблок, груш та сизо-темних слив, що роями обсїли віти. І це ж, маєте знати, сам пан Березна усе насадив. Кожну деревину викохав, випестив; кожну вітку обрізав, позамазував сучки. І от маєте тільки десять років, а сад вишов свіжий, буйний, і вже дає кілька тисяч доходу. Ми підходимо до будинку, простого, старенького, але міцно, по господарськи збудованого.

Ми зійшли на веранду, а далї через скляні двері в їдальню.

На довгім, просторім столї чиста, біла скатерть і напівбадьоро, з веселим співом, ще пихтить самовар. До нас вийшла покоївка, чиста, румяна, в білій запасцї, зустрічає нас з привітною усмішкою та веселими очима.

— Катерино, паничеві кімнату й даси умити ся, то що!.. Ну, прошу пробачить! До скорого побачення! Хе-хе-хе...

Легкими кроками стукотить Катерина по підлозї в просторій залї.

А ось і моя кімната! Не дуже велика, з вікнами на південь, у сад. Біла, чиста й світла. Мягка, зелена мебель, темний килим, і все чисте, веселе, радісне. Якимись мягкими чарами приваблює моя кімната до спокою. Боже, як хороше! Я не втримуюсь і опускаюсь на канапу. А на моїм обличчю розпливаєть ся стомлена, але приємна усмішка.

— Стомились? — привітно звертаєть ся Катерина.

— Нї, нї, Катерино! Се просто так весело стало.

— А тут справдї весело, дуже весело! Се найвеселїйша кімната.

Я згоджуюсь.

— Води подать? — питає Катерина.

— Так, так! Будьте ласкаві!

— Я зараз!

Чекаю. Вікна виходять у сад і я вдивляюсь на дерева, що так спокійно, мов зачаровані, держать на собі густий тягар яблок і груш. І так от би стати і дивитись, дивитись, і почувати, як у душу вливаєть ся тихий, мягкий, задумливий спокій.

Катерина вносить воду. Я роздягаюсь і почуваю, як холодна вода свіжо бадьорить моє тїло. Червонїють мої щоки і все моє обличчя злегка пашить. А Катерина стоїть і мовчки слїдкує за мною цїкавими, веселими очима. Чи рада, чи насміхаєть ся, а чому саме?

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— А давно ви тута, Катерино?

— Уже третій рік.

— Ну, що ж, вам гарно живеть ся?

— Хто зна! Усяко буває. Як прийдеть ся... — а далі замовчала. — Робити всюди не легко, — додала згодом.

І знову я почуваю, як щось кольнуло мене.

Я вдивляюсь в неї й за випещеним, чистим обличчям я немічаю ту ж саму покірливість в сумних очах, в легких зморшках коло рота, в чисто вимитих, але загорілих руках.

Катерина мовчки забірає воду, а через хвилю знов являеть ся й тим же завченим, холодним тоном закликує:

— Просять до чаю.

— Я зараз.

Іду в їдальню. Мене зустрічає кругленька, червонувата пані з повільними рухами й подає мені мягко руку. Я цілую. Далі сухенька сестра пана Березни. Далі ряд панночок, які тільки-що повставали зі сну. Старенька, з довгим носом мадмоазель і чорний, сухорлявий панок, син Березни.

— Прошу сідати! Ось ваше місце!

— Дуже дякую.

— Вам чого кави, чи чаю?

— Прошу чаю!

— Будь ласка! Певне стомились з дороги?

— Ні, нічого! Умив ся й почуваю себе гаразд.

— Ну, ще рано почувати себе не гаразд!

Свіже масло, смачний хліб, чиста скатерть, весело гомонить самовар, спокійні рухи, спокійні, без клопоту розмови. Десь одтає частина моеї душі й розпливаеть ся в радісний, спокійно-добродушний сміх, який по всім суставам розливаеть ся.

Після снідану мене запрохують на веранду й ставлять широке кресло-качалку. Я сідаю й гріюсь на сонці. З вітальні льють ся звуки, веселі, радісні. Вони кудись підіймають ся ґраціозними хвилями, як череда кізок під гору, і сміють ся, і зливають ся з сонцем, з небом, з голубою блакитю і золотими промінями. І сміють ся. Сміють ся... А я гріюсь на сонці, вслухаюсь в музику й теж сміюсь разом з нею, разом з сонцем, з молодою, ґраціозною панною, що починає розмовляти зі мною. Скінчили панночки вчитись. Закликають мене до гри в шахмати. Погравши ми пішли гуляти. Обійшли ліс і сад.

— Оце, бачите, королева Вікторія, дуже смачна груша... А це маете: Марія Люіза; вона не така смачна, але дуже запашна.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А це червоний голубок, мягкі, трохи кислуваті яблука. Ось золотий Пармен! — Ми зриваємо овочі, коштуємо, й потроху наїдаємо ся. Далї вже не цїкавить нас нї Марія Люіза нї королева Вікторія.

Знову повертаємо ся до веранди. Розсїли ся в кресла. З вітальнї линуть хриплі, неначе з простудженого горла, звуки ґрамофона. Час іде трохи нудно, але спокійно, лїниво, безтурботно.

І такі лїнощі опановують вами й так приемно росправитись у креслї й сидїти мовчки й нї про-віщо, нї про-віщо не думати. Се цїлком нове почуття і я, смакуючи, оддаюсь під його владу.

Нарештї застукала Катерина каблуками в їдальнї. Тонкий брязкіт посуди — готують ся до обіду. Моє товариство починає сміятись, виявляючи заклопотаність.

Знову закликають. Знову сїдаємо. Подають свіжі, смачні страви. Зразу починають мовчки, похапцем їсти, але потім стомлюють ся й дивлять ся на нові страви, як на якийсь тяжкий, але необхідний обовязок. Після обіду всї тяжко зітхають, радїючи, що вже більш не доведеть ся набивати себе.

— Прошу пробачить, панство!

— Дуже дякую! — Вклоняють ся, дякують.

Малеча підходить до господинї, робить легкий „кніксен“ і, хутко повертаючись, зникає в садї. Менї пропонують спочити і я охоче згоджуюсь. Власне, не стільки цїкавить сон, як бажання залишитись самим собою; розібратись в нових враженнях, віддатись тим новим почуттям солодкого спокою, що так міцно опановує мною. Я увіходжу в свою кімнату й чомусь звертаю увагу на темний образ у кутку. Коло нього кілька сухих гилячок і квіток. На столї лежить дві книжки. Я підкочую кресло, лїниво сїдаю в нього, беру книжку, перегортаю й мимохіть спиняюсь на однім нарисї.

Село тихе, сумне. В мягкий, теплий сум обгорнені всї враження, всї настрої поета, й це так відповідає мойому власному настрою. Читаю повільно. Думка потроху засипає, опускають ся руки, і я починаю вдивлятись у вікно.

Широкий клен з пожовтїлим листям стиха веде якусь розмову з вітром. Щось довго-довго розповідає йому. А потім на хвилю замовкає і знову починаєть ся оповідання. Але вітер чомусь сердить ся й тодї клен починає гаряче суперечити. А крізь віти, як через мережево, пробивають ся блакитні краплини чистого, далекого вітру.

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Обстанова тиха, заспокоюча, і я потроху починаю спускатись у легкий не то сон, не то дрімоту, й переді мною увесь час стоїть старенький, з сивою, широкою бородою татусь. Він поважно росправляє бороду і щось починає розмовляти бадьоро, а в очах стоять радісні, теплі сльози. А то виглядає з-за канапи панна й починає весело дратувати мене, чудово кокетуючи очима.

Розбудили мене буйні, браурні звуки пянїна. Виходжу на веранду й знову сїдаю на качалку. Біжать і біжать веселими говорливо-шумними отарами згуки, а я лїниво й собі під ніс щось бурмочу. На столї стиха стукають склянки — готують ся до чаю. Вносять самовар. Але навколо нїкого не видко. Тільки мадмоазель закохалась у музицї, уся впурнула в неї і з якоюсь пристрасною насолодою міняє одну мельодію за одною. Щось певне хоче таємне та глибоко-інтімне сама собі розказати. А я спокійно вдивляюсь на вечірні тони неба, на легко-рожеві, засмучені павутини хмарин — і нїяк не зрозумію тих чудних нюансів старої панни.

Несподївано я мусїв позбутись спокою. За лїсою загавкали собаки. Зразу стиха, а потім усе більш і більш завзято. Підіймаюсь і хутко йду туди. Якась маленька бабуся, уся в чорних зморшках, з худим, виснаженим обличчям, у темній, старенькій одежі стоїть і покірно-полохливо одмахуеть ся від собак. А ті обступили її й не дають ходу.

— Паничу, паничу! Проведіть, будь ласка!

— А ви до кого?

— Та тут дочка моя в наймах!

— А деж вона?

— Та в кімнатах... Катерина... Може знаєте?

— А-а! Так ідїть сюди! — проводжу.

— Катерино! А йдїть сюди! — гукаю...

Вийшла Катерина, холодно, трохи нїяково поздоровкалась з мамунею. Чую тиху розмову.

— А це я до тебе, дочко, сорочку принесла, то що. Ну, як же ж ти тут?

— Та нїчого.

— А... ну й слава Богу!

А далї потроху відходять до двору й балачка стає все тихшою й тихшою. Я вже нїчого не розбіраю, тільки й чую, як гомонить і гомонить тихий, покірно-сумний струмочок жалібних слів. Про щось скаржить ся старенька, певне про свою долю. А їй відповідають нїжні, монотонні слова музики.

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Я вслухаюсь. Старенька панна грає: „La prière“ Бетховена й ніжні, теплі згуки з молитовною тугою, тихою, ласкавою до когось, побожно звертають ся то з щирим, благаючим проханням, то з безнадійністю, то знову відходять покірні, знесилені, пливуть з холодного верхівя в зелені, застлані млою, долини.

А до мене надходять зовсім инші слова. І я їх підбіраю під мельодію. І льють ся в такт цій мельодії мої власні думи.

— Коли тобі, Боже, шкода світу, кожної істоти, то на що ти від дерев ламаєш віти; сушиш вітром, мочиш дощем, а потім гониш і гониш їх аж поки не струхлявіють вони, не розгублять серця?! Чому, чому так жорстоко обіходиш ся з ними?

— У-у-у! — плачуть десь у домі розчаровані згуки. А струмочок журливих слів усе гомонить і гомонить.

Я обертаюсь до старенької бабуні й бачу, як сльози по темному, сухому обличчю збігають двома струмочками, і я не знаю, що саме, чи то музика мене зворушила, чи сльози старенької бабуні викликали в мені старі спомини. Але я раптом підіймаюсь і помічаю в небі дві засмучених рожевих смуги. А до мене підходить живий, яскраво-чіткий татусь. І знову глибокий біль наскрізь пронизує мою душу. Що він тепер робить? І я сам, не помічаючи цього, зіскакую з кресла і йду по доріжці в глибину саду. Стиха долітають згуки піяніна, а думки своє снують.

Останній оберемок скінчив рубати старий. Осінний день, короткий, а про те старі руки добре притомились. Заходить сонце, одним днем близче до кінця, а з ним кінчають ся денні думи. Скільки передумано їх тихо, спокійно! Останні гилячки повільно рубає татусь: цюк-цюк-цюк! Так і остались нерозгаданими за день наболілі усім життям питання. Так і невідомо, чи доведеть ся побачити до смерти хоч раз свого сина. В ньому всі старі надії, ті, котрих сам не здобув; в йому вся утіха сірого, нещасливого життя! Хто ж він? Рідний і чужий. Близький і невідомий. Цікавий і незнайомий...

А син втомлений і знесилений проміняв власний, тихий спокій на кілька сірих днів, яких міг би дати рідним.

— Коли тобі, Боже... Коли тобі, Боже!.. — плетуть ся якісь безглузді слова. То се я, квола й непотрібна людина буржуазного віку, сам знесилений, припав до ситих, як опеньок до трухлявого пня!

А старий, певне, скінчив рубати й тихою, старечою ходою пішов до хати. Узяв шматок черствого хліба, намазав гіркою цибулею й покірно їсть його. Про віщо він зараз думає? Про мене? А може ні про віщо? Може мене й забув.

Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Цюк-цюк-цюк! — десь стукає серце голосно, а менї здаеть ся, що якась маленька сокира рубає й рубає в моїй душі і згодом одрубає усе те, що звязувало мене найтоншими нитками з усїм живим, з усїм рідним, близьким менї. Одрубує ниточку за ниточкою й сохнуть ті корнї — й спустошують мою душу...

Я знесилений, пригнїчений, опускаюсь на землю і вдивляю ся на захід холодний, засмучений. Чітко на ньому простягли ся осїнні золото-рожеві фарби довгими, холодними смугами, й так і застигли, не згасаючи.

А в мою душу усе глибше й глибше вливають ся „біль і сором“ і не цїкавий уже нї мій спокій, нї тепла, привітна кімната.

А біль наростає усе більш і більш і, щоб забути його, я хутко підхвачуюсь і все йду і йду на зустріч рожево-холодним смугам заходу.

П. ТИЧИНА.

Золотий гомін.

Над Київом — золотий гомін,
І голуби, і сонце!
В низу —
Днїпро торкає струни...

Предки,
Предки встали з могил;
Пішли по місту
Предки жертви сонцю приносять, —
І від того золотий гомін.
Ах, той гомін!..
За ним не чути, що друг твій каже.
Від нього гро́зи, пролїтаючи над містом, плачуть.
Бо їх не помічають.

Гомін золотий!..

У ночі,
Як Чумацький Шлях сріблисту куряву простеле,
Розчини вікно, послухай!
Слухай! —
Десь в небі плинуть ріки,
Потужні ріки дзвону Лаври і Софії!..
Човни золотії із сивої-сивої Давнини

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Причалюють.
Човни золотії.
...З хрестом,
Опромінений,
Ласкою Божою в серце зранений
Виходить Андрій Первозванний!
Ступає на гори:
Благословенні будьте, гори, і ти, ріко мутна́я!
І засміялись гори,
Зазеленіли...
І ріка мутна́я сповнила ся сонця і блакитї —
Торкнула струни...
У ночі,
Як Чумацький Шлях сріблисту куряву простеле,
Вийди на Дніпро!
...Над Сивоусим небесними ланами Бог проходить,
Бог засіває.
Падають
Зерна
Кришталевої музики.
З глибин Вічности падають зерна
В душу.
І там, у храмі душі,
Над яким у недосяжній високости вють ся голуби—молитви,
Там,
У повнозгучнім храмі акордами розцвітають —
Натхненними, як очі предків!

Він був мов жрець спянілий від молитви —
Наш Київ, —
Який моливсь за всю Вкраїну —
Прекрасний Київ.

— Буря!
Стихійно очі він розкрив —
І всї сміють ся, як вино...
— Блиск!
— Жах!

Розвивши ясні короговки
(І всї сміють ся, як вино),
Вогнем схопив ся Київ
У творчій високости!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Здрастуй! здраствуй! — сиплеть ся з очей.
Тисячі очей...
Раптом тиша: хтось говорить.
— Слава! — з тисячи грудей.
І над всім цим в сяйві сонця —
Голуби...
— Слава! — з тисячи грудей.
Голуби...

Сміялись гори,
Зеленіли...
То Україну
За всі роки неслави благословляв хрестом
Опромінений,
Ласкою Божою в серце зранений
Андрій Первозванний!
І засміялись гори,
Зазеленіли...

Але ж два чорних гроба,
Один світлий.
І навкруг калїки —
Калїки...

Повзають, гугнявять, руки простягають
(О, які скорчені пальці!) —
Дайте їм, дайте!
Їсти їм дайте — хай звіря в собі не плекають!
Дайте!..
Повзають, гугнявять, сонце проклинають,
Сонце і Христа!
Проходять:
Бідні, багаті, горді, молоді, закохані в хмари й музику —
Проходять...

Предки з жахом одвернулись.

Чорний птах — у нього очі-пазурі! —
Чорний птах із гнилих закутків душі,
Із поля бою прилетів.
Кряче.
У золотому гомоні над Київом,
Над всією Україною —
Кряче.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

О, бездушний пташе!
Чи це не ти розпяття душі людської
Століття довбав?
Століття.
Чи не ти виймав живим очі,
Із серця віру?
Із серця віру.
Чого же тобі тепер треба
В години радости і сміху?
Чого ж тобі тепер треба, о, бездушний пташе? Говори

Розправив свої гнітючі крила між голуби і сонце —
Й кряче.

— Брате мій, памятаєш дні весни на світанню волі?
З тобою, обнявшись, ходили ми по свіжо-зелених стежках,
Славили сонце!
А у всіх тоді, навіть у травинки, тремтіли сльози на очах...
— Не памятаю. Одійди!
— Любий мій, чом ти не смієш ся, чом не радієш?
Це ж я, твій брат, до тебе по-рідному промовляю, —
Невже ж ти не впізнав?
Відступись! Убю!
Чорний птах,
Чорний птах кряче.
І навкруг —
Калїки...

В години радости і сміху
Хто їх поставив на коліна?
Хто простягнуть сказав їм руку,
Який безумний бог — в години радости і сміху?

Предки з жахом одвернулись.

— Виростем! — сказали тополї.
— Бризнем піснями! — сказали квіти.
— Розільємось! — сказав Днїпро.
Тополї, квіти, і Днїпро.

Зоряного ранку
Припади вухом до землї, послухай!
Слухай! —
Дзвенить, дзвенить, дзвенить
І бєть ся на шматки...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Чи то не золоті джерела скресають під землею?
Лелїє, віє, ласкавіє,
Тремтить неначе сон...
— Чи то не самоцвіти ростуть в глибинах гір?

— Виростем! — сказали тополї.
— Розільємось! — Днїпро.

Зоряного ранку
Припади вухом до землї, послухай!
...Ідуть.
То десь із сел і хуторцїв ідуть до Київа —
Шляхами, стежками, обніжками.
І бють ся в їх серця́ у такт
(Бють ковалї!) —
Дзвенять немов сонця́ у такт
(У кришталї!) —
Там над шляхами, стежками, обніжками.
Ідуть!
І всї сміють ся, як вино.
І всї співають, як вино:
— Я — дужий народ,
Я молодий!
Вслухав ся я в твій гомін золотий —
І от почув.
Дививсь я в твої очі —
І от побачив.
Слїпий я був, незрячий був —
І от побачив.
Гори каміння, гострого каміння, що хтось навалив на мої груди,
Я так легенько скинув —
Мов пух...
Я — дужий народ, я — молодий
Я — невгасимий Огонь, прекрасний,
Одвічний Дух.
Вітай же нас ти з сонцем, голуба́ми —
Я дужий народ! — з сонцем, голубами...
Вітай нас рідними піснями!
Я — молодий!
Молодий!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В. Б. Єтс. (W. B. Yeats).

Ірляндія.

(Cathleen ni Houlihan).[1])

Дїєві особи:

Пітер Джілен.
Бріджет, його жінка.
Майкель, їх син; має женитись.
Патрік, дванацятилїтнїй хлопець, молодший син.
Ділія Кегіль, молода Майкеля.
Старчиха.
Сусїди.

Сцена: *Середина котеджа коло Кіллали в 1798 р.*[2]). *Бріджет, стоячи коло стола, розгортає клунок. Пітер сидить по один бік воню, Патрік — по другий.*

Пітер. Що воно за галас?

Патрік. Я нїчого не чую (*прислухаєть ся*). Тепер чую. Наче кричать — ура. (*Йде до вікна й дивить ся*). Дивно, чого б вони кричали? І не видно нїкого...

[1]) Cathleen ni Houlihan — героїня цїлого ряду ірляндських народних пісень та оповідань, жінка надзвичайної краси й принади, за яку, як видно з пісень, багато чоловіків пішло на смерть.

Заголовок цей неясний українському читачеві, незнайомому з ірляндськими піснями, й не дає жадних ассоціяцій. Зміна його в перекладї зроблена на підставі слів самого автора в його листї до Леді Грегорі, як і сам Єтс видатного робітника на полї ірляндського національного літературного відродження.

Наводимо уступ з цього листа „.... менї приснив ся сон на диво реальний. Я бачив селянський котедж — скрізь заможність, у печі веселий вогонь, розмова про весїлля; і в такий котедж входить старчиха. Вона сама Ірляндія й разом та сама Cathleen ni Houlihan, про яку так багато співано пісень, оповідано казок, за яку так багато пішло на смерть. Менї здало ся, як би я зміг скласти цей мій сон у драматичний етюд, то й инші могли б побачити його так, як я сам бачив" (W. B. Yeats. Plays for an Irish theatre. Gr. 222).

[2]) Нещаслива висадка французького ґенерала Амбера з невеликою скількістю французького війська в Кіллалі в 1798 р. була одним з крівавих епізодів історії Ірляндії в кінцї XVIII в.

Англїйський уряд був примушений підчас нещасливої для Великобританії війни з Америкою за її незалежність, провести деякі реформи в Ірляндії. Коли втрата

Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Пітер. Може гулянка на леду.

Патрік. Сегодня немає гулянки. Крик неначе в низу, в місті.

Бріджет. То мабуть парубки вигадали якусь забавку. Йди сюди, Пітер, подивись на Майкелеву весільну одежу.

Пітер (*присуває ся зі стільцем до стола*). Справді, яка гарна одежа!

Бріджет. У тебе не було такої, як ти женив ся.

Америки розвязала йому руки, він не тільки не довів їх до кінця, але навпаки круто повернув назад до репресій і штовхнув тим самим Ірляндію до отвертого повстання.

Коли стало ясним, що всі можливі конституційні засоби — не дійсні, а такі льояльні проводирі національного руху, а разом з тим і щирі ірляндські патріоти, як Флод і особливо талановитий і популярний Ґраттан, — безсилі, молодша ґенерація ірляндських національних діячів, які вже й раніш підпали були під вплив французьких революційних ідей, увійшли в зносини з французьким революційним урядом.

Розігнаний у 1795 р. Союз обєднаних ірляндців (United Irishmen) перейшов на нелеґальне існування й метою його стало проведення озброєною силою республіканської форми правління в незалежній Ірляндії за допомогою французької республіки, з якою Великобританія тоді почала війну. Вольф Тон, перший організатор зносин з Францією, та Льорд Едуард Фіцджеральд почали переговори з Директорією, яких результатом було три експедиції французького фльота в Ірляндію.

Перша під командою Гоша в 1797 р. скінчилась невдатно: буря не дозволила зробить висадку війська, розсіяла й розігнала французьку ескадру. Анґлійський уряд відповів на цю експедицію безглуздими та кривавими репресіями над неповинним ірляндським народом. Наслідком цієї сліпої політики було страшне повстання в 1798 р. Його підготувала ґрупа патріотів з Льордом Едуардом Фіцджеральдом на чолі. За кілька день до призначеного до повстання дня, виконавчий комітет повстанців був через зраду захоплений і, після недовгого опору анґлійському військові, перебитий. Повстання все таки вибухло й розлилось зі стихійною силою по цілій Ірляндії. Втрата ідейних проводирів повела до повної дезорґанізації й страшних ексцесів на ґрунті національної, економічної та релігійної ворожнечі ірляндського населення до прийшлого анґлійського. Повстання скінчилось не менш страшними репресіями. Після експедиції Гоша і повстання Фіцджеральда ціла Ірляндія була злита кровю.

Останніми подіями цього кривавого періода ірляндської історії, який скінчив ся примусовою унією знесиленої Ірляндії з Англією в 1800 р., були: 1) вище згадана висадка французів у Кіллалі в 1798 р., де французький десант, хоч і збільшений значною скількістю ірляндських повстанців, (історичний момент, яким скористував ся Єтс для свого драматичн. етюда) зустрів ся з значно більшою та краще зорґанізованою військовою силою анґлійців і був перебитий та забраний у полон; 2) третя французька експедиція, яка вийшла в слід за Амбером, була перехоплена анґлійською ескадрою в морі й взята в полон. Тут був захоплений і останній з ірляндських патріотів цієї епохи, після льорда Фіцджеральда найбільш популярний в Ірляндії й досі, Вольф Тон; засуджений на шибеницю він встиг сам заподіяти собі смерть у Дублінському замкові. (*Прим. переклад.*).

Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Пітер. Що правда, то правда. Ми ніколи не думали, щоб наш син носив таку одежу на весіллї, або мав таку гарну хату для молодої жінки.

Патрік (*коло вікна*). Там стежкою йде якась стара жінка. Не знати, чи вона сюди йде?

Бріджет. То певне сусідка, яка йде розпитатись про Майкелеве весілля. Не бачиш, хто саме?

Патрік. Здаєть ся незнайома, та не до нас іде. Звернула в балку, де Мертін з синами стриже овець. (*Повертаєть ся до Бріджет*). Памятаєте, що Уіннї казав тодї у вечері про незнайому жінку, що ходить скрізь, коли має бути війна або який заколот.

Бріджет. Не обридай нам з Уіннем! Піди відчини двері браґові! Не чуеш? Іде стежкою.

Пітер. Надіюсь, що він принесе Діліїні гроші сповна; бовсь, щоби свати не зламали нашої умови. Досить менї було клопоту, поки довів дїло до краю.

(*Патрік відчиняє двері; Майкель увіходить*).

Бріджет. Де ти забарив ся Майкель? Ми весь час виглядаємо тебе.

Майкель. Я зайшов до попа, щоби приготував усе до вінчання на завтра.

Бріджет. Чи він нїчого не казав?

Майкель. Казав, що дуже гарна пара і що йому нїкого не було так приємно вінчати, як мене з Діліею.

Пітер. Гроші приніс?

Майкель. Ось де! (*Кладе ґаманець на стіл, іде й спираєть ся коло комина. Бріджет, яка весь час оглядала одежу, пробувала, чи міцні шви, вивертала підкладку в кишенях і т. ин., складає одежу на миснику*).

Пітер (*встаючи бере ґаманець і висипає ґроші на стіл*). А як же, я добре подбав для тебе, Майкель! Старий Джон Кеґіль задержав би половину ще довше. Нехай, каже, половина буде в мене, поки перший хлопець не вродить ся. Нї, кажу, чи буде хлопець, чи нї, а всї сто фунтів мусять бути в Майкелевих руках, як ваша дочка вступить у його хату. Жінка до нього озвалась і нарештї він згодив ся.

Бріджет. Ти, Пітер, здаєть ся, дуже зрадів ґрошам.

Пітер. Чому нї, як би я був мав щастя взяти за жінкою сто, або хоч і двацять фунтів, як женив ся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Бріджет. Хоч я й не принесла багато, так і не застала нічого. Що в тебе було, як ми побрались? Крім курчат, яким ти сам давав їсти, та кількох ягнят, що ти погнав на базар у Баллїну, нічого більш не було в тебе. (*Вона гуркає сердито плечиком на мисника*). Коли я не принесла скарбу, то я заробила його своїми жилами, копаючи картоплю, поки дитина, Майкель, що онде стоїть, лежала на оберемку соломи. Хіба коли менї замануло ся гарної одежі або чого иншого, крім роботи?

Пітер. Що правда, то правда! (*Гладить її по руцї*).

Бріджет. Одчепись, треба ж прибрати хату для молодої невістки!

Пітер. Ти найкраща жінка на цїлу Ірляндію, але-ж і гроші теж не погана річ! (*Сїдає і знов перелїчує гроші*). Нїколи не гадав я, що побачу так багато грошей у своїй хатї. Маючи такі гроші, можемо багато дечого розпочати. Можемо взяти на випас тих десять акрів землї, що зостались по смерти Джемса. Скотину купимо на ярмарцї в Баллінї. Чи Дїлія просила зоставити їй трохи грошей, Майкель?

Майкель. Нї, нїяк! Вона, здаєть ся, й не помічала їх зовсїм і не дивилась.

Бріджет. І не диво. Чого б вона на гроші дивилась, коли вона має на кого задивлятись: такий гарний молодий! Нехай Богу дякує, що достав ся їй такий хороший, розумний хлопець, який дасть раду грошам, не розтринькає їх і не прогуляє на горілку, як инші.

Пітер. Мабуть Майкель і сам не дуже думав про гроші, а дивив ся яку дївку брав.

Майкель. А вжеж! (*Підходить до стола*). Кожному хочеть ся мати гарну, вродливу жінку. Щоб і дома було на що дивитись і до людей було з ким вийти. Гроші розійдуть ся, а жінка зостанеть ся.

Патрік. (*Повертаючись від вікна*). Знов гукають. Може перевозять поромом коней з Енніскронї. Тодї раз-у-раз гукають „ура!“, як конї йдуть сміливо, не боячись води.

Майкель. Які там конї? Куди б їх перевозили, як нїгде немає ярмарку? Піди, Патрік, подивись що там робить ся!

Патрік (*одчиняє двері, щоб вийти, але спиняеть ся хвилину на порозї*). Чи Дїлія не забуде привезти те щеня, що обіцяла, як перейде до нас?

Майкель. Певне, що нї!

(*Патрік виходить, покинувши двері*).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Пітер. Тепер буде за Патріком черга шукать добре віно, але йому це не так легко буде, не маючи власної хати.

Бріджет. Я тепер думаю часом: Коли нам так добре ведеть ся, а Кеґелї нам стануть у великій підмозї, бо-ж Діліїн рідний дядько попом, то може нам пощастить колись вивести Патріка в попи... Він же такий запопадливий до книжок!

Пітер. Ще встигнемо, ще встигнемо, в тебе завше в голові повно думок, Бріджет!

Бріджет. Ми ж матимем змогу вчити його, а не пускати в мандри, як бідного школяря, що живе з того, що випросить.

Майкель. І досї не вгамувались! (*Виходить, стає на дверях, захищаючи очі рукою від сонця*).

Бріджет. Видко що-небудь?

Майкель. Видко стару жінку, йде стежкою на гору.

Бріджет. Дивно, хто вона? Певне та сама незнайома жінка, яку Патрік оце бачив.

Майкель. Не думаю, щоб хто із сусїдок. У неї вид затулений хусткою.

Бріджет. Може яка бідна жінка почула, що в нас буде швидко весїлля, та й прийшла, щоб і їй щось попало.

Пітер. Я краще візьму гроші з очей. Не треба, щоб чужі їх бачили. (*Йде до скринї, що в кутку, одчиняє її, кладе гаманець і возить ся коло замку*).

Майкель. Ось де вона, тату! (*Стара жінка помалу проходить під вікном і дивить ся на Майкеля*). Не хотїло ся б менї, щоб чужі находили в хату в день мого весїлля.

Бріджет. Відчини двері, Майкель! Не лишай бідну жінку на дворі!

(Стара жінка входить. Майкель одійшов на бік, щоби пустити її)

Стара жінка. Спаси Господи всїх вас!

Пітер. І вас Його милостю!

Стара жінка. У вас затишно.

Пітер. Милости просимо до нас!

Бріджет. Сїдайте коло вогню, погрійтесь!

Стара жінка (*гріючи руки*). На дворі сильний вітер.

(Майкель, стоючи коло дверей, дивить ся уважно на неї. Пітер підходить до стола).

Пітер. А ви здалека?

Стара жінка. Здалека, дуже здалека! Мало хто так далеко заходив, як я, та й не кожен угощає мене в хатї. Один мав

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

гарних синів; я думала, що вони будуть прихильні до мене, але вони стригли овець і слухати мене не схотіли.

Пітер. Гірко, хоч кому не мати власного кутка.

Стара жінка. Правду кажете, правду. Я вже давно тиняюсь.

Бріджет. Не дивно, що ви так змарніли.

Стара жінка. Часом буває: ноги стомлені, руки відпочивають, а на серці нема відпочинку. Коли люди бачуть, що я сиджу тихо, думають: старість прийшла, сила покинула мене. А коли лихо обсяде мене, я мушу жалітись своїм прихильникам.

Бріджет. Що ж вас вигнало в світи?

Стара жінка. Багато чужинців найшло в мою хату.

Бріджет. Воно й по вас видко, що зазнали багато лиха.

Стара жінка. Справді, зазнала його.

Бріджет. Звідки те лихо взяло ся?

Стара жінка. Землю одняли в мене.

Пітер. Багато ж одняли у вас землї?

Стара жінка. Чотири гарних зелених ниви. [1])

Пітер (*на бік до Бріджет*). Як ти думаєш, чи це не вдова Кезі, яку оце недавно виселили з ґрунту?

Бріджет. Нї, не вона! Я бачила вдову Кезі на базарі в Баллинї, — вона здорова, свіжа жінка.

Пітер (*до старої жінки*). Чи ви, як ішли на гору сюди, чули, що кричали „ура“?

Стара жінка. Менї здавалось, що я чула згуки, до яких я звикла була, коли мої прихильники сходились до мене. (*Вона починає співати пів-голосом, наче до себе*):

Піду й я голосити до неньки:
Кучерявий Донох неживий,
З мотузяним оривком на шиї,
З білим хустям поверх голови.

Майкель (*наближаючись від дверей*). Що це ви співаєте?

Стара жінка. Співаю про хлопця, якого я знала колись, кучерявого Доноха, його повісили в Галвеї. (*Співає голоснїйше*):

Будем, матїнко, тужити разом,
Волос мій розвязаний, розвитий;
Памятаю, як орав він свою ниву,
Вивертаючи землю кровю злиту,

[1]) Чотири провінції (графства), з яких складаєть ся Ірляндія: Мюнстер, Лінстер, Ульстер і Коннот.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Як поставив собі клуню на узгірі
Усе з доброго, із міцного каміння;
Ми б зрівняли шибеницю до землі,
Як би стало ся це в Енніскронї!

Майкель. Що довело його до смерти?

Стара жінка. Він умер, бо дуже любив мене. Багато людей повмирало від кохання до мене.

Пітер *(на бік до Бріджет)*. Вона стерялась від горя.

Майкель. Чи давно ця пісня зложена? Чи давно він умер?

Стара жінка. Ні, недавно! Недавно! Але було багато инших, що давно-давно повмірали від кохання до мене.

Майкель. Чи вони були з нашої околиці?

Стара жінка. Сідай оттут коло мене, я тобі розкажу про них! (*Майкель сідає коло неї біля воріт*). Був один з О'Доннелїв, з півночи, а один з О'Сюллїванів з півдня, та ще був О'Брайян, який зложив свою голову в Клантарфі біля моря; було багато їх і на заході; одні, що повмірали сотні лїт тому, а инші є такі, що мають умерти завтра.

Майкель. Чи ті, що мають умерти завтра, на заході?

Стара жінка. Присунь ся близше! Присунь ся близше!

Бріджет. Чи вона в умі? Як тобі здаєть ся? А може це відьма?

Пітер. Вона сама добре не знає, що говорить. Горе та нужда прибили її.

Бріджет. Бідна сердешна! Треба мати милосердя до неї.

Пітер. Дай їй молока трохи та вівсяного коржа.

Бріджет. Може треба дати ще що-небудь на дорогу. Кілька пенсів, або навіть і шіллїнґ, — у нас же стілько грошей у хатї!

Пітер. Хіба я жалїю дати, коли є що давати? А, як ми пічнемо оттак розтринькувати те, що маємо, то швидко доберемось і до тих ста фунтів. А то було б шкода!

Бріджет. Сором тобі, Пітер! Дай їй шіллїнґ, не жалкуй, а то не буде нам щастя!

(*Пітер іде до скринї й виймає шіллїнґ*).

Бріджет (*до старої жінки*). Може випєте молока?

Стара жінка. Менї не їжа й не питво потрібні.

Пітер (*подаючи шіллїнґ*). Осьде, нате!

Стара жінка. Цього менї не треба! Гроші менї не потрібні.

Пітер. А чого ж ви просите?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Стара жінка. Коли хто хоче менї помогти, мусить віддатись менї сам, віддати менї все.

(*Пітер підходить до стола, дивлячись зчудовано на шіллінґи; стає й шепочеть ся з Бріджет*).

Майкель. Чи ви не маєте нїкого, щоб доглядав за вами на старість?

Стара жінка. Не маю.

Майкель. Хіба вам не сумно блукать шляхами?

Стара жінка. Мене розважають думки та надії.

Майкель. Які ж ваші надії?

Стара жінка. Надія повернути мої чотирі ниви: надія збутись чужинців з власної хати.

Майкель. А як же ви збудетесь?

Стара жінка. Я маю прихильників, які допоможуть менї. Вони й тепер збірають ся допомогати. Я не боюсь. Коли їх сьогоднї переможуть, на завтра вони будуть переможцями. *(Встає)*. Треба йти їм на зустріч. Вони йдуть менї на поміч і я повинна бути там і привітати їх, і сусїд скликати, щоби вітали.

Майкель. Я піду з вами.

Бріджет. Тобі не її прихильників йти вітати, Майкель; дівчину, яка прийде в нашу хату, тобі треба вітати! У тебе ще роботи доволї, подбать, щоб було що їсти й пити. Твоя жінка, яка має вступити в нашу хату, не з порожнїми руками прийшла; не вітатимеш же ти її в порожнїй хатї. *(До старої жінки)*. Може ви не знаєте, — завтра весїлля мого сина.

Стара жінка. Від хлопця на передоднї весїлля я не жду помочи.

Пітер (*до Бріджет*). Хто вона така? Як ти думаєш?

Бріджет. Ви ще нам не сказали, як вас звуть.

Стара жінка. Одні звуть мене „бідною старою“, а инші звуть „Cathleen ni Houlihan“.

Пітер. Менї здаєть ся колись я знав когось, що так звав ся. Хто ж то був? Мусить бути хтось, кого я знав ще малим. Нї, нї, пригадую, я чув це імя в піснї.

Стара жінка. (*Стоїть на порозї*). Вони дивують ся, що про мене піснї складено. Про мене багато поскладали пісень. Одну я оце в ранцї чула. (*Співає*).

Не робіть великої бучі,
Коли будете копать могили на завтра!
Не скликайте попів, нї дяків
На той похорон, що відбудеть ся завтра!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не накривайте столів для гостей
На ті поминки, що будуть завтра!
Не подавайте грошей на молитви
За тих, що повмірають завтра!
Їм не потрібні молитви, їм не потрібні молитви!

Майкель. Я не розумію вашої пісні, але скажіть мені, чим я можу вам допомогти?

Пітер. Майкель, іди сюди!

Майкель. Цить, батьку! Слухай її!

Стара жінка. Ті, що хочуть допомагати мені, беруть ся до тяжкої праці. Багато з них, які були румяні, тепер зблідли; багатьом з них, що вільно гуляли по горах, по долинах, та дібровах доведеть ся гуляти по чужих вулицях, у далеких сторонах; багато гарних надій буде розбито; багатьом з тих, що придбали скарби, не доведеть ся їх спожити; чимало дітей родить ся на світ, а батька не буде на хрестинах, щоб дати йому імя. Ті, що були румяні, зблїднуть задля мене, а про те будуть думать, що їм добре заплачено.

(*Виходпшь; її голос чути знадвору*).

Їх споминатимуть вічно,
Самі вони житимуть вічно,
Слова їхні лунатимуть вічно,
Народ буде слухати їх вічно.

Бріджет. Подивись на нього, Пітер, він наче причинний! (*Голоснїйше*). Подивись, Майкель, на весїльну одежу! Така гарна одежа! Тепер можеш поміряти, бо шкода ж буде, коли завтра не буде на тебе якраз. Хлопці сміятимуть ся з тебе. Візьми, піди в кімнату та поміряй!

(Кладе йому одежу на руку).

Майкель. Про яке весїлля ви балакаєте? Яку я одежу одягатиму?

Бріджет. Оцю-ж одежу одінеш, як підеш завтра до вінця з Діліею.

Майкель. Я й забув про те. *(Дивить ся на одежу, повертаєть ся, щоби йти до дверей у кімнату, але спиняєть ся при звуках).*

Пітер. Тепер крик уже перед нашими дверями. Що там таке сталось?

Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

(*Сусіди входять великим натовпом; Патрік і Ділія разом з ними*).

Патрік. Кораблі на пристані! Французи в Кіллалі!

(*Пітер виймає люльку з рота, скидає шапку й встає. Одежа падає в Майкеля з рук*).

Ділія. Майкель! (*Він не звертає на неї уваги*). Майкель! (*Він повертається до неї*). Чого ти дивиш ся на мене, мов не пізнаєш? (*Опускає руки. Бріджет підходить до неї*).

Патрік. Хлопці біжать звідусіль — пристають до французів!

Ділія. Майкель не пристане до французів!

Бріджет (*до Пітера*). Скажи йому, щоби не йшов!

Пітер. Не поможе! Він не чує й слова, що ми говоримо.

Бріджет. Спробуй, приголуб його, замани до вогню!

Ділія. Майкель! Майкель! Ти ж не покинеш мене! Ти ж не пристанеш до французів! Завтра ж ми будемо вінчатись!

(*Обнімає його; він повертається ся, наче готовий слухати*).

Голос старої жінки (*знадвору*).

Слова їх лунатимуть вічно,
Народ буде слухать їх вічно!

(*Майкель вириває ся від Ділії, стоїть хвилину біля дверей і вибігає. Бріджет обіймає Ділію, яка тихо плаче*).

Пітер (*до Патріка, кладучи йому руку на плече*). Чи ти не зустрів стару жінку на стежці?

Патрік. Ні, але зустрів молоду дівчину й постать у неї була мов у царівни...

Переклала Г. Чикаленко.

О. ОЛЕСЬ.

* * *

Хай гине світ — Пилат холодний, —
Аби ти, Страднице, жила!
Аби в просторах дух народній
Замаяв крилами орла.

А ти... біжиш! Біжиш в кайданах,
Як чайка вєш ся тут і там...
Сама в огні, в кровавих ранах,
На рани других льєш бальзам.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

П. ПОНЯТЕНКО.

Перед новими шляхами.*)

(Думки з приводу війни).

III. Звідки повіває лихом війни.

Власник капіталу має завданнем одержати від нього прибуток. Для сього капітал йде в „оборот". Капіталіст купує певний крам. Крам цей перероблюєть ся з участю робочої сили в крам вищого ґатунку, наприклад: бавовна в пряжу, а пряжа в тканину, або руда в чавун, а чавун у крицю. Крам іде на продаж і на торгові (ринкові) знову обертаєть ся в капітал. Таким чином, капітал починає й капітал завершує обертання краму.

Це „коловертіння" капітал відбуває не з простої цікавости чи любови до перероблення одних форм краму в инші. В наслідок цього „коловертіння" капітал усім його власникам приносить „прирост", зиск.

Коли капітал перебуває в рухові, то з нього має зиск і той, хто випозичає гроші „на діло" (фінансовий капітал), і той, хто те „діло" провадить (промисловий капітал), і той, хто наслідки того діла, крам, передає від підприємця споживачеві (торговельний капітал). Коли-ж якась частина капіталу примушена лежати нерухомо через насичення ринків певним крамом, то якась частина власників капіталу зостаєть ся без прибутків.

Отже природа капіталу вимагає руху. В цьому рухові власники капіталу жадають як найдешевше купити первісний крам, призначений до перероблення (сировець), та робочу силу і, навпаки, як найдрожче продати вже перероблений, новий крам.

Вирібники (продуценти) якогось краму, а також і торговці ним, на стільки можуть вільно й вигідно провадити виріб краму й торговлю ним, на скільки й вирібники й торговці не заваджають один одному, на скільки вони знаходять без особливих зусиль споживачів того краму, який обробляють і продають. Кожен вирібник, кожен властитель одного й того самого краму, хоче як найбільшу скількість останнього продати й по цінам як найбільш високим. Отже коли краму на торгові (ринкові) виявляєть ся більше, ніж його потребують покупці, то й продуценти й торговці примушені вести певну боротьбу в своєму колі,

*) Початок статті в I книжці (за липень) 1917 року, стор. 142 — 149.

Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

аби тим, чи иншим способом, чи то спритнїйшими й досконалїйшими засобами торгу, чи то через підвисшення якости краму, пониження на нього цїни, й и. ин. засобами, — таки зоставити на торгові місце за собою, таки спродати свій власний крам. Це вже є певна „війна“ в рядах промислової й торговельної буржуазії, між власниками, як промислового, так і торговельного капіталу; це вже є конкуренція.

Конкурують між собою в кожній галузї промисловости промисловцї одної й тої самої країни, одної й тої самої національности, але ще завзятїйше конкурують промисловцї ріжних країн, ріжних національностей на так званому світовому торгові, світовому ринкові.

В процесї розвитку світового господарства капіталїстичний спосіб продукції заступив місце попереднїх форм господарсько-промислового життя (натуральне господарство, мануфактуру) й підбив собі, примусив собі служити державно-полїтичні орґанїзації. З того моменту, як у якійсь країнї, серед котрогось народу запановував капіталїстичний спосіб продукції, представники капіталу, певна національна буржуазія, накладала своє тавро на міжнародню полїтику державної орґанїзації того народу.

Від другої половини XIX ст. капіталїзм опанував цїлою Европою, став твердою ногою в Америцї, розкинув свої тенета в Азії й продер свої цупкі руки до найдикійших дикунів Африки та Австралії. В наслїдок сього, — вся міжнародня світова полїтика держав і народів стала провадитись під знаком інтересів власників і керовників капіталу. Скрізь і завжди тепер національні інтереси народів розуміють ся капіталїстами як їхнї власні інтереси. Позаяк державно-полїтична орґанїзація народів знаходить ся, здебільшого, коли не в руках капіталїстів, то в кожнім разї під їхнїм виключно-сильним впливом, — світове державно-полїтичне життя народів стало провадитись в напрямі задоволення еґоістичних інтересів причетних до капіталїзму верств нації, її буржуазної кляси.

Як ми бачили з попереднього, еґоістичні інтереси представницї клясу капіталїстів, буржуазії, ведуть до гострої конкуренції кожної національної буржуазії з буржуазіями всїх инших національностей. Під знаком цієї конкуренції міжнародня світова полїтика, що раніш провадилась в інтересах февдально-династичних, стала провадитись в напрямі захоплення світових торгів, ринків.

Захопити торги, яко мога більше торгів, — це стало гаслом кожної національної буржуазії та програмою її полїтики. Буржуазія капіталїстично-розвинених країн потребує цих торгів в імя „сьогодняшнього“ дня, бо, мовляв, зараз вже вона немає з кого дерти бариші. Буржуазія ще тільки зачеплених капіталїзмом країн кинулась захоплювати

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ринки в ім'я дня „затрішнього", бо, мовляв, як що ми сьогодня не захопимо ласого шматочка, будучи недорозвитками капіталізму, то завтра, як вбємось у колодочки, вже не буде що захоплювати. В цій гонитьбі за торгами родив ся „мілітаризм" та „маринізм" европейських народів і „великодержавність" та „імперіялізм" у світовій політиці.

Коли при залагодженню клясових, еґоістичних, суперечних інтересів людність від давна покладалась на збройну силу; то з розвитком капіталізму значіння тої збройної сили тільки чим далі, то більше зростало.

Коли людність, зглядно пануючі її верстви, й ранійше провадили війни, то з розвитком капіталізму небезпека вибухів війни не тільки не зменшилась, а навпаки тільки зросла. Як що-ж народи стали нібн рідше воювати, то за те зросла удосконаленість техніки війни, за допомогою якої воюючі сторони в коротшій час умудрялись вигублювати й калічити значно більшу скількість людей й знищувати без порівнання більше матеріяльних вартостей. І то, чим далі, тим більше. Опріч того, тісні економічні стосунки, взаємне недовіря пануючих верств ріжних національностей одної до другої — спонукують окремі держави „застраховувати" себе на випадок непорозумінь з найбільш ймовірними ворогами. Це „застраховування" досягаєть ся через завязання союзів з держав, що в близшому часі сподівають ся не мати між собою протилежних ворожих інтересів. „Застрахованнн" нібн-то зменшує можливість військових вибухів, але це тільки омана. Система політичних спілок-союзів насправді тільки віддаляє хвилю вибуху ворогуючих народів, але за те втягає в „чорторій" війни вже не окремі держави-народи, а цілі „системи" держав спільниць й „подорожніх", так би мовити, держав. Яскравий приклад цьому бачимо на війні сьогодняшнього дня.

IV. Як ставились соціялісти-демократи до війни до подій 1914—1917 рр.

Матеріялістичне розуміння історії, що лежить в основі світогляду клясово-свідомого робітництва, від давна викрило справжню природу капіталізму, справжне прямування так званої „національної" кожного народу, політики.

Матеріялістичне розуміння історії показало справжню вартість „національних" інтересів і святощів, представлених і створених буржуазними вченими, політиками, „опікунами й добродіями", яких є немало в кожного народу.

Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Міжнародні соціялїстичні конґреси, не шкодуючи національних „сантіментів“, — без найменшого жалю викривали дійсну природу „національної“ полїтики, веденої в кожного народу пануючими буржуазними чи буржуазно-февдальними верствами того народу. Зокрема що до війни, як до способу задоволення „національних“ інтересів, до якого способу буржуазія, не потураючи на вдавану миролюбність, тільки й може провадити полїтику національного еґоїзму, то соціяльна демократія стала на цїлком певному погляді. В резолюціях своїх міжнароднїх конґресів соціяльна демократія стала на тому, що визнала війни в своїй первооснові наслїдком взаємних змагань пануючих кляс рїжних національностей за здобуття найвигіднїйших для побідника умов визиску побідженого. Позаяк, разом з цим, на війнї й від війни найбільш терпить робітничий кляс і побідної й побідженої сторони, то конґреси закликали соціяльну демократію як найгострійше бороти ся проти війни й виповідали „війну війнї“.

Одначе таке розвязання питання про те, як повинна ставитись соціяльна демократія до справи війни, не було трівким і сталим. Ця нетрівкість і несталість показалась, коли тільки треба було пристосувати теоретичні висновки до практики живого життя.

Рїч у тому, що війна, коли вона вже вибухла, дошкульно зачепляє інтереси всеї нації, всього народу, отже, хоч і розпочата в інтересах тільки пануючих кляс, війна примушує всю націю рахуватись з її провадженням і наслїдками. Під цим зглядом війна „підіймає на ноги“ всю націю, як з одного боку, бойової лїнії, так і з другого.

Соціяльна демократія проти війни. На цьому погоджують ся всі робітничі партії. Та коли одні проводирі й партійні теоретики з раз визнаної засади не робили жадних виємків, вважаючи подібні виємки за скриту зраду чистоти й цїлости соціяльно-демократичного руху, то знову инші теоретики й проводарі не були так безсумнївні що до певного й недвозначного становища робітничого кляcу під час війни. Ці останні передбачали цїлий ряд випадків, коли робочий кляс, будучи ворогом війни, мусить мати за свій обовязок не тільки не поборювання війни, а навпаки, мусить мати за свій святий обовязок виступити збройно проти ворога „вітчини“, отже, фактично підперти війну.

На міжнародньому соціялїстичному конґресї в Штутґардї 1907 року член французької делеґації Г. Ерве казав, що „кожна вітчина (ро́дина) тільки дійна корова за-для капіталїстів, вона мачуха для всїх пролєтарів й за неї нам не годило ся-б трощити голови оден одному[1]).

[1]) „За рубежемъ“, 1907 г., стр. 60, 72.

Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

На згаданому конґресї Ерве, що хоч й не належав до більшости, але й не був зовсїм одиноким, радив конґресові закликати однодумників „відповідати *на кожне* оповіщення війни, *з якого б боку воно не походило*, військовим страйком та повстанням“ [1]).

Але на тім самім конґресї визначнїйший дїяч світової соціяль-демократії й проводир робітницького руху в Ґерманії, А. Бебель, говорив, що инше. Думку Ерве про те, що нїби-то пролетаріятові байдуже, чи належить Франція Ґерманії, чи Ґерманія Франції, — А. Бебель назвав нїсенїтницею. Так само Вандервельде (бельґієць), говорячи від імені комісії, що працювала над виробленням резолюції в справі стосунків робітничого клясу до війни, висловив ся, що комісія прийшла до пересвідчення в праві кожної нації боронити свою полїтичну незалежність від нападів зовні.

Виступаючи з ріжними поглядами що до того, як має ставитись робітництво до війни, й Ерве, й його супротивники покликались на основоположників соціяль-демократичного руху. І перший, і там-ті другі, знаходили в творах згаданих основоположників чи безпосередні, чи посередні вказівки й підстави для правоти своїх поглядів.

Вороги війни, що були проти неї не тільки прінціпіяльно, але й беззглядно, знаходили, що знаменні слова „комунїстичного манїфесту“ про те, що робітники не мають вітчини, — дїйсні й для сучасних умов, цїлком виправдують себе й для часу, в якому ми живемо. Противники таких ворогів казали, що можуть бути війни і „війни“. Війна, зната якоюсь державою з метою підбити, упокорити собі якусь иншу державу в інтересах чи династичних, чи капіталїстично-господарських, — така війна може викликати й мусить викликати безумовно вороже до себе відношення з боку робітничого клясу. Але можуть бути війни й иншого роду, а власне, коли певна держава, певна нація в представництві її пануючих клясів виступає не нападаючою стороною, а стороною, що сама терпить від нападу й змушена вхопитись за зброю для оборони. До цього-ж, казали оборонцї зазначеного погляду, може так стати ся, що наступаюча держава по розвиткові в нїй культури, по соціяльно-полїтичному ладу стоїть низше, як та держава, на яку напали, й якій загрожує поразка. Отже той нарід, на який зроблено напад, коли він не вжиє всїх заходів до оборони, опинюсть ся в скрутній небезпецї. Такий нарід може підпасти під зверхництво народу з менше відповідаючим його клясовій структурі полїтичним і соціяльним устроєм. В такому разї, окрім усїх инших наслїдків, які приносить війна побїдженому, в звойованій країнї прийде до занепаду рівня культури, осягнено-

[1]) „За рубежомъ“, 1907 г., стр. 60, 72.

Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

го її населенням у попередні часи. А від пониження рівня культури матеріяльної та духової, найбільше й на довший час потерпить робочий кляс, широкі демократичні народні маси. З уваги на таку ситуацію А. Бебель ще в 1914 році на засіданні ґерманського рейхстаґу з відповідного приводу зробив заяву, що свого часу наробила шелесту й спричинила ся до гострих дебат у рядах і соціялістів і в рядах їхніх ворогів. А. Бебель сказав, що коли-б проти Ґерманії було розпочато війну й існуванню Ґерманії загрожувала-б небезпека, то в такім разі Бебель ручить ся за своїх однодумців. Ці останні від першого до останнього, рахуючи й найстарших роками, не вагатимуть ся взяти зброю, аби оборонити свою німецьку землю. З цих „найстарших", як то видко з иншого знов виступу А. Бебеля в рейхстазі, Бебель не виключав і себе [1]). Годить ся при сьому згадати, що цей самий Бебель у 1870 році, коли був депутатом пруського ляндтаґу, вкупі з К. Либкнехтом виступав проти війни Ґерманії з Францією й голосував проти ухвалення кредитів на війну, за що й здобув на свою голову від пруського уряду сувору кару.

Оглядаючи взагалі все питання, в цілому, про відношення класово-свідомого робітництва до війни, бачимо, що воно не було вже таким однодумним, рішучим і виразним. Відносно питання про причини війни, двох думок у рядах робітництва немає, але відносно того, чи може брати участь у війні робітництво, чи ні, гадки розходять ся. Коли одні говорять, що ні при яких обставинах і ніколи така участь не допустима, то другі, навпаки, говорять, що при певних обставинах участь робітництва й демократії в війні може бути не тільки допустима, але й становить ся вже обовязком. Отже місце виразної принціпіяльної позиції заступають туманні, невиразні „певні обставини", що мають рішати важливу справу. Простійше кажучи, справу має рішати питання про те, чи перед робітничим клясом стає заборча, наступаюча війна, чи війна оборонча.

Питання, здавало ся-б, таке нескладне й просте, — воно на самім ділі не є таким. Провести межі між війною заборчою й наступаючою, річ безнадійна, отже засвоївши собі те чи инше відношення до війни, в залежности від її невловимої прикмети, робітничий кляс ступив на непевний шлях і зробив ся в цьому відношенню слїпою забавкою в руках панів політичної ситуації, в руках жадібної до грабування капіталїстичної міжнародньої буржуазії.

---

[1]) В. Зомбартъ. „Соціализмъ и соц. движеніе". Москва, 1906 р., стр. 194, 195 (перекл).

Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ЮРІЙ ТИЩЕНКО.

* * *

Потонули ґрати в серпанку сутінок
На всьому жалоби холодний відтінок,
Минулого тіні родять в серці тони...
Їм вторють кайданів розпачливі дзвони.
Дзень-брязь! Дзень-брязь!

Минулого тіні родять в серці тони...
Про вмерлі надії, зруйновані трони,
Про казку чарівну і квіти зівялі —
Співають кайдани минулому жалї.
Дзень-брязь! Дзень брязь!

Про казку чарівну і квіти зівялі
Вечірні сутінки менї нагадали.
І сльози, як перли, в трунї їх квітчають
І Requiem тихий кайдани співають.
Дзень-брязь! Дзень-брязь!

Я. МАМОНТОВ.

Смуток переможця.

Обтер травою меч крівавий,
Зняв з голови важкий шолом
І, як билинка, лицар бравий
Поник над трупами чолом.

Скінчив ся бій і перемогу
Сурмлять веселі трубачі.
І знов вояки йдуть в дорогу
І гострять знов свої мечі.

Один юнак своїх не баче,
Не йде до нових перемог...
„Спіши, спіши на бій, юначе!“

Сурмить давно вже помсти бог.
Стоїть юнак, на меч схилив ся,
І в мертві очі задивив ся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ОЛЕКСАНДЕР ГРУШЕВСЬКИЙ.

Український народний університет.

6 листопаду закінчив ся перший місяць діяльности Українського Народнього Університета, який зараз, поки не українозовані державні університети на території України, зявляєть ся одиноким українським університетом.

Український університет у Київі... Се ж здійсненнє наших давніх мрій, які наше поколіннє плекало в душі, слухаючи в державному університеті спеціяльні курси по дворянським наказам або по памфлетній літературі часів п. Григорія VII, та думаючи, чому нема таких спеціяльних курсів по українським наказам 1767 р. або по історичним думам та пісням.

Незадоволені тим розкладом наук у державних університетах України, ми мріяли про будучий український університет з катедрами українознавства та з українською викладовою мовою.

Треба було заздалегідь приготовити ґрунт для того наукового закладу. Праці було багато й то праці ріжнородної. Молодь ґруповала ся в гуртки й вела сю підготовчу працю по мірі своїх сил. У Київі в 1890—1896 рр. така підготовча праця вела ся під проводом В. Б. Антоновича. В своїй хаті або в хаті якогось иншого громадянина В. Б. вів свої privatissima для гуртка університетської та семінарської молоді; викладав історію українського козацтва, або історію галицького відродження, історичну ґеоґрафію або археольоґію українську та загальну.

Поруч з такими викладами по українознавству йшла практична підготовча праця. На руках В. Б. Антоновича та В. П. Науменка було багато матеріялів історичних, ґеоґрафічних та етноґрафічних. Треба було розпочати підготовчу працю коло сих матеріялів. Два рази на місяць збирали ся старші й молодші, розбирали картки біоґрафічного й ґеоґрафічного словника, приносили заповнені картки з фамілїями та назвами, або доповняли зібрані вже ранійше відомости. Перекладаючи та списуючи давні памятки, вони звертали увагу й на давні терміни та давню фразеольоґію, списували на картки: се мали бути матеріяли для утворення наукової термінольоґії.

Се була підготовча праця для будучого розвитку української науки та будучого українського університету.

Російські вчені казали, що неможливо працювати над українознавством, коли зовсім поки-що не розроблена українська наукова мо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ва. На сей закид я, звичайно, відповідав, що фраза, узята з одної російської книги по історії фільозофії — „эволюція космогоничныхъ идей достигла своего апогея“ написана не російською мовою, а загальнонауковою, так само, як і фраза „рецепсія византійскаго каноническаго права нашла въ сочиненіяхъ юристовъ медіевистовъ“...

Ad majorem gloriam української науки: думали ми, ведучи сю підготовчу працю. Виробити наукову термінольоґію й фразеольоґію, засновати наукову бібліоґрафію, поглубити українську наукову продукцію, поширити її — такі були наукові завдання ґуртка. Енерґію підіймало поширенне діяльности Львівського Наукового Товариства, зреформованого проф. Мих. Грушевським (в 1894 р., в першому же році його наукової діяльности у Львові). Приклад Наукового Товариства підтримував наші надії та пляни.

Розуміеть ся, що всі такі українські надії та пляни викликали у російських дїячів недовіре, ворожнечу або глум, в звязку з поглядами людини. Се була велика гама відтінків і мені прийшло ся добре познайомитись з сими відтінками, коли я в Одеському університеті починав перші в Росії університетські виклади на українській мові (се було весною 1907 р.).

Я памятаю ті сумнїви, які висловлювано тодїшними професорами. Історик Щепкін, кадет, казав, що не може бути української території, бо всюди українська людність перемішана з не-українською: наприклад, казав він з виглядом тріумфатора, візьміть Одесу з її українцями, росиянами, поляками, жидами, італьянцями, пальців руки не вистачає для всїх народів, племен Одеси. Філолоґ Істрин, пізнїйше академик, пророкував, що поруч з богатою російською літературою, українська література завсїгди буде бідною, провінціяльною, для низчепочаткового вжитку. Філолоґ Ляпунов висловлював сумнїв, чи досить розроблена українська мова для наукових викладів. Історик Лїннїченко казав, що українське питанне є просте непорозуміне, культурна українська праця мала б значінне в часи Б. Хмельницького, а тепер вона є анахронїзм, шкідливий, бо відвертає українців від реальної корисної праці. Над моїм столом у бібліотеці можна було повісити анонс: тут дають всякі інформації по українському питанню, починаючи від такого, чому В. Антонович, людина дуже розумна, доси ще вірить в українську будучність, і кінчаючи тим, чому П. Кулїш уважав себе гетьманом України, коли писав „рукою власною“?

Натомість студентство зустрітило виклади на українській мові з великим задоволенем. Нема де поставити додаткових стільців, казав смотрітель університетського будинку (на Преображенській вулиці), а декан фон-Штерн висловлював поки-що задоволенне, що студенти так

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зацікавили ся історією (він ще не передчував, що йому, як деканови, через рік буде висловлено за сю справу з українськими викладами догану від міністерства).

Поруч з університетськими викладами йшли семінарі та privatissima, практичні заняття з невеликим гуртком на дому. Деякі питання переносили в салю „Просвіти“, де покійний М. Ѳ. Комар, втомлений астмою, нотаріяльними справами та вічними суперечками з приводу українських викладів з урядовцями градоначальника (бо ті, всі *енки* та *чуки*, заявляли, що не знають української мови й не можуть стежити за дебатами на вкраїнській мові), щиро витав кожний реферат членів гуртка.

В осени обставини почали зміняти ся: в повітрі потягнуло чорносотенством. У часописи „Русская Рѣчь“ почали ся доноси, caveant consules, а весною приват-доцентови висловлено догану за українську мову і пропоновано негайно перейти на „единый общегосударственный языкъ“. Прийшло ся пакувати книжки та посилати портьє готелю „Пассаж“ за білетом на городську станцію.

Таку ж трійцю в праці повторено було і в Москві і в Петербурзі: факультетські виклади, семінарі та гурток. Молодь ретельно ходила на виклади та семінарі, які завдяки особливій „сімпатії“ факультета не мали санкції зачетних і, творючи постійний невеличкий гурток слухачів, дуже пильнувала, щоб не пропускати годин. В семінарі працювали над джерелами та писали реферати й зачетні роботи (пригадую гарні роботи Ів. Ів. Крижановського, Барановича, Вікула). В гуртку українознавства підіймали та розробляли питання, не звязані з курсами та семінарами (памятаю реферати Ол. Шульгина, Слюсаренка, Кушніра, Зайцева, Голоскевича, Гоньцова, Л. Чикаленка та ин.). Так ішла праця над темами по українознавству, не признаному факультетами російських університетів.

Се все мимоволі згадувало ся під час промов та привитань на відкриттю Українського Університета 5-го жовтня.

„Університет викликало само житте... Університет утворило само українське суспільство“ — се не раз нагадували в промовах. Так, сей Український Університет підготовила та невпинна культурна праця, яку українське громадянство провадило за останню чверть віка, про яку, на жаль, нїхто не розказав докладнїйше в привитаннях та промовах. Завдяки тій культурній великій праці та практичному досвіду тих, хто вже вели справу навчання українознавства по вищих школах на українській мові, і можна було все підготовити для університета за чотирі місяці (червень — жовтень).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Праця коло утворення університета почала ся в літку, праця суспільства, а не малого гуртка осіб, як иноді казали. Перше засіданнє в справі утворення університета відбуло ся 19 червня: тут були лектори літніх курсів товариства „Праця", представники „Наукового Товариства", Тов. „Шкільної Освіти", Тов. „Просвіти" і члени Тов. „Праця". На другому засіданню 4 липня О. С. Грушевський зробив доклад про орґанізацію університета; до сього докладу цінні замітки зробив М. С. Грушевський, який підчеркував, що сей університет, поруч з університетом св. Володимира, який має незабаром стати українським, повинен бути народнім по складу слухачів та вповні науковим по системі своїх викладів. Тоді ж були обрані члени факультетських комісій: істор.-філ. — Павлуцький, Лобода, О. С. Грушевський, О. О. Грушевська, Свенціцький; юридичної — Гаврик, Ткаченко; природно-технічної — Ганіцький, Коробцов, Дяченко, Шаповал; медичної — Черняхівський, Бійський, Коцюба; головами комісій мали бути перші в сьому списку членів по комісіям.

Після того праця по зосновању факультетів та їх проґрам переходить до фак. комісій. Історико-філолоґічна комісія на першому своїому окремому засіданню заняла ся розглядом проґрам навчання. Один проґрам представив О. Грушевський: сей проґрам містив в собі схему навчання на 3 роки, розклад дісціплін, подібний до розкладу в університеті; перший рік присвячений українознавству; практичні заняття намічено на другому семестрі. Другий проґрам — Свенціцького намічав ряд курсів та лекторів, яким сі курси треба було б доручити. Наприклад, українські сюжети у художників (Репіна, Маковського, Трутовського) — Новіцькому або Широцькому; нове українське мистецтво (Васильківський, Красицький, Труш, Бурачек, Холодний, Жук, Кричевський, Бойчук) — Широцькому; візантійські основи — Свенціцькому та Павлуцькому; іконопис — Свенціцькому; Левицький, Боровиковський, Шевченко — Новицькому; історія шкіл, друкарень, цехів — Василенкови; давне письменство — Сушицькому; нове — О. Грушевському; історія музики — Людкевичу. Перші засідання відбували ся при малому числі 3—4 членів, на сих засіданнях переведено було перегляд проґрам російських університетів і вироблено було проґрам дісціплін на 3 роки навчання. Пізнійше, з половини серпня, засідання стали більш численими, стали бувати тягом Свенціцький, Сушицький, Огієнко, потім Лукяненко.

Така ж праця провадила ся і в инших факультетських комісіях. В загальних зібраннях велику участь брав І. М. Ганіцький, який піклував ся і про матеріяльне становище університета.

Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В кінці серпня подано було в ґазетах перші відомости про університет і зараз же до канцелярії університета почали звертати ся і особисто і листовно з запитаннями. Надзвичайно цїкаво було вислухувати сї запитання. В них стільки було глибокого, щирого бажання вчитись, стільки довіря до українських наукових сил, що самі завзяті одеські скептики мусїли б признати, що для українського університета вже є відповідний ґрунт. Питання про права, які дає університет, та про льготи звучали рідко, натомість частїйше відчувала ся щира радість, що вже є рідний університет, що можна вчити ся українознавству. Разом з сією радістю відчував ся іноді страх, ану-ж викладі будуть занадто спеціяльні й годї їх розуміти з малим підготовленнем. Підчас такого обміну думок та пояснень завязували ся перші тїсні та щирі звязки між університетом та слухачами.

І з якої тільки окраїни не відгукнули ся українцї на радісну звістку про університет з рідною викладовою мовою! Як безконечно довго йшли листи: часом отримавши та перечитавши лист місяць пізнїйше, вже не знало ся, чи можна відповісти на ту ж саму адресу, яка зазначена в листї. З глухих місточок західнього фронту і з сел Трапезундського району в Турції посипали ся листи з висловами радости з приводу заснования Українського університета та бажання вчитись на рідній мові українознавству.

Розпитували, як виникла думка про Український університет, хто були перші його працьовники, й потім з повним довірєм до української справи університетської рішучо заявляли: ну, так ми забираємо свої папери з Вищих Жіночих Курсів або Політехніки та переходимо до Вас на українські викладі... і більш нїяких запитань про права або урівненнє з державними університетами на Вкраїнї. Молодь академічна українська вповнї зрозуміла справу і відгукнула ся надзвичайно щиро і співчуваючи.

Український університет став культурним кристалїзацийним центром, коло якого зараз же почало ся єднанне і гуртованне.

„Може, я спізнив ся з своїм проханнєм, але скорше я не міг сього зробити. Ми стояли на ковельському фронтї, газети доходили дуже пізно. Зовсїм припадково побачив я той № „Ради“ і вже не міг заспокоїтись: се ж мрія всього мого життя. Як тільки стало можливо. я зараз же попросив ся до Київа. Тепер я на кілька днів, мушу вертати ся на фронт, але хочу запевнити ся, що я прийнятий на факультет і хочу побувати на кількох лекціях. Дуже прошу висилати менї на фронт всї лекції, які будуть видані: тодї я буду яснїйше почувати, що я дїйсно студент Українського університету (О. Д.). „Я сам українець-солдат, забраний з семінарії, якої навіть не скінчив. Тепер

Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

одна мрія, як би діждати ся тієї щасливої хвилини, коли б я міг зявити ся в рідному українському народньому університеті, в сій храмині наукової праці. Тепер питанне (яке не дає спокою душі), як менї, солдату, підготовитись і по чому, щоб зараз після війни можна було увійти в університет (лист П. Ч., з фронту). „Я перебуваю на кавказькому фронті вже четверту зиму... Прошу не відмовити менї в мойому проханню (подати докладні відомости про факультетські програми), бо я маю щире бажанне працювати на користь та утїху неньки України“ (Д. Ч., з кавк. фронту, Турція).

Між тими листами, що висловлюють щиру радість з приводу відкриття Українського університету та глибоку жадобу до вчення, треба зазначити оден лист полїтичного вязня, якому довело ся працювати над своєю самоосвітою серед надзвичайно важких умовин вязницї. „З початку 1908 р. менї трапило ся посидїти по ріжних вязницях, в тому числї і в Шлїсельбурзькій фортецї, девять років до визволення 28 лютого сього року. В фортецї, я повсяк час дбав про свою освіту, цїкавив ся всїм, щоб поповнити свої знання. Таким чином я вивчив французську, анґлїйську і нїмецьку мову, альґебру, фізику, ґеометрію, історію, природні науки й ґеоґрафію; вчив соціяльні, полїтично-соціяльні, економічні, громадські і філософічні науки та напрямки; стежив за лїтературою всїх часів і народів. З латинською мовою познайомив ся в часи після визволення“ (Л. С.).

Між листами з фронту є багато листів від мобілїзованих вчителїв, яких війна відірвала від улюбленої праці та заходів коло самоосвіти. Тепер, коли було переведено постанову про увільненне всїх учителїв з війська, перед ними повстало дуже важке питанне, що вибрати з двох перспектив. З одного боку дуже цїкаво попрацювати над своєю самоосвітою, коли є можливість вступити до Українського університету й слухати там лекції на рідній мові: се дуже спокуслива перспектива. Але, з другого боку, як раз тепер на селї потрібні культурні працьовники, бувші вчителї, які вже добре знають нарід.

„Щиро вітаю перший Український університет і звертаюсь з щирим проханнем прийняти до університету (М. С.). Другий висловлює надїю: маю надїю, що не зостанусь в вільній Українї за порогом освіти (П. М.).

Так зо всїх сторін посипали ся листи, заяви та прохання від тих, що хотїли поширити свою освіту з метою далї працювати для рідної країни.

Дехто, студенти вищих шкіл Киева або люде з вищим цензом запитували, чи не можна слухати лише українознавство, передовсїм мову, бо не своїй спеціяльній галузї вони вже мають знання: „бажаю

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

слухати лекції з історії українського народу та із історії письменства" (М. Ш.). Таким чином є спеціяльне бажанне вивчитись українознавству, як раз тим дісціплінам, яким раніше не було місця в університетах на Вкраїні. Вважають зовсім справедливо, що як раз ці знання треба здобути передовсім, щоб на них, як на міцному фундаменті, будувати дальші наукові здобуття. І ся можливість — українознавство — приваблює до університету.

Коли університет став центром для студентства, яке зо всіх сторін почало слати заяви та листи, то сим не обмежуєть ся його великий вплив. Університет притягає зо всіх боків і наукові українські сили. Ті, хто розпочали свої наукові студії в Петербурзі та Москві, відчуваючи глибоку тугу за рідною країною, побачили тепер можливість вернути ся на Вкраїну, щоб тут працювати науково на рідному ґрунті. І в сьому Український університет може принести велику користь.

З одного боку університет дає вищу освіту українській молоді, з другого боку розроблює далі науку. Таким чином наукові сили Українського університету будуть вести розробленне наукових питанць в тісному звязку з Українським Науковим Товариством. Ті наукові сили, які зараз зєднані коло університету, вони по більшій части вже тісно звязані з Науковим Товариством і далі будуть працювати в Науковому Товаристві, в його секціях і в наукових виданнях. Нові сили, які зявлять ся на поміч університету, вони також в своїй науковій дїяльности прилучать ся до Наукового Товариства.

Так спільними силами буде збудований величній храм вільної української науки на вільній українській землі.

ДМИТРО ЗАГУЛ.

* * *

З високого неба злетів метеор,
Останнім ударом добитий,
Кровавим промінням осяяв простор
І згинув пітьмою добитий.

Зжахнули ся в небі зірки золоті
Від того кровавого світла,
А як метеора не стало в життї,
Одна тільки зірка поблїдла.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

М. ЖУЧЕНКО.

По Галичинї.

(З мандрівки на перидодні російської революції).

Міцні морози раптом змінили собою грязюку й слоту, що стояла в Галичинї з самого початку сїчня. Повіяв різкий вітер, почала ся снїгова завирюха, дороги обмерзли й взяли ся кригою, шосе обернуло ся в надзвичайно слизьку крижану алею, дуже небезпечну для руху: їдеш, і на кожному кроцї надибуєш віз з сїном, що лежить у канаві, на важкий „грузовик“, що звалив ся на бік і лежить без руху, мов труп великої звірини, инодї натрапиш і на легковий автомобіль, що потерпів аварію, послизнувши ся на крижаній дорозї; безпомічно стоять коло нього шофер та пасажери і виручають здебільшого перехожі „землячки“, які бредуть або як „маршеві роти“, або з безконечними обозами, або ведуть купи бранцїв.

За кілька годин їзди підчас страшної завирюхи на дорозї між Тернополем і Бучачем надивили ся ми на багато ріжних аварій, здебільшого з грузовиками, аж поки й самі вскочили в канаву в той момент, як шофер хотїв випередити довгий обоз, що йшов перед нами й задержував. Автомобіль зарив ся в снїг, але позаду йшов грузовик, зачепив нас канатом, витяг назад на дорогу, й ми знову рушили, тепера вже обережнїще й тихше.

За годину ми були в Бучачі. Старовинне гарне місто, розкинуте в глибокій долинї річки Стрипи, що так уславила ся крівавими боями в 1916 роцї. Кругом високі горби, на які амфітеатром повзуть білі хатки. На горі величавий будинок василіянського манастиря, посеред міста чудовий будинок ратуши, в стилї бароко 18 столїття. Якимсь чудом зацїлив він серед розбитих і зруйнованих будинків середньої частини міста, що потерпіла дуже, коли відступали торік австрійцї і входили росіяне. Благородний сїрий камінь перетревав столїття і тепер різко виступає на фонї почорнїлих руїн. А на горі навпроти манастира — величні руїни королївського замку, свідки давно-минулого, свідки ганебної за-для Польщи умови 1674 року з турками, коли Річ Посполита відступила їм Поділле й Західну Україну та ще зобовязала ся платити данину. Тепер усе вкрите снїгом, його білі покрови ховають почасти від очей страшні рани міста, завдані йому останньою боротьбою. Тепер Бучач досить оживлений. По вулицях безупинний рух обо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зів, військових віддїлів, крамнички, які зацїлїли серед сеї завирюхи, ведуть жвавий торг, бранцї-австріяки розчищають шлях од снїгу; посеред вулицї йде невеличка процесія: йде попереду пан-отець з хрестом, за ним салдат-паламар і обидва співають: „Святий Боже“, позаду пара санчат і на кожних по дві труни збиті з дощок. Поверх гробів — салдатські картузи: ховають померлих од ран в одному з лазаретів. Всї скидають шапки й хрестять ся. Зворушливо й якось незвичайно чути молитовний спів на вулицї на-пів зруйнованого міста, серед гамору й метушнї військової обстанови.

Обшарпані хлопята вязнуть до перехожих, що в офіцерській формі, або до „сестер“, і сумними плачливими голосами випрохують милостиню. В містї вже відчинено захоронку Земського Союза, але більша частина дїтвори, часто-густо зовсїм безпритульної, без батьків, без рідні, волїє старцювати: добрячі „пани-офіцери“ инодї дають щедру милостиню, а біля салдатів завжди можна прогодувати ся, бо рідко коли відмовлять у шматкові хлїба, а инодї і в мисцї борщу або каші. Бідні дїти! Їх найбільше шкода в многострадальній Галичинї, на долю котрої випали найстрашнїйші муки й страждання з по-між усїх країн, які стали ареною безпосередньої боротьби в сїй страшній війнї. Батьків їхнїх узято до війська або вивезено яко воєнно-зобовязаних до глибокої Росії, загнано на Сибір. Матері риють окопи, лагодять шосе, або яку иншу виконують примусову роботу. Лани в країнї, особливо в частинї, що побіля фронту, майже не зорані, й земля не дає вже більше своїх плодів. В серпнї минулого року переїздив я долиною Стрипи, сеї кривавої річки, де так багато пролило ся крови з обох ворожих боків; і здавало ся менї, що їду Йосафатовою долиною, долиною смерти: кругом, скільки сягне око, пустиня; вона поросла буряном, чортополохом, наче тут нїколи не ставала людська нога. Але нї, видно слїд людини: он-де густо поорана земля, глибокими ямами, канавами, тепер усе поросло червоним маком, наче килимом укрито, — це колишні окопи; он-де купа руїн, останки коминів, груб, камяних фундаментів, — це було ранїйше велике село, з трьохбанною старою унїятською церквою, з римо-католицьким костелом, який гордо підносив до гори свої ґотичні вежі; все це опинило ся в сферї обстрілу й тепер од його нїчого не лишило ся; люде порозбігали ся й тепер тулять ся по близчих селах і без того вщерть набитих мешканцями; здебільшого старцї, жінки й дїти. Инодї видко, як серед руїн і згарищ нишпорять якісь обдерті, нещасні фіґури і чогось шукають; знаходять — уламок дошки, то частину залїзного предмету, все може на щось придати ся. Бувають страшні знахідки: здебільшого на місцях колишнїх австро-нїмецьких позицій дїти знаходять круглі металїчні предмети з якимсь карбуванням; не-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

обережно вдарити цією играшкою об землю — і страшенний вибух; трапляло ся, що вбивало по кілька людей відразу, як ось недавно в містечку Козлові вбило пів-десятка дітей. Часто можна зустрінути малих дітей з перевязаними ампутованими руками: це бачите, знайшли ручну ґранату, бавили ся нею і от тяжко за те спокутували: одірвало сердезї всї пальцї на обох руках. Військові власти ставлять охорону, попереджають, очищують покинуті ворогом траншеї, але важко встежити на великому просторі, на десятки верст. Так, сумний вигляд, невеселі картини! Як усе це нагадує опис цієї ж самої країни, засудженої долею періодично ставати ареною руїнної війни, — опис зроблений козацьким лїтописцем, військовим писарем Самійлом Величкою, який переходив цими місцями на початку XVIII столїття: „Проходя тогобочную иже отъ Корсуня и Бѣлои Церкви Малороссійскую Украину, потомъ на Волынь, въ княженіе руское до Львова, Замостя, Бродовъ и далѣй странствуя, видѣхъ многіе грады и замки безлюдніе и густыи валы, неґдись трудами людскими аки горы и холмы высыпаные, и толко звѣремъ дикіимъ прибѣжищемъ и водвореніемъ сущіе. Муры зась, яко то... въ Збаражѣ, въ Сокалѣ, що тилко на шляху намъ въ походѣ войсковомъ лучилися, видѣхъ едни малолюдніе, другіе весьма пустые, розваленіе, къ землѣ прилнувшіе, зплѣснялые, непотребнымъ быліемъ порослі, и тилько гнѣздящихся въ себѣ зміевъ и разныхъ гадовъ и червей содержащіе. Поглянувши паки, видѣхъ пространные поля и розлеглые долины, лѣсы и обширные садове и красныи дубравы, рѣки, ставы и іезера запустѣлые, мхомъ, тростіемъ и непотребною лядиною заросшіе... Видѣхъ же къ тому, на разныхъ тамъ мѣстахъ много костей человѣческихъ, сухихъ и нагихъ, толко небо покровъ себѣ имущихъ, и рекохъ во умѣ — кто суть сія. Тѣхъ всѣхъ еже рѣхъ, пустыхъ и мертвыхъ насмотрѣвшися, поболѣхъ сердцемъ и душею, яко красная и всякими благами прежде изобиловавшая земля и отчизна наша Украина малороссійская во область пустинѣ Богомъ оставлена и населници ея, славные предки наши, безвѣстны явишася...“. Як це все од слова до слова нагадує сучасність, як почуваєть ся подув нашої дїйсности XX віку в цих писаних двістї лїт тому рядках!

Але вернемо ся до дітей. Наші громадські орґанїзації — Союз Земський і Союз Городів, які працюють над допомогою людности, що потерпіла від війни, з самого початку своєї роботи звернули увагу на той елемент серед цього населення, який найбільш постраждав від війни, який є найбільше покривджений і безпомічний — на дїтей. В обох орґанїзаціях при віддїлах „Допомоги населенню“ заснували ся підвіддїли „дитячі“, які взяли ся помагати спеціяльно дїтям. Мотиви цієї роботи були й гуманїтарного характеру й так мовити — утілїтарного,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

виходили з тої думки, що становище людности, серед якої розміщене російське військо, у високій мірі одбиваєть ся на санітарно-гігієнічному станї війська: як тільки серед голодної, недоїдаючої, позбавленої медичної допомоги людности починає ширити ся яка-небудь пошесть, вона зараз же перекидаєть ся на салдатів, тїсно розміщених по сїльських хатах. Навіть моральний стан людности до певної міри впливає на настрій війська, не кажучи вже про голод або про пошесть. Через те й військові власти й адмінїстрація самі звертали ся до громадських орґанізацій і прохали занятись дїлом допомоги людности. Як у земському союзї, так особливо в городському, на чолї орґанізації віддїлів допомоги стояли українцї, які свідомо дивили ся на свою роботу, як на братерську допомогу нещасній Галичинї, що так постраждала за часів війни. Вони старали ся, скільки було можна, внести в свою дїяльність національний момент, — так, щоб їхня робота не була русифікацією на зразок недоброї памяти заходів підчас першої окупації 1914—15 років, а навпаки, дбали про те, щоби, подаючи допомогу матеріяльну, нести й моральну поміч, моральну потїху нещасним людям, які так багато перетерпівши, здавало ся, втратили всяку віру в добро і в людей.

Дослїдженне біляфронтової смуги й запитування представників місцевої людности привели до думки, що населенне має потребу не стільки в безплатній годівлї або якій иншій допомозї, скільки в утворенню змоги діставати потрібні продукти за гроші. Населенне здебільшого мало заробітки. За примусові роботи все-таки плачено грішми, хоч і бували тут ріжні зловживання та надужиття. За забірані речі по реквізіції також платило ся, так само, як і за ріжні послуги. Та тільки лихо було в тому, що маючи гроші, важко було купити за їх що небудь, бо майже не було підвозу. Ці затруднення в підвозї й стояли на перешкодї в орґанізації економічної допомоги. Східна, українська частина Галичини перед війною була вкрита густою сїтю кооперативів: трохи чи не в кожному селї була філїя „Сїльського Господаря“ або якої иншої спілки. Відродити ці кооперативи не важко; люде звикли до орґанізації, до самодїяльности й самозапомоги. Треба тільки мати дозвіл від адмінїстрації й забезпечити себе доставою продуктів і тоді потребительні крамниці будуть жити. Стара адмінїстрація косо поглядала на відновленне кооперативів, особливо українських; добути дозвіл в неї було не так то легко; ще важче добути продукти. Тільки по більших містах удало ся сяк-так поставити справу з привозом продуктів, а по селах довело ся просто ставити харчові пункти й видавати людям „сухий“ або „гарячий пайок“ (порцію), дивлячись по умовах постачання продуктів. У межах Тернопільської ґубернії, себ-то в пів-

Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нічно-східній частинї окупованої Галичини, справа опинила ся майже виключно в руках „Союза міст“ (Комітету південно-західнього фронта). За кілька місяцїв працї було заложено коло сотнї харчових пунктів, з власними хлїбопекарнями й складами; ці пункти годували десятки тисячів людей в побіля-фронтовій полосї. Коли в маю 1916 роду почало ся т. зв. Брусилівське наступленне, то й пункти рушили на-перед: в місцевости, здобутій від австрійцїв, нужда була велика; австрійці, одступаючи забирали з собою всїх мущин, здібних до військової служби, забирали коней, і запасів нїяких не лишали. Оттут то й стали у великій пригодї харчові пункти Союза міст. Персоналові пунктів часто доводило ся працювати під обстрілом, а жити — то в дуже важких обставинах. Але більшість служачих — українська молодь, студенти й курсистки, свідомо ставили ся до свого обовязку; небезпека й тяжкі умовини працї їх не лякали. Совісна робота персоналу, зогріта ідейно-гуманним відношением, помалу здобула симпатії й довіря до інституцій Союза міст з боку місцевої людности, яка зазнала й зазнає досї так багато всякого лиха.

Помагаючи дорослим, довело ся зразу подумати й про допомогу дїтям. Було зорганізовано спеціяльний дитячий „отряд“, на чолї якого стала українська письменниця й громадська дїячка панї Т-ко. Отряд цей мусїв обїздити села й підберати покинутих дїтей, для котрих закладали ся спеціяльні захоронки. З квітня 1916 року отряд почав свою роботу. Але дуже скоро досвід показав, що в опіцї мають потребу не так сироти, — їх звичайно забирали самі селяне, особливо перед лїтом, коли дитина цїнить ся в сїльському побитї як певна робоча сила, — скільки взагалї всї дїти: вони мають потребу в поживі, доглядї (під той час, коли батьки, особливо матері, зайняті роботою по-за домом), а то й просто в притулку, щоби хоч на який час бути ізольованими від хатньої обстанови, від життя в хатах, переповнених салдатами, де дїти мимоволї чують і бачать багато такого, бути свідками чого не личить їхньому вікові. Одним словом, треба було утворити поруч приютів денні захоронки, на зразок наших земських у Росії і таких же самих захоронок, які перед війною істнували і в Галичинї. Захоронок цих утворено було в рїжних місцях по-біля фронту кілька десятків. Дїтей годовано в них, вчено рїжних рукомесл і грамоти.

Згідно з постановою одних із зїздів Союза Городів про введення в житте принципу навчання рідною мовою, по захоронках цих наука вела ся рідною мовою — українською. Вчителїв або запрошено з російської Україні, або ж місцевих галицьких, які вже третїй рік сидїли без роботи. Ой, та й зазнали дїячі Союзу мороки з тою наукою на українській мові! Треба сказати, що підчас другої окупації, коли ге-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нерал-ґубернатором призначено Трепова, національна політика російського уряду в Галичині значно відмінила ся. Колишньої нагінки на все українське вже не було. В шкільній справі дозволено й українську мову. Але даючи однією рукою права українській мові, уряд другою рукою ставив ріжні перешкоди. Якоїсь сталої, витриманої системи не було. Коли в серпні 1916 р. запитано було якось Трепова, як він дивить ся на національні й релігійні відносини в Галичині і на завдання що до цього російської власти, він відповів: „Пока мы дадимъ имъ и языкъ, и школу, и свободу въ церковныхъ дѣлахъ, а потомъ — посмотримъ!“ Треба сказати, що сам Трепов досить толерантно ставив ся до українського елементу в Галичині; але по-за ним оперували старі „дїячі“ бобринської марки й на самого Трепова писали ся до Петербурга доноси за його потурання „мазепинству“. Писали їх з Київа і особливо обвиновачували за допущенне української мови в школі. На посаду „наблюдающаго за учебной частью“ призначено одного київського недаґоґа з „малоросів“, який старав ся, як то каже московська приказка „и капиталъ пріобрѣсти и невинность соблюсти“: щоб українська школа була, але українською не називала ся, щоби по школах можна було вчити, але щоби підручників не уживати і т. д. От серед таких обставин дїячам Союзу городів прийшло ся запроваджувати по своїх захоронках науку. Власти з великим підозріннем дивили ся на це. Щоби не спокушати ні адміністрацію, ні місцевих людей, заводячи старі галицькі підручники з портретами цїсаря Франца-Йосифа, з цїсаресловними оповіданнями й віршами, рішено було спроваджувати українські шкільні книги з Київа. Багато тисячів граматок, читанок, взагалї українських книжок для читання дїтям навезено було з Київа. Але власти переполошили ся й почали вимагати, щоб українських книжок з Росії не привожувано було, а щоби краще вчили ся вже по своїх галицьких підручниках. Слово „український“ дуже лякало і дразнило адміністрацію. В Тернополї, наприклад, дозволено було українську ґімназію, але поліцмейстер Семьонов заборонив ув оповістцї про вписи школярів до ґімназії слово „українська“ ґімназія. Таким іще страшним здавало ся це слово! Коли все ж таки по захоронках учено по українськи і з українських же книжок, то адміністрація почала розсилати поліцаїв, які одбірали в учителїв підписку, що вони не будуть учити з підручників, а подекуди просто конфіскувала шкільні книжки, а вчителїв лякали Сибіром. Боротьба ця тяглась аж до революції.

Як би там не було, Союз городів своє дїло робив і перший запровадив за часів окупації навчанне дїтей рідною мовою. Треба було бачити радість населення, коли дїтей почали не тільки годувати, але й учити: трохи чи не самим страшним, деморалїзуючим для дїтей було те,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

що два роки не існувало школи. До того ж школа, поруч з релігійною справою, була тим болючим місцем, біля якого за часів першої окупації Галичини чинили ся сумної памяти експерименти співробітників ґрафа Бобриньского та епископа Евлоґія. Багато пролило ся за це сліз, багато людей за свою мову й віру пішло через етапи до Сибіру, багато їх мордуєть ся там іще й досі...

Але вернемо ся до нашої мандрівки. В одному з ближчих до Бучача сел одвідав я захоронку Союза городів. Вона містила ся в шкільному будинку, колись гарному й чепурному, тепер обшарпаному й бідному. Два роки служила школа справам, далеким від просвіти: тут містив ся якийсь склад, потім етап для полонених. Аж ось будинок одведено під захоронку. Баби скоро його причепурили, скільки змогли, і стала школа трохи похожа сама на себе. Поробили лави, добули звідкись ялинових ґілочок, прикрасили ними всї кутки, двері й вікна. Відразу вписало ся до захоронки по-над сотню дїтей, віком од чотирьох-пяти до десяти-дванацяти років. Знову залунали в шкільній хатї дитячі голоси. Всїєю цею зграєю командує учителька з молоденькою помічницею. Адмінїстрацію й господарство захоронки провадить співробітниця Союзу, народня вчителька з Полтавщини, помічниця в неї і вчителька — галичанка. Коли я ввійшов до великої кімнати, молоденька вчителька давала лекцію устних рахунків; дїти всї встали й дзвінкими голосами проспівали „слава Ісусу!“ — звичайний шкільний привіт у Галичинї підчас одвідин начальства або якихсь „почесних гостей“, до яких у даному раґї зараховано мене. Певна себе й зручно проводила вчителька свою лекцію. Давала дїтям нескладні завдання і вони швидко „в умі“ рішали їх та жваво відповідали. В ідальнї біля печі грали ся малі дїти до-шкільного віку. Біля них дві старшенькі дївчинки; дїти бавили ся якимись деревляними кубиками. Відрадне вражінне робив на мене цей приют, прикрашений, як і всї інституції Союза городів знаком червоного хреста — емблемою допомоги всїм слабим і беззахистним. Оглянувши ще инші інституції Союза — лазню, пральню для салдатів, чайну, де тільки що з лазнї, перевдягнуті в чисту білизну москалї з насолодою пили гарячий чай (найбільші роскоші, яких тільки може зазнати „окопна людина“!), майстерню чобіт, — я й мої спутники почали лаштувати ся в дорогу, на південь, на Буковину. Завірюха вже давно ущухла, замерзлі шляхи вкрили ся неглибоким снїгом, трохи вже наїзженим від безперестанного руху саней, возів, грузовиків. Наложивши ланцюги на автомобільні колеса, щоби не сковзали ся, можна було рушати в дорогу.

Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

КЛИМ ПОЛЇЩУК.

I.

День огненний згорів і згасає,
Насуваєть ся ночі пітьма,
Щось, минуле, далеко гукає,
А душа моя тиха й нїма.

Надо мною закопчена стеля,
А навколо лиш морок і чад,
Десь, за стїнами, плаче пустеля:
— Не вертай ся нїколи назад!..

Чую голос коханої милий,
Закликаючі давні слова:
— Ми, даремне зневірились в сили,
Як всміхалась нам доля нова!..

О, кохана! — забута в минулім, —
Чи озветь ся порвана струна? —
Так і в серцї моїм, колись чулім,
Вбила чулість недоля сумна.

Сутенїє, навколо темнїє,
Засвітились вечірні огнї,
Наглий вітер твій голос розвіє,
Голос рідний і милий менї.

II.

Мовчання, мовчання, мовчання ..
Таємна, затьмарена тиш,
За вікнами морок смеркання
І ти непробудно ще спиш,
В душі моє волї бажання.

Проходять годинн поволї,
Минає із нами журба,
Давно мої сестри на волї,
А брата немає — раба,
Бо спить він в крівавому полї.

За тяжку провину, за гріх,
Душа моя тяжко розбита...
В наругу, поталу і сміх,
Як терном вона оповита,
Як жертва за вся і за всїх.

Мовчання... Мовчання в терпіннї...
Нехай ще!... Минає вже тьма...
Розвиднить ся, блиснуть промінні, —
В надїях, хоч щастя й нема,
Так щастя є в вічнім стремлінні.

Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. МОЧУЛЬСЬКИЙ.

Український Національний Театр.

Іще до війни гурток любителїв театру мріяв про заснованнє в Київі українського національного театру. Здїйснити свої мрії прийшлось гурткови не так легко. Крила мріям підрізувала росийська брутальна дїйсність, а, коли знялась світова хуртовина, то й думати не було чого про театр. Аж ось революція принесла з собою весну на Україну. В серцях нашого гуртка зацвила нова надїя й він сміло, з молодою силою рішив довести задумане дїло до кінця.

Дня 24-го квітня с. р. відбули ся заходами гуртка установчі збори. Громадянство вибрало на них формальний „Комітет Українського Національного Театру“, в який увійшли представники української літератури та мистецтва (Черняхівська, Стешенко, Олесь, Вороний й инші). На чолї Комітету поставлено: В. Винниченка, Марію Старицьку й Д. Антоновича. З огляду на те, що Комітет був вибраний ширшим громадянством і в основу програми своєї дїяльности поклав виключно культурні цїли, Центральна Рада взяла його під свій протекторат.

Вибраний Комітет мав передовсїм виконати два головні завдання: знайти поміщенне для театру й зорґанїзовати театральну трупу. Через лїто вдало ся Комітетови завдяки його трудови й енерґії винаймити від міста під театр „Троїцький Народний Дім“ і скласти театральну трупу. Членами театральної дружини стали артисти з театру І. Марьяненка, М. Садовського, І. Сагатовського, Колесниченка й ин. Коли трупа була готова, вибрано дирекцію, до якої ввійшли: Марія Грушевська, Гаєвський, О. Кошиц, Маряненко, а пізнїйше М. Вороний.

Дня 16-го вересня с. р. ґенеральний секретар освіти, І. Стешенко, відкрив Український Національний Театр у „Троїцькім Народнім Домі“. Молодий театр витали теплими промовами: ґрузини, литовцї й „полуботківцї“; сї останні хлїбом та солею, як фактичні господарі „Народного Дому“. На перший огонь театр поставив драму В. Винниченка „Пригвожденні“. Хор під орудою Кошица чарував видцїв українською піснею. Настрій на відкритю був урочистий. Заля битком набита.

В жовтнї ввійшли до Комітету шляхом кооптації: Олена Пчілка, Л. Яновська, В. Самійленко й Васильченко. Окрім того запрошено до участи в дїяльности Комітету: артистів — Затиркевич-Карпинську, М. Садовського й Саксаганського та представників від артистичних товариств „Українського Національного Театру“, „Молодого Театру“, театрів Са-

Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

довського, Саксаганського, Гайдамаки, Сабінїна, від театрального видїлу „Київської Просвіти“ й „Полтавського Драматичного Гуртка“. Згодом будуть покликані до праці в Комітеті також представники від инших артистичних українських товариств на провінції.

В жовтні відкрив Комітет драматичну школу для українських робітників, зорґанізував Комітет „Українського Робітничого Театру“, заняв ся улаштованнем курсів для режисерів і почав працювати над режисерським виданнем пес українського та западно-европейського репертуару. Надто Комітет приступає до складення української лїричної опери й мандрівного театру.

Для успішнїйшої роботи Комітет зорґанізував кілька театральних комісій, з яких особливо багато працюють: комісія по завідуванню трупою в „Троїцькому Народному Домі“, драматичною школою та робітничим театром і лїтературно-репертуарна комісія. В сїй останнїй працюють здебільшого письменники: Старицька-Черняхівська, Самійленко, Олесь і инші [1]).

Український Національний Театр почав свою артистичну дїяльність серед надзвичайно важких обставин. Недостача на торзї матеріялу, потрібного для технїчної постановки пес, і нечувана дорожнеча чималою перепоною явились у зреалїзованню плянів театру. Але керманичі театру не попали в розпуку; в їх дотеперішнїй дїяльности не видно навіть нервовости, противно, — вони виконують свої пляни спокійно й уміло. Годї було зразу, для зроблення ефекту, ставити нові песи й інсценїзовати їх на зразок якого-там Антуана; годї було не в міру сил брати ся за надзвичайні речі, — тому керманичі театру спершу користують ся старим репертуаром, а вже потім, здобувши під ногами більше твердий ґрунт, ставлять і мають намір ставити й нові песи, як з рідного, так і з чужого репертуару.

Окрім пес Старицького („Не так склалось, як жадалось“, „Зімовий вечір“, „Маруся Богуславка“), Кропивницького („Дай серцю волю, заведе в неволю“, „Дві семї“, „Невольник“, „По ревізії“) та І. Тобілевича („Чумаки“, „Безталанна“, „Мартин Боруля“, „Бурлака“, „Суєта“, „Сто тисяч“, „Бондарівна“, „Гандзя“ і „Сава Чалий“), Український Національний Театр поставив песи: Грінченка („Нахмарило“), П. Мирного („Лимерівна“), Л. Яновської („Лїсова квітка“), В. Винниченка („Пригвожденні“, „Брехня“, „Молода кров“, „Натусь“), О. Олеся („Осїнь“), Васильченка („Зїля королевич“, „На перші гулї“) і Д. Грициньского („Брат на брата“). З чужого репертуару взято: Зудермана („Огні Івано-

[1]) „Робітнича Газета“, № 160, 15-го жовтня 1917 р.

Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вої ночі") й Рідля („Зачароване коло"). З пес, на жадній сценї ще не ставлених, поставив Український Народний Театр 29-го падолиста В. Самійленка „У Гайхан Бея" (жарт-фантазію на 2 дії) й 5-го грудня В. Винниченка „Повстання Мари" (комедію на чотири дії). В кінцї відважив ся наш театр 12-го грудня заграти на своїй сценї славну комедію Молїера „Тартюфа".

На песи нашої трійцї: Старицького, Кропивницького й Тобілевича, та не тільки їх, але й деяких молодших наших драматургів, що пішли їх стежками, можна дивити ся критично; нам можуть не подобати ся в їх песах тепер уже перестарілі монольоґи, повчаючі промови до публїки, сантиментальні пари закоханих, примітивність, ренеґатство Гандзї, а навіть карикатурність в нїби історичній драмі „Сава Чалий", але ми не можемо закривати очей і на гарні прикмети тих пес, а саме, на деякі типи, майстерною рукою виведені на сцену, хоч-би Тобілевичем, на ясні ідеали, що проповідують ся вустами героїв тих пес, а передовсїм на ту палку любов до рідного слова, рідної пісні та рідної землї, що переливаєть ся з тих пес до сердець широких верств нашого народу. Коли — по словам Стріндберґа — „театр і загалом мистецтво, — се свого роду Biblia pauperum, біблія в образках для тих, хто не вміє читати нї по-писаному, нї по-друкованому, а драматург — світський проповідник, що викладає сучасні ідеї в популярній формі, на стільки популярній, що середнїй кляс, який головно й ходить до театру, може без більшого напруження зрозуміти в чому річ", — то такою біблією в образках, у кращім розумінню, можна назвати драматичні твори Старицького, Кропивницького, Тобілевича й їм подібних. Тому-то згадані песи не тільки, що не стратили своєї вартости, але вони цїнні та актуальні під теперішню хвилю, й не тільки можуть, але повинні бути ставлені, як найчастїйше, на сценї Українського Народного Театру. І ми повинні бути горді, що з часів лихолїтя у нас зберегла ся „Biblia pauperum", про яку думав Стріндберґ, і ми повинні ту коштовну біблію возити не тільки по містах і місточках, але й по селах та фабриках, і учити з неї наш нарід патріотизму та краси.

Про драми Винниченка годї висловити менї на сьому місцї свою критичну думку; се прийдеть ся зробити вже в окремій студії. Етюд Олеся „Осїнь" і мінятури Васильченка — загально відомі. Песа Грицинського „Брат на брата" — неспілий, іще зелений овоч. Жарт Самійленка „У Гайхан-Бея" написаний до революції. В тому жартї змальоване відношенне росийського уряду до українства з тонкою іронїєю й легким гумором. Песку Самійленка повинні грати артисти пів жартом, пів серіозно, але не карикатурно.

Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Казка Рідля „Зачароване коло“, хоча не належить до блискучих пес, має поводження не тільки на польських, але й на українських сценах. Український Національний Театр виставив казку Рідля бездоганно. Драма Зудермана „Огні Іванової ночі“ обійшла европейські сцени; вона була виставлена і в Українськім Національнім Театрі, можна сказати, взірцево.

Вкінці спокусив ся Український Національний Театр виставити „Тартюфа“ Молїера в гарнім перекладї В. Самійленка. Сим способом у перший раз на українській сценї появила ся стара віком, але вічно молода змістом — чудова комедія безсмертного Молїера. Для українських артистів день 12-го грудня був справжнім святом: вони грали Молїера, вони вводили на українську сцену клясичну пєсу, вони промощували шлях велетням драматичної творчости на українську сцену. Вагу завдання почували наші артисти: справдї, видно було на їхніх обличчях жах і несмілість, — вони бояли ся, кождий за себе й рівночасно кождий за своїх товаришів, щоб не внести дісонансу в соняшний, весняний, святочний день української сцени. Артисти складали іспит, вони своєю грою мали дати відповідь на питанне: чи український театр в силї оживляти на своїй сценї героїв Шекспіра, Ґете, Молїера, Шілєра й ин. світових драматурґів. Іспит, — я мушу сказати з приємністю, — випав у користь наших артистів: наші артисти можуть грати клясичні твори великих світових драматурґів. Не можна сказати, що „Тартюф“ був заграний на нашій сценї взірцево, але й не можна сказати, що артисти не відповіли своєму завданню. Можна закинути грі артистів, що не в повній чистотї був збережений ними Молїерівський стиль, що було доволї несмілости в їх грі, що деякі артисти (напр. Петлїшенко) не попали в тон, але, не забуваючи про те, що наші артисти в перший раз грали на сценї клясичну пєсу, треба сказати, що „Тартюфа“ вони заграли старанно.

Проба зроблена, шлях промощений, — треба артистам напружити всї свої сили і з піднесеним чолом, з вірою у власні сили, з молодечою надїєю в серцях, треба йти їм вперед і здобувати славу для українського театру, для українського мистецтва. Нехай тямлять артисти, що щасте і слава українського театру в їх руках, нехай не жалують своїх сил, чистим зберігають прапор українського театру, й боронять непохитно великих ідеалів: добра, правди й краси!

Театральна дружина Українського Національного Театру молода й складена щасливо. Хоча не всї артисти мали змогу за три місяцї розгорнути свій талант у повнім блиску, все-ж таки їх артистична фізіономія — бодай де-котрих — на стільки зарисовала ся сильно, що вже тепер можна оцінити їх талант і сказати, чого від них можна ждати й які надїї на них можна покладати.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

3 пань здобули собі видне місце в театрі: Борисоглібська, Лучицька, Горленко, Гаккебуш, Полянська, Лїницька, Дорошенко й Доля.

Борисоглібська — се артистка з божої ласки. В кожну ролю вона вкладає всю свою душу, богату на ріжноманїтні відтїнки почувань. Ролї в неї простудіовані до дрібниць у рухах і міміці, чи краще сказати, вона знає людське житте, особливо селянське, так добре, що й не потребує студіювати своїх роль: вони виходять у неї викінченими, гарними, пластичними, самі з себе, живлово. В кожній ролї проявляєть ся инше, нове обличче артистки: вона грає майстерно недобрих, сварливих, злобних жінок і рівночасно захоплює нас грою добродушних, щирих, соняшних, жіночих душ; вона вміє збудити в нашім серцї гнїв і жах і вміє брати нас за серце щирим лїризмом та веселити нас, я сказав би, своїм лагідним гумором. У грі Борисоглібської стільки руху, життя, реалїзму, що ми забуваємо, що вона *грає* на сценї.

По кількох ролях Лучицької („Маруся Богуславка“, Наташа в „Суєтї“, Кіля в „Пригвожденних“, Наталїя Павлівна в „Брехнї“ й Маріке в „Огнях Іванової ночі“) годї виробити собі докладний суд про широту її таланту. В згаданих ролях вона дала себе пізнати, як небуденна артистка, що дає основу сподївати ся від неї прегарного виконання чисто-сальонових роль. Обличче Лучицької особливо надаєть ся до роль веселих, жартівливих. В її очах і вустах багато руху й принади. Легкий, сальоновий флїрт, тонкі почування, блискучий парадокс, живий, прудкий діяльоґ, мабуть найкращий вираз знайшли-б у її грі. Часом людська веселість іде в парі з траґізмом душі, — варто-б проте побачити Лучицьку в якій траґічній ролї.

Горленко — молода артистична сила. Постать легка, ґраціозна. Обличче гарне. Голос мельодийний. Легкий, немов павутина, смуток, нів-дитиняча наївність, дївоча несмілість, дрібні сльози, що висихають швидше, як роса на сонцї, і срібний сміх, — отсе обсяг артистичної творчости Горленко. Вона грає селянських дївчат і виступає в ролях молодих панночок. У ролях селянських дївчат трохи тїсно артистцї. Важкий сум і плач не дуже їй до лиця. Ролї селянських дївчат написані нашими старшими драматурґами доволї шабльоново, через те й видобути з тих роль щось нове, яскраве, ефектовне, приходить ся трудно молодій артистцї. В траґічних моментах обличче в артистки застигле, без відтїнків болю; в голосї недостача модуляції переживаного горя. Артистцї треба попрацювати над собою, студіювати селянське житте, і в недовгім часї й доля селянських дївчат вийде в її інтерпретації в правдивім, реальнім, не бенґальськім освітленню. Шлях, по якому має їти талант Горленко, вказала їй, на мою думку, Труда з „Огнїв Іванової ночі“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вельми користні сили: Полянська й Лїницька. Обидві артистки виступають у ріжноманїтних ролях і грають з поводженнєм. У траґічних моментах слїд би Лїницькій вистерігати ся надто пронизливого голосу. До лїпших роль тих артисток належать — Полянської: жінка Фоґельрайтера („Огнї Іванової ночі“) і Лимериха („Лимерівна“); Лїницької: Варка („Безталанна“) й Марина („Зачароване коло“).

Дорошенко появляєть ся дуже рідко на сценї, але, коли виступає, грає свобідно, вміло і з тонким смаком. З огляду на свою постать і голос, вона могла-б розвивати свій чималий талант у лїричних сальонових ролях. Декляматорка з неї прегарна.

Доля зеднала собі симпатію критики в ролї Явдошки („Молода кров“). Сю ролю заграла вона, як не можна краще. Явдошка вийшла в її зображенню й реально й пластично. Доволї добре заграла вона й Яриську в пєсї Грицинського „Брат на брата“. На жаль, молода артистка в пізнїйших ролях, очевидно, упосна похвалами, не працювала й давала тільки мізерні копії Явдошки — маю на увазї ролї: Аннушки („Не так склалось, як жадалось“), Орися („Лїсова квітка“) й Галїма („У Гайхан-Бея“). Дорину („Тартюф“) заграла Доля доволї поправно. Артистка має манеру грати нервово: вона кидає собою по сценї й робить їстеричні рухи та крики. Більше благородности, умїркованости, поезії, треба-б, молодій артистцї, вливати в свої ролї.

До скромних, але користних, працьовитих, інтелїґентних артисток належать: Троянда й Якубовська.

Дебютовала на сценї Українського Національного Театру в ролях Аделаїди („Суєта“), панни („Осїнь“), Маріке („Огнї Іванової ночі“), Мари („Повстання Мари“) й Ельміри („Тартюф“) — Гаккебуш. Дебют Гаккебуш можна назвати блискучим. Артистка грає свобідно, з ґрацією, настроєво і з темпераментом. Ролї Маріке й панни були продумані й обвіяні поезією. Не відповідали вдачі Гаккебуш ролї Мари та Ельміри; через те ті ролї не зробили в її виконанню бажаного враженя. В артистки є чималий артистичний талант, над розвитком якого слїд би їй працювати. Менї здаєть ся, що до репертуару Гаккебуш повинні належати героїнї зі складною, тонкою, хмарною душою.

З артистів дали пізнати себе: Маряненко, Левицький, Жулїнський, Сагатовський, Петлїшенко, Чичорський, Коваленко й Волков.

Маряненко проявив наскрізь героїчний талант. Його високий ріст, сильний, звучний голос та палкий темперамент найкраще надають ся до героїчних роль. Тому й гарно виходять у його грі: Панас („Бурлака“), Подорожнїй („Зімовий вечір“), Віталїй („Чумаки“) і Ґеорґ („Огнї Іванової ночі“). Несподївано добре заграв Маряненко Тартюфа. В тій ролї показав артист талант і до характеристичних роль.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Мольєрівський тип святця-лицеміра в виконанню Маряненка робить незабуте враженне. Міміка й рухи артиста в „Тартюфі“ — пишні. Декляматор з Маряненка прегарний. У ролях любовників нестає йому тепла й лїризму, — трохи за сухий він у тих ролях і мало поетичний. Маряненко грає свобідно, з тактом, певний себе, ефектовно. Варто-б попробувати артистови своїх сил і в траґічних ролях. Природні дані есть у него, треба тільки розвинути їх і підкріпити студіями.

Левицький грає характеристичні ролї. Типи, сотворені ним, суцільні, продумані, пластичні. Артист грає спокійно, мягко, без пересади, з тонким смаком. Природний гумор і щирий лїризм забарвлюють гру сього перворядного, вельми симпатичного артиста. В ролї Антиповича („Пригвожденні“) він осягнув вершок артизму. Дуже бажано було-б побачити Левицького в якій головній, відповідаючій його талантови ролї.

За спорідненого з талантом Левицького вважати належить — Жулїнського. Талант Жулїнського розвивається й росте. В кожну свою ролю артист вкладає багато життя. Його гра спокійна, благородна, обміркована. На Жулїнського, як виконавця ролї Протасія Пенежки („Мартин Боруля“), можна покладати великі надїї.

Сагатовський — загадковий артист: або грає концертово або шабльоново. Його репертуар богатий і мабуть у тім і біда його: він бере ролї, які не підходять під його сили, або недостаточно студіює їх. Найбільше разить у грі Сагатовського хитанне на всї боки головою й „ребленне“ голосу, який я порівняв би до голосу беззубого старця. І річ цїкава, та погана манера проявляється не у всїх його ролях; з того виходить, він може грати без неї й повинен позбути ся її. Такі ролї, як проф. Лобкович („Пригвожденні“), Мордан („У Гайхан-Бея“), Степан Макарович („Молода кров“), а навіть Мартин Боруля (без хитання головою й голосу беззубого старця) показують, що в артиста є гарний талант, тільки треба йому працювати над собою, студіювати людське житте й ломати шабльони.

Петлїшенко — теж гарний талант, який одначе має одну погану хибу: він оглядається за оплесками широкої публїки й деякі свої ролї (журналїст у „Пригвожденних“, Хома Нерук, Терешко, Гайхан-Бей, Оргон) переяскравлює до карикатурности. Щиро оплескувати Петлїшенка я міг би тільки в його ролях: Макара Макаровича („Молода кров“), Яська („Зачароване коло“), Зїля й Карпа („Лимерівна“).

Чичорський — наскрізь лїричний талант, з нахилом до патетичности й деклямації. Найкраще грає він у ролях безталанних шукачів щастя й моралїзаторів. Чичорський — людина скромна, працьовита, симпатична, загалом, сила дуже користна для нашого театру.

Коваленко й Волков — се молоді артистичні сили. Коваленко проявляє талант до характеристичних роль. Він грає спокійно, обе-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

режно, з тактом. Молодий артист працює й здобуває собі сцену. Декляматор з него — гарний. Волков грає любовників. Любовники в грі молодого артиста — до появи на сцені пєси Васильченка „На перші гулі“ й „Тартюфа“ Молїера — виходили апатичними, півсонними, деревляними. Коли я бачив Волкова в любовних сценах у позї камяної статуї з пісним обличчем, — а бачив я його таким у тих сценах не раз і не два рази, — менї мимохіть приходила в голову думка: за які гріхи дирекція велить мучити ся артистови в ролях любовників, коли йому не кохати хочеть ся, тільки плакати? Я навіть хотїв узяти в оборону Волкова й попрохати дирекцію давати йому грати замість любовників хмарні, траґічні постатї, — й ось стало ся чудо! В ролях Тимоша й Валєра Волков показав, що вміє грати любовників й — навпаки менї — проявив у тих ролях талант не до хмарних, траґічних роль, тільки до веселих, лїрично-жартівливих. У ролї Тимоша почував себе артист свобідним: він живо рухав ся на сцені і грав із ґумором. Валєрови Волкова нестявало, що правда, ґраціозних рухів, міміки, за те зумів він озолотити філїґранову постать Валєра щирим лїризмом і поезією. Талант Волкова починає що-йно розвивати ся. Артистична фізіономія Волкова так невиразно зарисована, що годї вгадати в якім напрямі розвинеть ся його талант. Вибір шляху, по якім піде артист, залежить від живлової сили, що притаїлась у ньому. Одно лише я можу порадити йому тепер: артистови треба сильно попрацювати над мімікою, модуляцією голосу й рухами.

У „Гандзї“ звернув на себе увагу початковий актор Костенко (Борох). В епізодичних ролях грає поправно Пелашенко.

Замічковський, особливо, Юхименко й Каргальський появили ся на сцені Українського Національного Театру недавно: через те й з оцїнкою їх талантів я поки-що стримую ся.

Пєси виставляють ся Українським Національним Театром — старанно й поправно. Коли настануть лїпші часи, треба сподївати ся, що вистави будуть взірцевими. Збірні сцени й хори — без закиду.

Костюми в побутових пєсах, на мою думку, за святочні, — особливо в артисток, — а надто й змодернїзовані. Не все в середу Петра — не все й акція пєс відбуваєть ся в недїлю або в свято. Сцена — не балева заля. Артисти представляють не ляльок, тільки живих людей. Одна Доля відважила ся зробити виїмок і в ролях Явдошки та Яриськи виступила в такім костюмі, в якім звичайно ходять представлені нею героїнї. Артисти повинні піти її слїдом. Для костюмів несучасних і декорацій, очевидно, треба-б театрови мати знавця.

Само собою розуміть ся, що реалїзм в одязї повинен іти в парі з реалїзмом у грі. Людське житте в своїй брутальній наготї, без позолоти, повинно кипіти на сцені. Очевидно, отсими словами я не маю

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

на думці прогнанне поезії зі сцени. В життю есть поезія й вона повинна бути й на сценї. Менї лише хочеть ся бачити на сценї живу людину, з хибами і з прикметами, в масцї й без маски, таку, якою в дїйности вона являєть ся в життю.

З тою хвилею, коли артист вийшов на сцену, він обовязаний забути, що він актор; він повинен перестати жити своїм „я" й повинен жити „я" того героя, якого представляє. Коли він робить инакше, — він не артист, тільки маріонетка, яка скаче на сценї так, як велить йому режісер.

Режісер, як досвідний учитель, має право, а навіть обовязок, справляти похибки акторів; як заходить потреба, звертати їх увагу на фахову лїтературу; заводити порядок на сценї; старати ся, щоб актор — так сказати-б — з гусеницї переобразив ся в мотиля-артиста, але не повинен вкладати свою душу в актора й заводити шабльони на сценї. Коли актор умїє переживати свою ролю, коли він артист, творець, а не статист, не ходячий ґрамофон, не вертепна лялька, йому повинна бути дозволена свобода в розумінню ролї й виборі ефектів.

Деякі наші артисти люблять грати в ефектовних сценах обернені обличчєм до авдиторії або підходять безцеремонно до суфлєрської будки і звідти „співають" свої „оперні арії". Така гра — недопустима й каригідна.

З ґрімом треба поступати обережно артистови і не слїд йому робити зі свого обличчя трупячої маски. Обличче — се зеркало людської душі, яка зміняєть ся, хвилює, а не — таблиця на якій нарисовані нерухомі ґеометричні фіґури.

Концертному віддїлови, що працює під орудою О. Кошиця й В. Верховинця, належать ся слова похвали. Бажати належало-б, аби концертам (може в сполуцї з деклямацією) були присвячені окремі вечері, або, аби концерти відбували ся після вистави коротеньких пєс (напр. після одної пєси на 2 дії). Коли ум втомлений пєсою, концерт не робить бажаного враженя.

Український Національний Театр поклав в основу своєї проґрами три ідеали: поставленне українського театру на артистичній висотї европейських театрів; ширенне при допомозї сцени освіти на селї й поміж робітниками та зорґанїзованне української національної опери.

Артистичні сили є в нас на Українї й повинні бути. Під прапором Українського Національного Театру во імя українського мистецтва обовязані згуртовати ся всї наші найкращі письменники, актори й малярі й, узявши себе міцно за руки, повинні спільними силами поставити український театр на висотї перворядних европейських театрів. Розбивати сили на гуртки — не пора ще. Треба перше всього сотворити один великий осередок, а коли він буде міцний, тодї вже

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

можна буде творити довкола нього менші осередки. Коли буде добра школа — вийдуть з неї добрі учні й учителі.

На драматичні твори, приступні для широких верств народу, ми багаті; нам есть з чим іти на село та поміж робітників і тому Український Національний Театр обовязаний, коли тільки настануть кращі умовини, скласти й негайно післати мандрівний театр у місточка, села й на фабрики.

Український нарід має славу співучого й музикального народу, голоси в нас добрі, прегарних пісень і ориґінальних мельодій у нас невичерпані скарби, значить, треба лише **хотіти й уміти** використати те, що в нас уже есть, і стане згодом на ґранітових фундаментах, оставлених нам нашими славними предками, — величавий храм української національної опери.

Здійсненне ідеалів Українського Національного Театру — не за горами. Засучімо рукави й — до праці! Ніяка критика не поправить лиха, коли не буде міцних підвалин до поправи. Орґанізуймо ся й спільними силами творім міцні підвалини — до поправи! Менше балачок і проектів, більше орґанізації, солідарности й праці, — а буде Український Національний Театр нашою гордістю!

А. ПОСТОЛОВСЬКИЙ.

* * *

Моя душа — безодня туги,
Безмежне царство гордих мрій...
Любов і гнів панують в ній.
А серце... рветь ся від наруги.

Як я хотів би перелить
Всю душу в співи мельодійні,
Щоб їх, мов трави чудодійні,
До ран народніх приложить...

О, мово рідна! Щоб не вбила
Була зла доля твою міць,
Ти-б сяйвом грізних блискавиць
Про біль наш світу говорила...

Ти квола!.. Що-ж?!.. Лукавий брат
Тобі віки кує кайдани. —
Коли ж на людський суд він стане
З печатю Каіна, мов кат?!

О, слово! Сяєвом огнистим
Ослїпиш вражу силу ти
І наш народ шляхом тернистим
Дійде до світлої мети!..

Generated on 2015-07-11 05:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

БІБЛІОГРАФІЯ.

Нест. Літ. Українсько-руський Словничок до Кобзаря Т. Г. Шевченка. Херсон, 1917 р., стор. in 8⁰ 82, ціна 75 к.

С. Рклицкій. Правда о языкѣ Украины. Градижскъ, 1917. Складъ изданія: Кременчук, Українська книгарня, Стор. 42, ціна 75 к.

Добре зложений українсько-московський словник до „Кобзаря" Шевченка міг би тепер, коли в продажі нема словника Грінченка, придати ся як найкраще й школярам і нешколярам. Але словничок Нест. Літ. мало надаєть ся до вжитку.

Не кажучи про таку величезної ваги хибу словника, що в ньому нема Шевченкової фразеольогії, — а словники до творів окремих авторів тільки тоді можуть мати рацію, — він навіть не вичерпує всіх слів „Кобзаря". Нема слова *витати* („І гори, і море, де перше витав"), нема слова *минати* („Минають днї, минають ночі"), нема виразу *часть-бі* (по московськи: нѣтъ, не имѣется), якого Шевченко дуже часто вживає, нема слова *край* („Край дороги гне тополю"), нема й багато инших слів.

В словничку єсть і непоправно вжиті українські слова: не „холоднути", „спочинути", а *холонути, спочити.*

Де - які слова переложені не московською мовою, а „українізмами" московської мови. Так слово „попасати" автор перекладає „попасти (?) въ дорогѣ", слово „заходити ся" словом „заходиться".

Треба звернути увагу автора на те, що до так званих „неправильних" дієслів (глаголовъ), як *нагнати* й инші, треба конче додати ті їх форми, в яких корінь слова зміняєть ся.

С. Рклїцкий, як зазначено в передмові, присвятив свою книжечку „невольно заблудившимся в дебряхъ предвзятости среди всѣхъ классовъ „тріединаго русскаго народа". Він хоче їм довести, що українська мова має всї наукові підстави, щоб зайняти цїлком самостійне місце серед инших словянських мов.

Подаючи насамперед погляди знаних лінгвістів, істориків, педагогів і соціольогів про мову взагалї, а московську й українську мову зокрема, автор цитує В. ф. Гумбольдта, Є. Тайлора, А. Потебню, А. Шахматова, В. Ключевського, І. Срезневського, М. Чубинського, І. Бодуен-де-Куртене й инших. Погляди названих вчених вже не нові, але ще й досї не втратили свого значіння. Особливо це можна сказати про І. Срезневського (ст. 14), М. Чубинського (ст. 18 — 20) і К. Ушинського (ст. 22 — 23).

Після цитат з творів названих вчених розклад матеріялу є такий: „Говоръ древней Кіевской Руси" В. Ключевського, „Важнѣйшія теоріи происхожденія украинскаго языка" (теорії І. Срезневського-П. Лавровського, Ф. Корша, М. Максимовича, А Потебнї і А. Шахматова), „Общій очеркъ развитія украинскаго языка" і наприкінцї „Фо, нетическія, морфологическія, синтаксическія и лексическія особенности южно-русской рѣчи". В невеличкій статтї „Общій очеркъ развитія

Generated on 2015-07-11 05:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

украинскаго языка" автор називає українську мову і „малорусскимъ нарѣчіемъ" і „украинскимъ языкомъ", а Україну і „малорусскою територіею" і „Украиною". Це робить вражіня, наче „щоб і вовк був ситий і баран цілий".

В фонетичних особливостях голосових звуків в п. 4. автор пише: „передвиженіе передняго *е* болѣе назадъ" — для читача-нелінґвіста це незрозуміло.

Що до морфольоґічних особливостей, то автор чомусь цілком не згадує про морфольоґічні особливости українських прикметників (прилагательныя), числівників (числительныя) і займенників (мѣстоименія). При дієслові (глаголъ) автор також не згадує про вольовий спосіб (повелительное накл.).

Фонетичні й морфольоґічні особливости треба зробити більш зрозумілими для ширшого кола читачів, а крім того треба ще додати морфольоґічні особливости прикметників, числівників, займенників і почасти дієслів.

Взагалі ж треба сказати, що книжечка робить приємне враження своїм змістом, і можна їй побажати успіху серед „невольно заблудившихся".

Олена Курило.

Л. Чепіга. Самовиховання вчителя. Українська педаґоґична бібліотека. Вид. друге. Видавництво „Українська школа". Київ, 1917 р., 8⁰ Ст. 31. Ціна 30 к.

С. Черкасенко. І. Шевченко й діти. ІІ. Шевченко педаґоґом. Українська Педаґоґична Бібліотека. Вид. друге. Видавництво „Українська школа". Київ, 1917. 8⁰ Ст. 27. Ціна 25 к.

Маленька книжечка Чепіги дає поради молодим учителям відносно їх високих і важливих обовязків. Розділи книжечки такі: 1) Учитель, 2) Справедливість, 3) Добрість, 4) Терпеливість і 5) Любов до дітей.

Українська література по дидактиці дуже мала і в ній ся маленька книжечка, перейнята гуманним почуттєм, звернула на себе увагу. Провідна ідея: „добрість — се річ конечна для вчителя: вона — підмога в його тяжкій справі... Добрість творить чудо: німі балакають, сумні стають веселими, мовчазні — балакучими; мляві — жвавими... Добрість вкладає в школу душу, оживляє її... Виховуйте в душі своїй запашну квітку любови, щоб в її існуванні на землі знайти щастя і мету свого життя... Педаґоґи, навчіть ся любити дітей!" Се вже дуже важні поради й їх треба часто поновляти, особливо тепер в часи здичіння під впливом довгої та важкої війни...

Книжечка С. Черкасенка складаєть ся з двох маленьких нарисів. Перший присвячено малюнкам дитячого життя в творах Шевченка. Для пояснення наведено деякі деталі з біоґрафії поета. Другий нарис присвячено праці Шевченка коло „Букваря южнорусскаго" (1861 р.), сьому мало-відомому епізоду з життя Шевченка. Сей буквар досить важко знайти й через те відновити його в памяті суспільства зявля-

Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

еть ся дуже потрібною справою. Викладено історію сього букваря в звязку з тодішними умовинами шкільної та просвітної діяльности. Згадано при тому про тодішній рух шкільний, утворенне недільних шкіл та глибоке зацікавленне сією справою серед української інтеліґенції. Поет завсіґди цікавив ся справами народної освіти, — се ж були давні пляни Кирило-Методієвського братства коло піднесення народної освіти — і вповні переняв ся був можливістю зробити щось для народної освіти. Так зявив ся „Букварь", який, на жаль, не мав такого розповсюдження, про яке мріяв поет: цензори урядові й добровільні звернули увагу на можливо шкідливий вплив від букваря й перегородили йому шлях до селянської хати.

Г. Шамраева.

Неизданная глава изъ автобіографіи **Н. И. Костомарова.** „Голосъ Минувшаго". 1917. V — VI. Стр. 249 — 266.

Надрукована VIII глава автобіоґрафії Костомарова присвячена подіям бурхливих 1861 — 62 років, коли Костомарову довело ся несподівано кинути університет і перервати свої лекції, які викликали такий горячий відгомін симпатії серед публіки. Костомарів у сій главі описує події 1861 р., починаючи з вересня, коли він повернув ся до Петербургу, а саме: незадоволенне студенцтва новими університетськими правилами, гострий вибух такого незадоволення, демонстрацію й арест студентів, далі лекції 1862 р., історію аресту проф. Павлова, конфлікт з студенцтвом з приводу висилки проф. Павлова і кінець своєї (Костомарова) університетської діяльности. Поруч з такими спомінами про факти подає автобіоґрафія й деякі загальні характеристики, наприклад характеристику росийсько-польських відносин (стр. 251 — 252), характеристику настроїв росийської ліберальної молоді (256 — 257), захоплення Прудоном (261 — 263) й нігілізму серед молоді (264 — 266). Отсі характеристики настроїв і думок, зроблені уважним сучасником, який стримано відносив ся до модних кличів, доповнюють той великий матеріял для вияснення життя та настроїв інтеліґенції після визволення селян. Для біоґрафії самого Костомарова ся глава автобіоґрафії дає взагалі мало, тільки деякі рисочки, наприклад, розмова з Чернишевським з приводу задуманого студентами виступу (стр. 259). Було б бажано, щоб сі глави IV, VIII — IX, випущені ранійше при виданню книги „Литературное наслѣдіе" 1890 р., тепер були б вставлені в автобіоґрафію при новому виданню вичерпаної вже збірки „Литературное наслѣдіе".

О. Грушевська.

Українські казки. Випуск I і випуск II. Зредагували **В. Винниченко і Юр. Сірий.** Видавництво „Дзвін". Київ-Харьків. Ціна I вип. — 40 к.; II вип. — 50 к.

Зелений гай. Віршики й казки, з малюнками для дітей. Зложила Олена Пчілка. Друге видання. Катеринослав, 1917, ц. 50 к.

Generated on 2015-07-11 05:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сеттон Томпсон. Зайцеві пригоди. Оповідання для дітей. Переклав Михайло Кривенюк. Катеринослав, 1917. Ц. 45 к.

Дуже на часі почало видавництво „Дзвін" видавати „Народні казочки". Чепурно видані, гарно ілюстровані, казочки сі зявляють ся прекрасним подарунком нашим малим діточкам.

Зовсім малі дітки залюбки слухатимуть сі вічно нові й вічно цікаві історії про пана Коцького, про Телесика, Соломяного бичка, Рукавичку, Сірка та инші; ті ж дітки, що вміють читати, з насолодою самі про се все прочитають та иншим, меншим, перекажуть. Чекаємо ж в найблизшім часі дальших випусків народніх казочок!

В книжочці „Зелений гай" є й віршики й казочки й загадки й малюночки — все, що діти люблять. І все се дуже добірне, художнє. Кілька гарненьких віршиків про котів прикрашено цікавими ілюстраціями. Коротенька, проста і всім дітям відома віршована казочка „про діда, про бабу, та про курочку рябу" набірає нової цікавости й свіжости від гарної ілюстрації Сластена. Цікавий змістом „Зелений гай" має також дуже чепурний зверхній вигляд: з малюнком і заставкою на окладинці; видрукований на гарному папері, без друкарських помилок. І певне буде улюбленою книжочкою малих діточок.

Дуже й дуже цікава для дітей також книжочка С. Томпсона: „Зайцеві пригоди". Сю книжечку залюбки читатимуть не тільки діти але й дорослі. Дітей просто захоплюють сі зайцеві пригоди, описані майстерно та поетично відомим дитячим автором, Томпсоном. Тут усе життя зайчика — від того моменту, як він, маючи всього три тижні, лежав у теплім ліжку, в густому заростї, доки його мама ходила за поживком, до тої хвилї, як він уже став справжнім дорослим зайцем, що не боїть ся нїякого супротивника й має жовто-сіру зайчиху. Цікаво дуже читати про те, як зайчиха-мама вчила свого зайчика берегти ся всього ворожого в лісї і берегти своє життя і як поволї набірав ся розуму зайчик. Цікаво змальовані автором усї пригоди сього полохливого сотворіння, вороги якого „сороки, сови, лисицї, собаки, коти та й люди, — кожне *своїм* способом шукає й гонить зайцїв, і розумний заяць повинен памятати про всї ті способи.

Від оповідання віє поезією лїса, опоетизуванням життя усїх його мешканцїв,, любовю до них і до природи.

Переклад оповідань Томпсона — гарний. Видання чепурне. Але на жаль, нема малюнків, які б яскраво оживили перед малими читачами пригоди малого зайця. *Н. Т.*

Богдан Магміт. Сучасні українські політики. Півсонний маєстат. Спроба характеристики посла Юліяна Романчука. Київ-Львів. 1917 р. Ст. 16. 16⁰ Ц. 50 к.

Маленька брошурка зачіпає дуже цікаву тему: постать українського дїяча на тлї обставин галицького культурного життя. Розуміють ся, на таку цікаву тему можна було б написати й більшу книгу, але на перший раз і ся маленька брошурка зробить свою службу.

Generated on 2015-07-11 05:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

З діяльности Юл. Романчука зазначує автор в своїм огляді — працю над підручниками, працю над правописом, далі журнальну діяльність (Правда, Батьківщина, Діло), нарешті виданнє „Рускої Письмености".

З діяльности політичної довше застановляєть ся автор на „новій ері" 1890 р., сій дуже цікавій прояві галицької політичної думки. Треба додати примітку до слів про прихильників „нової ери" в Україні: „визначну ролю в сьому ризиковному предприємстві відіграли й закордонні українці (Антонович, Кониський)". Неминуче потрібно згадати при тому про психольогію зазначених діячів українських, чому вони пристали на сю нову еру: я памятаю пояснення О. Кониського в сій справі, в якому світлі виставляли сю нову еру галицькі кореспонденти Кониського та Антоновича.

О. Г—ий.

Христя Алчевська. Пробудження. Харьків, 1917. Ст. 8. 16⁰. Ціна 15 коп.

Клим Полїщук. Співи в полях. Місто Валк, 1917. Ст. 23. 16⁰. Ціна 45 коп.

Збірочка поезій Алчевської невеличка, написана під вражіннєм перших днів свободи. В форму поезії авторка поклала глибоке патріотичне почуваннє та надію на нашу кращу будуччину. Особливо гарна поезія „До хлопця".

Полїщук виступає в перший раз на літературне поле. Книжечка „Співи в полях" містить здебільшого пісні на громадянські мотиви. Тон пісень бадьорий. Рідко коли поетові буває „сумно, тяжко і тоскно". Його любовні пісні („В тихі, зоряні ночі весни" і „Обійми мене") — холодні. В збірці рефлєксийний елємент бере верх над лїричним. Поетична орнаментика місцями блискуча. Техніка вірша не все бездоганна. Задля риму попадають у вірші незручні фрази, нпр. „жорстокі куміри — мудрість всесвітньої віри"; „стогне дзвін — страшним легендам в тяжкий плїн віддали пал свого кохання"; „правди сила — замінить в могилї сина"; „блискавиці — на землї від них заграють новороджені зірниці" і т. д. Недоладні бувають у поета порівнання: „як зникають в акаціях сни"; „щастя всміхнеть ся — як всміхаєть ся тїням стеля". Пахне прозою: „розгортають ся шпалти життя". На основі невеличкої збірочки поезій Полїщука можна вже тепер сказати, що в нього єсть гарний поетичний талант, над розвитком якого варто йому попрацювати.

М. М—ський.

П. Нечипоренко. Про Стародавню Русь. І. Короткий начерк соціально-економичного і державно-політичного життя Київської Русі-України в період з VIII по XII століття.

II. Історичне життя Білої Русі в період з VIII по XIII століття.

Книжечка д. Нечипоренка (ст. 40) має хіба тільки ту вартість, що спиняє увагу читача на стародавньому періоді нашої історії і істо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 05:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рії Білої Русі, на тому власне періоді, який так мало цікавить широкі кола читачів і викликає інтерес, тай то не дуже часто, лише в учених спеціялістів. Автор популяризує здебільшого всім відомі речі, при чому за найлюбіщого поводатора в його праці є проф. Багалій, і чомусь дуже мало (всього оден раз) автор звертаєть ся до капітальної праці нашого історика, проф. М. Грушевського, без якого, як відомо, в цей саме період ніяк не можна обійти ся.

В другій частині своєї книжки автор спиняєть ся на початках історії Білої Русі. І через те, що це питання в історичній літературі висвітлене дуже і дуже мало, то хоч по обсягу вона й менша за першу частину, про те, через новизну теми й трактовку, викликає до себе більше інтересу. Цікавий замір автора простежити, на скільки те можливо, на підставі літописних даних, історичний процес Білої Русі, як осібного від Київської Русі-України, племінного орґанізму з виразними початками державного будування, й висунути історичну роль Полоцька, як центра, на той час, в історії Білої Русі.

Зосібна автор підносить теж цікаву думку про появу християнства на Білій Русі, яке зявило ся тут далеко ранійше, ніж у Київі, й прийшло сюди, очевидно, не через Київ, а „скорше через Польшу чи через Білорусько-варязьке купецтво, що мало безпосередні зносини з Візантією"...

Такі заміри й гадки, як би вони не були кинені між иншим, а обґрунтовані чим небудь, могли б, може, когось переконати в слушности положень автора, а так вони лише розбуркують думки, викликають до них інтерес, але самого питання не рішають, і інтересу, викликаного ними, не задовольняють.

До дефектів праці д. Нечипоренка треба, на нашу думку; зарахувати ненауковість його історичної термінольоґії. Напр., він часто вживає термін „руські племена" замісць східно-словянські і т. п. Гадаємо, що точність і деталізація в науковій термінольоґії тільки поліпшувала б справу, не вносячи в наукову сферу неясности й баламутства.

Сюди треба ж зарахувати й спробу д. Нечипоренка з автора славнозвісної старо-української поеми „Слово о полку Ігоревім" зробити *білоруса*. Може це й оригінально й дотепно, але автором нічим не обґрунтовано й не доведено.

Наприкінці де-кілька уваг про зовнішній бік праці д. Нечипоренка. Він не всюди вживає загально признаний правопис, допускаючись, приміром, таких граматичних форм, як „бутцим", „в таким", „візантійськи", „віддалени" і т. д. Це на сторінці 27. Враження таке, що це не друкарські помилки, а властивости авторового стилю. Таких прогріхів у книжці дуже багато; друкарських же помилок ще більше, хоч, правду кажучи, з зовнішнього боку книжки помітно, що автор силкував ся видати книжку, як найкраще, та, на жаль, не вийшло так, як йому хотіло ся.

Ів. Крижановський.

Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Зміст шістьдесять восьмого тому

за жовтень, падолист і грудень 1917 р.

I. Поезії:

Сторінка.

Гр. Чупринка: Крик і спів 23
Щастя й лихо 252
Божевілля 253
Дм. Загул: З рідного поля 96
З високого неба 326
Олена Журлива: Л. С. 114
П. Тичина: Десь надходила весна 122
Золотий гомін 298
П. Гай: Тайна кохання 125
Д. Пісочинець: На чужині 134
П. Смуток: Осінь 212
Моріс Метерлінк: Я трицять літ шукала 284
Пісня Мадонни 285
Жан Рішпен: Я вхід замкнув 285
Поль Верлен: За вікном 286
О. Олесь: Хай гине світ 312
Юр. Тищенко: Потонули ґрати 319
Я. Мамонтов: Смуток переможця 319
Клим Полищук: День огненний згорів 334
Мовчання 334
А. Постоловський: Моя душа 344

II. Повісти, новелї, драми, мемуари.

Гр. Григоренко: Одна ніч 3
В. Винниченко: Записки Кирпатого Мефистофеля 24, 161
Любов Яновська: Мій роман 99, 213
Мих. Могилянський: Образки з життя 123
Н. Романович-Ткаченко: В країні горя й руїни 135, 254
М. Івченко: До землі 287
В. Б. Етс: Ірляндія 303

III. Література, наука, суспільне жите.

П. Стебницький: Ріг Вернигори 9
С. Русова: Поезія самітности 92
Мих. Мочульський: Дебют Марії Проскурівни 115
Український Національний Театр 335
В. Садовський: На повороті 126
П. Понятенко: Перед новими шляхами 313
Ол. Грушевський: Український народний університет 320
М. Жученко: По Галичині 327

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

IV. Бібліографія.

Микола Садовський: Спомини з російсько-турецької війни 1877 — 1878. — *В. Старий.* **М. Гладкій:** Украинскій языкъ. — **К. Дубняк:** Короткий російсько-український словничок термінів природознавства та географії. — **Мыкола Надежный** (Н. А. Хитьковъ): Украинизація школы съ педагогической точки зрѣнія. — *Олена Курило.* **Евг. Колосовъ:** Два русскихъ областника — М. П. Драгомановъ и Гр. Н. Потанинъ. — **Гр. Н. Потанинъ:** Негодующій областникъ. „Областникъ М. П. Драгомановъ. — *П. Б.* — **Віктор Ричмидин:** Рідні взіткання. — *З. К-ський.* — **Л. М. Старицька-Черняхівська:** Останній сніп. — *М. Мочульський.* — **А. Терниченко:** Земельна справа на Україні. — **М. В. Рклицкій:** Земля и земельныя отношенія въ Полтавщинѣ. — *О. Мицюк.*

Нест. Літ.: Українсько-руський Словничок до Кобзаря Т. Г. Шевченка. — **С. Рклицкій:** Правда о языкѣ Украины. — *Олена Курило.* **Л. Чепіга:** Самовихованнѣ вчителя. — **С. Черкасенко:** І. Шевченко й діти. ІІ. Шевченко педагогом. — *Г. Шамраєва.* **Н. Н. Костомаровъ:** Неизданная глава изъ автобіографіи. — *О. Грушевська.* **В. Винниченко і Юр. Сірий:** Українські казки. — **Олена Пчілка:** Зелений гай. — **Сеттон Томпсон:** Зайцеві пригоди. — *Н. Т.* **Богдан Магміт:** Сучасні українські політики. — *О. Г—ий.* **Христя Алчевська:** Пробудженнѣ. — **Клим Полїщук:** Співи в полях. — *М. М—ський.* **П. Нечипоренко:** Про Стародавню Русь. — Історичне життя Білої Русі. — *Ів. Крижановський.*

ВІД РЕДАКЦІЇ.

Редакція Лїт.-Наук. Вістника залишає за собою право скорочувати статті й робити зміни редакційного характеру.

Неприняті більші рукописи переховують ся в редакції шість місяців і звертають ся лише по присланню марок на їх пересилку заказною бандеролею.

Дрібні рукописи, неприняті до друку, знищують ся, і з приводу їх редакція не листуєть ся.

Рукописи, на яких не зроблено спеціяльних поміток, оплачують ся по прийнятим редакцією нормам.

З огляду на неймовірні трудности нинїшнього набору редакція просить шанов. авторів присилати рукописи, написані на *машинцї*, а в крайности — великими читкими буквами і при тім на однім боцї паперу.

Авторів і видавців просимо надсилати книжки й брошури для рецензії або занотованнѣ в бібліоґрафічнім віддїлї.

Generated on 2015-07-11 06:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001459434
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN